

БАС РЕДАКТОР

Т.Т. АЯПОВА - ф.ғ.д., профессор

БАС РЕДАКТОР ОРЫНБАСАРЛАРЫ:

Баданбекқызы З. - ф.ғ.к., доцент

РЕДАКЦИЯ АЛҚАСЫ:

Абуов Ж.А. - ф.ғ.д., профессор

Мирзоев К.И. - ф.ғ.д., профессор

Абдрахимова Г.Б. - ф.ғ.к., доцент

Букабаева Б.Е. - ф.ғ.к., доцент

Кемелбекова З.А. - ф.ғ.к., доцент

Али Али Шабан - PhD Каир (Египет)

Дэвис Brent - PhD (АҚШ)

Ханс Шахл - PhD (Австрия)

Фатима Шнан-Давен - PhD (Франция)

Наср М.Ариф - PhD (Араб Эмираты)

Әлімсейіт Әбілғазы - ф.ғ.д., профессор (ҚХР)

Иноятова У.И. - п.ғ.д. (Өзбекстан)

Осман Кабадайы - PhD (Турция)

НӨМІРГЕ ЖАУАПТЫ ТҮЛҒА:

Есенаман С.Е. - магистр, оқытушы

ЖАУАПТЫ ХАТШЫ:

Есенаман С.Е. - магистр, оқытушы

Журнал Қазақстан Республикасы Мәдениет және ақпарат министрлігіне 12.02.2013 жылы тіркеліп, №13343-Ж куәлігі берілді.

Шығарылу мерзімі жылына 4 рет

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР

Т.Т. АЯПОВА - д.ф.н., профессор

ЗАМЕСТИТЕЛИ ГЛАВНОГО РЕДАКТОРА:

Баданбеккызы З. - ф.ғ.к., доцент

СОСТАВ РЕДАКЦИОННОГО СОВЕТА:

Абуов Ж.А. - д.ф.н., профессор

Мирзоев К.И. - д.ф.н., профессор

Абдрахимова Г.Б. - к.ф.н., доцент

Букабаева Б.Е. - к.ф.н., доцент

Кемелбекова З.А. - к.ф.н., доцент

Али Али Шабан - PhD Каир (Египет)

Дэвис Брент - PhD (США)

Ханс Шахл - PhD (Австрия)

Фатима Шнан-Давен - PhD (Франция)

Наср М.Ариф - PhD (Арабские Эмираты)

Әлімсейіт Әбілғазы - д.ф.н. (КНР)

Иноятова У.И. - д.п.н. (Узбекистан)

Осман Кабадайы - PhD (Турция)

ОТВЕТСТВЕННЫЙ ЗА ВЫПУСК ЖУРНАЛА:

Есенаман С.Е. - магистр, преподаватель

ОТВЕТСТВЕННЫЙ СЕКРЕТАРЬ:

Есенаман С.Е. - магистр, преподаватель

Журнал зарегистрирован в Министерстве культуры и информации Республики Казахстан 12 февраля 2013 г. №13343-Ж

Периодичность 4 раза в год

EDITOR-IN-CHIEF

Tanat Ayapova - Doctor of Philological Sciences, Professor

EDITOR-IN-CHIEF'S ASSISTANTS:

Zaure Badanbekkyzy - Candidate of Philological Sciences, Associate Professor

EDITORIAL STAFF:

Zhumagaly A. Abuov - Doctor of Philological Sciences, Professor

Knyaz I. Mirzoyev - Doctor of Philological Sciences, Professor

Gulnara B. Abdrakhimova - Candidate of Philological Sciences, Associate Professor

Bakhytkul E. Bukabayeva - Candidate of Philological Sciences, Associate Professor

Zada A. Kemelbekova - Candidate of Philological Sciences, Associate Professor

Ali AliShaban - PhD Kair (Egypt)

Davis Brent - PhD (USA)

Hans Schachl - PhD (Austria)

Fatima Shnah-Daven - PhD (France)

Nasr M. Arif – PhD (Arab Emirates)

Alimseyit Abilkazy - PhD (China)

Inoyatova U.I. - Doctor of Philological (Uzbekistan)

Osman Kabadayı - PhD (Turkey)

Saule Yessenaman - MA, teacher is responsible for this issue.

EXECUTIVE SECRETARY:

Saule Yessenaman - MA, teacher

**Journal is registered at the Ministry of Culture and Information of the Republic of Kazakhstan
(Certificate №13343-J) 2013, February 12**

Periodicity 4 times a year

ШЕТЕЛ ТІЛІНДЕ БІЛІМ БЕРУ ИНОЯЗЫЧНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ FOREIGN LANGUAGE EDUCATION

МРНТИ: 14.35.09

¹Аяпова Т.Т. ²Әлімбаева Айдана Талгатқызы

¹ф.ғ.д., профессор

*²6M011900 Шет тілі: екі шет тілі 2-курс магистранты, Абай атындағы ҚазҰПУ,
alinbekova1995@mail.ru*

ШЕТ ТІЛІН ОҚЫТУДА ЛЕКСИКА –ГРАММАТИКАЛЫҚ ӘДІСТІ ҚОЛДАНУ

Түйіндеме

Оқу процесінде пайдаланылатын оқу-әдістемелік іс-шаралар жиынтығы – ең маңызды оқыту әдісі болып табылады. Әрбір әдістің өз артықшылықтары бар және түрлі деңгейдегі тілі ерекше материалды меңгеруге ықпал етеді. Сондықтан пайдаланылатын әдісті таңдау бірнеше факторларға байланысты:

Коммуникативтік – ауызша оқытуда жақсы нәтиже береді;

Суггестопедиялық – тілдік кедергілерді жоюға ықпал етеді;

Дәстүрлі – лексиканы және грамматиканы зерттеу кезінде ең тиімді болып табылады;

Қарқынды – тілді жылдам оқытуды қамтамасыз етеді.

Жоба – шығармашылық ойлауды үйретеді.

Кілт сөздер: коммуникативтік, суггестопедиялық, дәстүрлі, қарқынды, жоба, сөзжасам.

¹Аяпова Т.Т. ²Алимбаева Айдана Талгатовна

¹ Доктор наук, профессор

*²6M011900 Иностранный язык: два иностранных языка магистрант 2 курса, КазНПУ
им. Абая, alinbekova1995@mail.ru*

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ЛЕКСИКО-ГРАММАТИЧЕСКОГО МЕТОДА В ОБУЧЕНИИ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА

Аннотация

В данной статье говорится о новых методах, применяемых при изучении иностранных языков. Самым распространенным методом является традиционный метод. С помощью этого метода можно достичь хороших результатов по изучению чтению, письму, лексике и грамматике.

Ключевые слова: коммуникативный, суггестопедический, традиционный, интенсивный, проект, словообразование.

¹Аяпова Т.Т. ²Alimbekova Aidana Talgatovna

¹ Doctor of Sciences, Professor

² 6M011900 Foreign language: two foreign languages 2-year master student, KazNPU
named after. Abay, alinbekova1995@mail.ru

USING THE LEXICAL-GRAMMATICAL METHOD IN TEACHING A FOREIGN LANGUAGE

Abstract

This article deals with the new methods used in teaching of foreign languages. The most common method is traditional method. With the help of this method the students can achieve good results in learning reading, writing, lexis and grammar materials.

Key words: communicative, hemostate, traditional, intensive, project, word formation.

Дәстүрлі әдіс – суггестопедиялық және коммуникативтік тәсілдерге дейін шет тілін оқытудағы ең көп таралған оқыту болып табылады. Бұл әдісте оқыту білім алушыны бір мезгілде оқып, аударуға дағдыландырады. Дәстүрлі оқыту тәсілі-аударманы және мәтінді, сұрақ-жауап жұмысын, лексикалық және грамматикалық жаттығуларды орындауды қамтиды. Дәстүрлі оқыту ұзақ уақытқа созылған. Бұл әдіспен оқыту грамматикада, лексикада, оқуда және жазуда жақсы нәтиже береді.

Сөзжасам – шет тілінде сөйлем құрай білу, ойыңызды жеткізе білу, қарым-қатынасқа шығу, ал қарым-қатынас, ол коммуникация, шет тілін оқудың ең басты мақсаты. Мұның барлығы – кішкене диалогтар, мәтіндер құрудан басталады. Сонымен біз шет тілін үйренуге келген оқушыны бірінші күннен бастап коммуникацияға дағдыландыруымыз қажет. Грамматика, фонетиканы толығырақ оқытуды бастамастан бұрын, кішкене диалогтар құрған жөн. Мысалы, «Сіз қайдан келдіңіз?», «Сіз бұл қалаға не үшін келдіңіз?», «Сіз не үшін шет тілін оқуды қаладыңыз?» деген сияқты сұрақтар қою арқылы диалог өрбітсек, онда біз шет тілін үйрену пәніндегі жасалған жоспарымыздағы әдістемелік мақсаттарға 2-3 есе жылдамырақ жеткен болар едік. Жоғарыда келтірілген қысқаша сұрақтар, оларға жауап беру, ең алдымен фонетиканы, сөздерді дұрыс айта білуді қамтиды, онан соң оқушы келген күннен бастап өз сөздік қорын толтыра бастайды, ал бұл, оқушының шет тілін үйренуге деген ынтасын арттырады. Бұл әдіс грамматиканы да қамтыған болар еді.

Сонымен қатар, оқушы тек қана белгілі бір шеңбердің ішінде, алдын ала жазып алған сөздерін айтып қана қоймай, алғаш күннен бастап, жалпылай танымды, саналы түрде шет тілінде сөйлеуге шынығады. Бұл жерде қарым-қатынастың табиғи түрі дамиды, ал шет тілін үйренудегі табиғи процестер, өздеріңіз білетіндей, тілді үйренуді жеделдетеді әрі жеңілдетеді. Оқушы білмейтін сөздерін сөздіктен іздей бастайды, ол өз кезегінде, оқушының есте сақтау қабілетін арттыра отырып, біраз сөздерді сөздік қорына қосуға ықпалын тигізеді деп есептеймін. Шет тілін үйренуде тек коммуникативті әдісті ғана қолдану, ал грамматикаға мән бермеу – үлкен қате. Грамматиканы күшейту мақсатында грамматика-аударма әдісін қолдану тиімді. Жазбаша аударма мен оқуға бағдарланған ескі болса да, сенімді тәсіл.

Қазіргі таңда жаңа ақпараттық технологияларды енгізу және қолдану, интеллектуалды дамыған, ақпараттық ортада жақсы әрекеттене білетін тұлғаны қалыптастыру жолында пайдалы болуы мүмкін коммуникация құралдарының барлығын пайдаланудың белсенді процесі жүріп жатыр. Өмірдің әр алуан саласына ақпараттық процестердің енуі жаңа ақпараттық технологияларға негізделген білім беру жүйесінің жаңа моделін құруды талап етеді. Өзіндік ойлауды, рефлексиялық қабілеттерді (ойлау, өзін-өзі бақылау, өзін-өзі бағалау) қалыптастыру үшін тек қана оқулық не мұғалімнің болуы аздық етеді. Бір мәселеге қатысты түрлі көзқарастарды корсететін, оқушыларға ойлану үшін, сыни

тұрғыдан талдау, жинақтау, өзіндік қорытындылау және шешімін шығару үшін ақпараттың мол қоры қажет. АҚТ көмегімен шешуге болатын лингводидактикалық міндеттердің негізгі түрлерін, яғни тіл аспектілерін меңгерудегі оқытудың компьютерлік құралдарды қолдану, тілдік әрекеттің әр алуан түрлерінде дағды мен іскерлікті қалыптастырудың лингвоәдістемелік мүмкіндіктерін қарастырайық.

Фонетиканы оқыту барысында:

АҚТ көмегімен дұрыс дыбыстау жолдары көрсетіледі. Мультимедиялық мүмкіндіктер үйретіліп отырған тілді өзінің қабылдау деңгейіне сай бейімдей отырып тыңдауға қолайлы, ал дыбыстау жылдамдығын реттеу сөйлемдерді жеке-дара сөздерге бөліп, сөз дыбысталуы мен жазылуын қатар қоя салыстыруға мүмкіндік береді. Микрофонды қолдану және автоматты түрде дыбыстауды бақылау фонетикалық дағдыны түзеуге мүмкіндік береді. Компьютер, аудару үшін және фонетикалық тұрғыдан түзету үшін сөздер тізімін береді. Өзін-өзі бақылау және түзету мақсатында оқушының сөзді немесе сөйлемді дыбыстауын жазып алуға болады.

Грамматиканы оқыту барысында:

АҚТ-ны грамматика сабағында кез келген тақырыпты өткенде қолдануға болады. Схемалар мен таблицалар қолданып, дыбыстық сүйемелдеу келтірілсе оқушылар материалды тез және оңай қабылдайды. Уақыт та үнемделеді, материалды тақтаға жазу да қажет болмайды. АҚТ-ның көмегімен тестілік бағдарламаларға негізделген, грамматикалық дағдының қалыптасу деңгейін бақылау жұмыстары қызығырақ жүргізіледі және ақпараттық анықтамалық қолдау көрсетуге болады (грамматика бойынша автоматтандырылған сөздіктер, морфологиялық және синтаксистік деңгейдегі грамматикалық қателерді анықтау жүйесі).

Лексиканы оқыту барысында:

Көрнекіліктер қолданылған тестілік және ойындық компьютерлік бағдарламалар негізінде, оқушылардың пассивті және потенциалды сөздіктерінің кеңеюі; анықтамалық-ақпараттық сөздіктер; синонимдері мен антонимдерін табатын бағдарламалар.

Лексиканы, грамматика мен синтаксисті меңгеру үшін берілетін жаттығуларға байланысты жұмыстың төмендегідей түрлері жүргізілуі мүмкін:

- меңгерілмей қалған материалды білу үшін берілетін жаттығулар.

Бұрыс жауап кезінде төмендегідей әрекеттер болуы мүмкін:

- оқушының келесі тапсырмаға немесе сөйлемге көшуіне тыйым салу; дұрыс жауапты басқа түспен көрсетіп немесе бұрыс жауапты білдіретін крест белгісін қойып түзеткеннен соң, келесі тапсырмаға немесе сөйлемге көшуі;

- сөзжұмбақ түріндегі жаттығулар, мұнда сөзді жазғанда дұрыс қойылмаған әріп қара сұр түске боялады.

- сөйлем құрау түріндегі ойынға келетін болсақ, мұнда оқушы курсорды қажетті сөзге апарды, ол сөз құрылып жатқан сөйлемнің қатарына қосылып, соңғы енгізілген сөзден соң тұрады.

- оқушыға ағылшын тілінде сөздер жазылып, синонимдік және антонимдік жұп құру ұсынылады.

- оқушы шет тілі сөздерінің тізімі және олардың дефинициясы ұсынылады. Оқушы әрбір сөзді өзіне сәйкес түсіндірмесін қосу керек.

Тыңдауға үйрету барысында:

- тыңдаудың фонетикалық дағдыларын қалыптастыру;

- тыңдалған мәтінді дұрыс түсінуін бақылау;

Сөйлеуге үйрету барысында: сөйлесудің фонетикалық дағдыларын қалыптастыру, симулятивті өңдеуші бағдарламалар негізінде рөлдік ойындарды қолдану арқылы жұптық және шағын топтық сөйлесуді ұйымдастыру.

Аударма жасауға үйретуде:

Аударманың лексикалық және грамматикалық дағдыларын қалыптастыру; аударманың дұрыс болуын қадағалау; мәтіндік редактор және машиналық аударма жүйесін қолдану арқылы аударма мәтіндерін өңдеуді үйрену; анықтамалық-ақпараттық қолдау көрсету; автоматтандырылған сөздіктер, глоссарийлер, антонимдер мен синонимдерді табу жүйесін қолдану.

Ағылшын тілі сабағында компьютерлік технологиялардың қолданылуын қарастырайық [2].

Жоба-сабақ. Дайындық кезеңінде ақпарат жинау үшін интернет қолданылады. Power Point прграммасында презентация даярлау.

Көрсету: презентацияларды, компьютерлік оқу бағдарламаларын, таблицаларды, диаграммаларды пайдалану. Әрбір бала үшін бұл — өзін-өзі көрсету, өзінің қызығушылықтары мен қалыптасқан дағдыларын көрсету. Өтілген тақырып бойынша, оқушылар өздері туралы презентациялар дайындайды, слайдтарында өздерінің суреттерін, кілт сөздер, тақырыпты хабарлайтын сөйлемдер орналастырады. Мұның бәрі білімге құштар жас ұрпақтың тарапынан қызығушылық және көптеген сұрақтар тудырып, оқушыны алға жетелейді. Жоғарыда айтылып өтілген әдіс, оқушылардың білімін кеңейте түсуімен қатар, оның өз ойын басқа тілде мүдірмей жеткізуіне көп көмегін тигізеді. Сол себепті, білім беру әдісінде оқытушылар барлық әдістерді ұтымды түрде пайдалану арқылы жетістікке жетеді деген сенімдемін.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Гальскова Н. Д., Гез Н. И. Теория обучения иностранным языкам. Лингводидактика и методика: учеб. пособие для студ. Линг. ун-тов и фак. Ин. яз. выш. пед. учеб. заведений- / Н. Д. Гальскова, Н. И. Гез.- 3-е издание, - М.: Издательский центр «Академия», 2006.- 336с.

2. Садықова Р. Қ. Шетел тілдерін оқытудағы инновациялық технологиялар//Абай атындағы ҚазҰПУ-нің Хабаршысы. «Филология» сериясы, №4(42),2012ж.

МРНТИ: 14.35.09

Б.Е. Букабаева¹ Г. Н. Нурсаламова²

¹Филология ғылымдарының кандидаты, Абай атындағы Қазақ Ұлттық педагогикалық университеті

e-mail: bakhit70@mail.ru

²Шетел тілі: екі шетел тілі, 1 курс магистранты, Абай атындағы Қазақ Ұлттық педагогикалық университеті

e-mail: nursalamova@mail.ru

ЕРЕКШЕ БІЛІМ БЕРУДІ ҚАЖЕТ ЕТЕТІН БАЛАЛАРДЫ ИНКЛЮЗИВТІ ШЕТТІЛДІК БІЛІМ БЕРУ ЖАҒДАЙЫНДА ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ҚОЛДАУ ТРАЕКТОРИЯСЫ

Әрбір адамның маңызды құқықтары мен еркіндіктері жүйесіндегі негіз қалаушы фактор болып білім алу құқығы табылады. Қазақстан Республикасында, барлық дамыған

мемлекеттерде сияқты, аталған құқыққа, әлеуметтік немесе материалдық деңгейге, жынысы мен діни көзқарастарға, денсаулық қалпына және т.б. ерекшеліктерге қарамастан, барша адамдар ие. Біздің мемлекетімізде бірде бір бала дамуындағы интеллектуалдық немесе физикалық бұзылыстар себебінен бұл құқықтан айырылмайды[5]. Барлық балалардың білім алуға құқығы біздің мемлекетіміздің басты заңы - Қазақстан Республикасының Конституциясымен кепілденген. 1994 жылы біздің мемлекетіміз БҰҰ-ның бала құқықтары жайлы Конвенциясын ратификациялай отырып, денсаулық және даму бұзылыстары бар балаларды «білім беру саласындағы қызметтерге нәтижелі қол жеткізу», баланы, мүмкіндігінше, әлеуметтік өмірге қосу арқылы жеке тұлға ретінде, мәдени және рухани дамуын қоса алғанда, дамыту міндеттерін алды.

Осы сәттен бастап ҚР-да денсаулық және даму бұзылыстары бар балаларды толыққанды өмір сүруге сапалы білім алуға қолжеткізу арқылы дайындау міндеті негізгі мәселелердің бірі болып табылады. Мемлекетімізде барлық балаларға келешекте қалыпты деңгейдегі адамдар мен олардың ортасында өзіндік және толыққанды өмір сүруге, еңбекте, шығармашылықта және жеке өмірде максималды жетістіктерге жетуге негіз болатын бірдей мүмкіндіктер жасау басты бағыттардың бірі. Осындай бағыттардың бірі болып инклюзивті білім беру табылады: даму бұзылыстары бар балаларға білім алуда басқалармен тең құқылы болып, кез-келген шеттетудің алдын алып, ерекше жағдайларды (материалды-техникалық, кадрлық, психологиялық-педагогикалық, сауықтыру және т.б.) қарастыратын жалпыға білім беруді дамыту үрдісі[7].

Педагогикалық жүйенің құрам бөліктерін анықтау шеттілді инклюзивті білім беру үрдісін зерттеудің алғышарты. Шеттілді инклюзивті білім беруде келесідей талаптар қарастырылады[3]:

- ұйымдастыру, яғни нормативті-құқықтық құжаттар, қаржылық-экономикалық жағдай, қашықтан оқыту технологияларын қолдану;
- білім беру мекемесінің материалды-техникалық жабдықталуы. Инклюзивті шеттілді білім беруге қолайлы санитарлық талаптарды сақтау, денсаулығының мүмкіндігі шектеулі балаға «кедергісіз аймақ» қалыптастыру, бейімделуге қажетті техникалық жабдықтармен қамтамасыз етілуі;
- педагогикалық талаптар инклюзивті білім беруде барлық балалардың толыққанды білім алуына, «ерекше» балалардың білім алу қажеттіліктерін қанағаттандыратын оқытудың технологияларын, әдістері мен түрлерін тиімді пайдалануға, оқу материалдарының мазмұнын адаптациялауға, денсаулығының мүмкіндігі шектеулі балалардың сыныптан тыс шараларға қатысуына жағдай жасауға бағытталған[2].
- психологиялық-педагогикалық талаптар шеттілді инклюзивті білім беру үрдісіндегі мамандардың түзете-амыту жұмыстарының ұйымдастырылуын қамтамасыз етеді;
- шеттілді инклюзивті білім беру үрдісінің мамандармен қамтамасыз етілуі барысында білім мекемесінің қызметкерлеріне ерекше талаптар қойылады, арнайы мамандардың болуымен қатар, мекеме қызметкерлері мен басшылық құрам шеттілді инклюзивті жағдайда білім беруге даярланады;

М.А. Молчанова атап көрсеткендеі шеттілді инклюзивті білім берудегі басты талаптардың бірі оқыту үрдісін белсендендіру мен жеке тұлғаға бағыттылығын қамтамасыз ететін формаларын іздестіру [10]. Оқытудың дәстүрлі формалары мен әдістері шеттілді инклюзивті білім беру үрдісінің талаптарын толықтай қанағаттандыра алмайды. Арнайы білім беру бағыттарын құрастыру білім алушыларға оқытудың формасын, құрылымын, уақытын өз қажеттіліктерін ескере отырып таңдаларына мүмкіндік береді. Бұл мүмкіндіктердің негізі тұлғаға бағытталған оқытудың теориялық ұстанымдары мен көпдеңгейлі оқыту.

Шеттілді инклюзивті оқыту барысында, оқуда ерекше жағдайды қажет ететін баланың когнитивті қабілеттерінің дамуына, белсенді оқу үрдісіне араласуына, мәселелерді өз бетінше шешу қабілетінің қалыптастырылуына, шығармашылық қабілеттерінің дамуына, баса назар аудаыла отырып, кіші топпен жұмыс жасау технологиясы қолданылады. Бұл үрдіс барысында оқытушының ролі, білімді дамытумен қатар баланың психологиялық ерекшеліктерін ескере отырып шешім қабылдауы маңызды. Көпдеңгейлі шеттілді білім беру барысында білім алушылар шет тілі бойынша мәліметтерді жеке қабілеттеріне байланысты әр түрлі деңгейде қабылдайды[9]. Оқытудың тұлғаға бағыттылығы ерекше жағдайды қажет ететін балалардың психофизикалық ерекшеліктеріне сай дайындалуы қарастырылады. Оқытудың тұлғаға бағытталуы оқыту үрдісінің деңгейі мен оқыту үрдісінің субъектісі арасындағы қарама-қайшылықтарды еңсеруге бағытталған.

Шеттілді инклюзивті білім беруде жеке оқу жоспары логикалық жүйемен құрастырылып, келесідей кезеңдерден тұрады[8]:

- денсаулығының мүмкіндігі шектеулі білім алушыны анықталған сыныпқа тіркеу, арнайы мамандар және психология-педагогикалық қолдаумен қамтамасыз ету;
- жеке оқу бағытын жоспарлау, құжаттармен жұмыс (бейімдеу бағдарламалары, медициналық карта, психология-педагогикалық сипаттама);
- жеке даму ерекшеліктерін ескере отырып, қызығушылықтары мен қажеттіліктерін қамтамасыз ететін оқу мақсатын айтқындау;
- жеке оқу жоспарын құрастыру;
- білім беру мекемесінің қызметкерлері мен арнайы мамандардың жеке оқу жоспарын жүзеге асыруға бағытталған бірлескен іс-әрекеті;
- шеттілді инклюзивті білім беру барысындағы денсаулығының мүмкіндігі шектеулі білім алушының жеткен жетістіктерінің саралануы, баланың психологиялық және физикалық жағдайының ерекшелігі, оқытуы мен арнайы мамандар жұмысының талдануы;
- оқытудың келесі кезеңіне арналған мақсаттарды анықталуы.

Шеттілдік білім берудегі инклюзивті бағыттың жетістіктері:

- мүмкіндігі шектеулі баланың әлеуметтенуіне жағымды жағдайлар жасалады.
- Дамуында түрлі бұзылыстары бар балалардың оқу және оқу іс-әрекетінен тыс байланыстарға түсу мүмкіндіктері қамтылады[2].
- Педагогтардың квалификациясы жоғарылайды.
- Балаларды оқыту мен тәрбиелеуде жаңа технологиялар құрастырылып, енгізіледі.
- Арнайы (түзету) ұйымдармен, әлеуметтік және медициналық мекемелермен өзара байланыстар орнатылады.

Инклюзивті білім беру жүйесі қиындықтар мен өзгерістерге берілетін статикалық құрылым емес, ол балалардың индивидуалды ерекшеліктеріне байланысты оқыту жағдайларын үнемі жетілдіруге бағытталған динамикалық процесс [1]. Жалпы білім беру мекемелерінде мүмкіндігі шектеулі балаларды қалыпты құрбыларының қатарына қосу мен нәтижелі әлеуметтену жағдайлары ғана емес, сонымен бірге баланың барлық потенциалдық мүмкіндіктері анықталып, дамытуға бағытталған жұмыс жасалуы керек. Жеке тұлғаға бағытталған оқыту жүйесінің даму бұзылыстары бар балаларды жеке тұлға ретінде қабілеттерінің ашылып, максималды жетілуіне әсер ететін әлеуметтік-психологиялық бейімдеуде үлкен мүмкіндіктері бар[6].

Кез келген бала бірінші кезекте қамқорлықпен көмекке ие болуы тиіс. Олар қандай жағдай болмасын кез-келген ортаға тезірек бейімделіп кетуді көздейді. Кез-келген баланың болашағына деген сенімділікті арттыра түсетін, қазіргі қоғамдағы өзекті

кажеттіліктердің бірі тіл үйрену [7]. Баланың базалық деңгейдегі тіл білімі оның әлеуметтенуін жеңілдетіп қана қоймай, оның қатарластарымен бәсекеге түсу қабілетін де арттыра алары сөзсіз. Өкінішке орай, бұл орайда мамандардың алдында шешілуі тиіс бірқатар мәселелер туындайды. Атап айтқанда, балалардың психофизикалық «ерекшеліктерімен» шартталған қиындықтарымен қатар инклюзивті шеттілді ортада білім беру деңгейі жеткілікті дәрежеде дамымауы, шет тілін оқытушылардың мүмкіндігі шектеулі балалармен жұмыс барысын ұйымдастырудағы тәжірибенің жеткіліксіздігі, интеграциялық оқытуға сынып оқушыларының және ата-аналардың психологиялық тұрғыдан дайын болмауы. Аталмыш қиындықтарды еңсеру үшін, білім алу үрдісіне психологиялық қолайлы климат жасаумен қатар, денсаулығының «ерекшелігіне» ыңғайластырылған технологияларды қолдауға болады. Үздіксіз дамып жатқан заман талаптарына сай педагогикалық технологияларды қолдана отырып, инклюзивті, түзееті-дамыту сыныптарына шет тілін оқытуды кіріктіру жолдарын қарастыруға болады.

Денсаулығының мүмкіндігі шектеулі балалардың жалпы білім беретін мекеме жағдайында, инклюзивті ортада білім алуы заманауи білім беру жүйесінің өзекті мәселелерінің бірі болып табылады және мұғалімдердің алдына білім алуда ерекше жағдайды қажет ететін балаға қолайлы білім алу ортасын жасау міндетін қояды[4]. Мүмкіндігі шектеулі балаларды инклюзивті білім беру үрдісіне қосу, баланың жеке ерекшеліктерін ескере отырып, оны оқытудың барынша тиімді жақтарын қарастыруды талап етеді. Инклюзивті білім беру идеясының іске асырылуы оқыту – тәрбиелеу үрдісінің барлық қатысушыларны үлкен жауапкершілік артары анық. Оған себеп: «инклюзивті білім берудің жағымды жақтары толық түрде тәжірибе барысында ғана ашыла түсетіндіктен, көпжақты үрдіс қатысушылары да өз құндылықтары мен сенімдерін осы сәтте анықтайды».

Үш тілде білім беру саясаты баса назарға алынып отырған қоғамға бейімдеу, ерекше жандарды айқын өмірден қалыс қалдырмау жауабын күттірген өзекті мәселе болғандықтан төртінші кезеңнен орын алады. Бұл мақсатқа жету үшін, мемлекеттің әлеуметтік бағыттағы қолдау саясатын пайдалана отырып, қоғаммен жұмыс жүргізу қажет. Денсаулығының мүмкіндігі шектеулі балалардың жалпы білім беретін мекеме жағдайында, шеттілді инклюзивті ортада білім алуы заманауи білім беру жүйесінің өзекті мәселелерінің бірі болып табылады және мұғалімдердің алдына білім алуда ерекше жағдайды қажет ететін балаға қолайлы білім алу ортасын жасау міндетін қояды. Мүмкіндігі шектеулі балаларды инклюзивті білім беру үрдісіне қосу, баланың жеке ерекшеліктерін ескере отырып, оны оқытудың барынша тиімді жақтарын қарастыруды талап етеді. Инклюзивті білім беру идеясының іске асырылуы оқыту – тәрбиелеу үрдісінің барлық қатысушыларны үлкен жауапкершілік артары анық.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Алехина, С. В. Инклюзивное образование / С. В. Алехина, Н. Я. Семаго, А. К. Фаина. – М. : Центр «Школьная книга», 2010. – 272 с.
2. Жарова, Е. Е. Использование методик дистанционного обучения в преподавании английского языка – М., 2005.-204 с.
3. Айдарбекова А.А. Обоснование необходимости разноуровневых требований к учебным достижениям учащихся с ограниченными возможностями //Вестн. КазНПУ им Абая. Серия «Специальная педагогика». – 2005, №2.
4. Аксенова Л.В. Специальная педагогика. - М., 2009.
5. Аксенова Л.И. Социальная педагогика в специальном образовании.-М., 2001

6. Алейникова С.А., Маркович М.М., Шматко Н.Д. Отношение педагогов и родителей к интегрированному обучению детей с нарушенным слухом //Дефектология.- 2005.- № 5
7. Ата-ананың қолынан келмейтін іс болмайды...= Как много могут родители... – Алматы: «Ашық мектеп» ҚББ, 2014.-115 б.
8. Шипицина Л.М. Реабилитация детей с проблемами в интеллектуальном и физическом развитии. - СПб., 1995.
9. Специальная педагогика /Под ред. Н.М.Назаровой. - М., 2001.
10. . Молчанова М.А. Общие особенности обучения детей с нарушениями зрения СПб., 2016. № 8-9. С. 64–67.

МРНТИ: 16.01.45

*Ж.Т. Раймкулова¹, педагогика ғылымдарының магистрі
¹Педагогикалық шеберлік орталығы,
Қызылорда, Қазақстан*

ШЕТЕЛ ТІЛІН ОҚИТУ ҮРДСІНДЕ ОҚЫЛЫМДЫ БЕЛСЕНДІ ӘДІСТЕР НЕГІЗІНДЕ ҮЙРЕТУ

Түйіндеме

Бұл мақаланың мақсаты шетел тілін үйрету барысында қолданылатын оқылымның интерактивті моделін сипаттау болып табылады. Оқылым шетел тілін оқытудағы негізгі сөйлеу әрекетінің бірі. Оқылымға басқа сөйлеу әрекетінің түрлеріне қарағанда көп көңіл бөлінеді. Бұл әдіс студенттердің оқу тиімділігін арттыру үшін пайдалы, сонымен қатар оларға оқығандарын есте жақсы сақтау үшін көмектеседі. Бұл мақалада оқылымның интерактивті әдісі және оның студенттердің мәтінді түсіну дағдысын жақсарту үшін қолданылуы баяндалады.

Кілт сөздер: шетел тілі, оқу, дағды, оқу түрлері, оқудың интерактивті моделі, оқу техникасы, қарым-қатынас, меңгеру, танымдық процесс, оқу мен түсіну

*Ж.Т. Раймкулова¹, магистр педагогических наук
¹Центр педагогического мастерства,
Кызылорда, Казахстан*

ОБУЧЕНИЕ ЧТЕНИЮ НА ОСНОВЕ ИНТЕРАКТИВНЫХ МОДЕЛЕЙ В ПРОЦЕССЕ ИЗУЧЕНИЯ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА

Аннотация

Целью данной статьи является описание интерактивной модели чтения, используемой на иностранном языке. Чтение является одним из важных навыков в обучении иностранного языка. Чтение приобретает больше внимания, чем другие навыки.

Этот метод полезен для повышения эффективности чтения студентов, чтобы помочь студентам лучше запомнить то, что они читают. В данной статье освещается интерактивный подход к чтению и его использование для улучшения понимания студентами прочитанного.

Ключевые слова: иностранный язык, чтение, навыки, виды чтения, интерактивная модель чтения, техника чтения, общение, усвоение, познавательный процесс, чтение и понимание

Zh.T. Raimkulova¹,

¹Master of pedagogical sciences

Center of pedagogical skills,

Kyzylorda, Kazakhstan

TEACHING READING BASED ON INTERACTIVE MODELS IN THE PROCESS OF LEARNING A FOREIGN LANGUAGE

Abstract

The aim of this article is to describe an interactive reading model to be used a foreign language. Reading is one of foreign language skills considered more important. Reading gets more emphasize than other skills. The interactive reading approach is useful for improving students' reading effectiveness, in addition to help students better remember what they read. This paper highlights the interactive reading approach and its use as an alternative to improve students' reading comprehension achievement.

Keywords: foreign language, reading, skills, types of reading, interactive reading model, reading techniques, communication, acquisition, cognitive process, reading comprehension

There are so many definitions of reading. Reading is the complex cognitive process of decoding symbols to derive meaning. It is a form of language processing. Success in this process is measured as reading comprehension. Reading is a means for language acquisition, communication, and sharing information and ideas [<https://en.wikipedia.org>].

According to Nunan [1], reading is sometimes viewed as a passive skill. It involves the processing of the generated ideas by others that are transmitted through language. It also involves the written language and the highly complex cognitive processing operations.

According to Eskey and Dubin [2], reading is a receptive language process. There is a process in which readers try to get more information from what is encoded by the author in the text in order to construct meaning from the text they read. Then, it can be understood that there is an interaction between a reader and a text in that reading process.

Alyousef [3] states that reading can be seen as an "interactive" process between a reader and a text which leads to automaticity or (reading fluency). In this process, the reader interacts dynamically with the text as he/she tries to elicit the meaning and where various kinds of knowledge are being used: linguistic or systemic knowledge (through bottom-up processing) as well as schematic knowledge (through top-down processing).

Reading is a skill which enables us to get a message; recognizing the written words (written symbols); getting (understanding) the meaning; used to teach pronunciation; grasping information from texts. Reading is a complex activity that involves both perception and thought. Reading consists of two related processes: word recognition and comprehension.

There are the following types of reading and the corresponding types of activities to develop the corresponding reading skills: *Skimming reading* is reading to confirm expectations; reading for communicative tasks.

General reading or scanning is reading to extract specific information; reading for general understanding.

Close reading or searching reading is reading for complete understanding; reading for detailed comprehension (information; function and discourse).

Skimming is the most rudimentary type of reading. Its object is to familiarize you as quickly as possible with the material to be read.

Scanning is a skill that requires that you read quickly while looking for specific information. To scan a reading text, you should start at the top of the page and then move your eyes quickly toward the bottom. Generally, scanning is a technique that is helpful when you are looking for the answer to a known question.

Close reading is the most important skill you need for any form of literary studies. It means paying especially close attention to what is printed on the page. Close reading means not only reading and understanding the meanings of the individual printed words, but also involves making yourself sensitive to all the nuances and connotations of language as it is used by skilled writers [4].

The major purpose of reading is for comprehending the text. Furthermore, reading is also categorized as a linguistic process. Basically, readers get understanding and new meaning when they interact with the text information by using linguistics processing. Based on many point of views of the experts, it can be concluded that reading is a passive skill which requires interactive process in comprehending the meaning in order to get information or ideas from written text. Understanding the meaning of the reading skill including the ability in reading from many experts who have different points of view is definitely important for the teacher of reading. It will be a useful knowledge to conduct a reading lesson in the classroom and a good reference to learn about how to deal with the reading skill more importantly.

Reading techniques are very useful, especially when the readers want to concern in getting the ideas of the writer from a certain text. Brown [5] divides reading techniques into three phases. They are:

1) Before you read Spend some time introducing a topic, encouraging skimming, scanning, predicting, and activating schemata. Students can bring the best of their knowledge and skills to a text when they have been given a chance to ease into the passage.

2) While you read not all reading is simply extensive or global reading. There may be certain facts or rhetorical devices that students should take note of while they read. Give students a sense of purpose for reading rather than just reading because you ordered it.

3) After you read Comprehension questions are just one form of activity appropriate for postreading. Also consider vocabulary study, identifying the author's purpose, discussing the author's line of reasoning, examining grammatical structures, or steering students toward a follow up writing exercise.

During the reading process, student might use one, two, or combination of the two models. The models of reading process are bottom-up, top-down, and interactive model.

Bottom-up Model

The bottom-up model of reading ability is primarily concerned with the recognition of individual letters, phonemes and words. Cox states that bottom-up reading model views reading as a part to whole process. First, the reader learns to recognize letters, followed by words, and then words in context, until he or she finally begins to understand what is read. This model believes that the reading process begins with individual recognition of letter and phonemic counterparts. This knowledge then leads to the recognition of individual words of the text presented to the reader.

Meaning of the whole text is a process of building understanding of individual letters to the word level, then to the sentential level, and finally the text level [6].

Top-down Model

The top-down model of reading process places the emphasis on the reader’s active participation in there construction of the meaning in the text. O’Malley and Pierce state that the model by starting with the reader’s hypotheses and predictions about the text and his or her attempts to confirm them by working down to the smallest units of the printed page [7] . Similarly, Cox [6] states that top-down reading views reading as part of language development and a process of hypothesis testing in which the reader’s job is to make predictions about the meaning of what is being read.

Interactive Model

Cox points out that interactive model views the reading process as an interaction between the reader and the text. The model allows for both bottom-up and top-down processing and is reflected in teaching approaches that emphasize direct reading instruction of word identification skills, vocabulary, and word meaning and comprehension. Interactive model is suitable for skilled readers. For them, both bottom-up and top-down models of reading can occur simultaneously. It means that when such readers are confronted with the reading texts, they must activate both their linguistic competences and their schemata related to the text contents [6].

Those three approaches mentioned above (the top-down, the bottom-up, and the interactive reading approach) have their own characteristics in leading the students to comprehend the reading text. Vacca summarizes the characteristics of three approaches in the form of beliefs in defining the bottom-up approach, the top-down approach, and the interactive reading approach in a brief way [8].

Characteristics of the Three Approaches

	BOTTOM-UP BELIEF ABOUT READING	TOP-DOWN BELIEF ABOUT READING	INTERACTIVE BELIEF ABOUT READING
RELATIONSHIP OF WORD RECOGNITION TO COMPREHENSION	Believe students can recognize each word in a selection to be able to comprehend the selection	Believe students can comprehend a selection even when they are not able to identify each word.	Believe students can comprehend by identifying words quickly and accurately
USE OF INFORMATION CUES	Believe students should use word and letter–sound cues exclusively to identify unrecognized words	Believe students should use meaning and grammatical cues in addition to letter–sound cues to identify unrecognized words.	Believe students process letter– sound and meaning cues simultaneously to identify unrecognized words.
VIEW OF READING	Believe reading requires mastering and integrating a series of word identification skills	Believe students learn to read through meaningful activities in which they read, write, speak, and listen	Believe students learn to read by developing skills and strategies in meaningful contexts.
UNITS OF LANGUAGE EMPHASIZED INSTRUCTIONALLY	View accuracy in identifying words as important	View reading for meaning as important.	View accurate word identification as contributing to meaningful reading

ASSESSMENT	Think students need to be assessed on discrete skills.	Think students need to be assessed on the kind of knowledge constructed through reading.	Think students need to be assessed on the basis of their performance in meaningful contexts. Assessment informs instruction.
------------	--	--	--

To sum up, we can say that in teaching reading, there are several approaches such as, bottom-up approach, top-down approach, and the interactive reading approach. The interactive reading approach, a combination between the top-down and the bottom-up approach. This approach is an appropriate approach that can be conducted for beginners, intermediate, and advanced learners. By using the interactive reading approach in teaching reading, we think that students can be more attracted and learn reading better. However, learning reading for students is not a simple matter. There are several reasons connected to this problem. It may have some differences in terms of grammar, pronunciation, and spelling, differences in cultures which make the reading text looks difficult to read.

List of literature:

1. Nunan, D. 1999. Second Language Teaching and Learning. Massachusetts: Heinle and Heinle Publishers.
2. Eskey, D.E., & Grabe, W. 1998. Interactive models for second language reading: Perspectives on instruction. In Morales, Katrina N.S. 2010. Promoting the Reading Comprehension of Freshmen Engineering Students through an Interactive Approach to Content-Based Materials. Philippines ESL Journal, Vol. 5, July 2010.
3. Alyousef, H. S. 2006. Teaching Reading Comprehension to ESL/EFL Learners. Journal of Language and Learning. Vol. 5, No. 1, 2006.
4. Козак М. THE TYPES OF READING AND EXERCISES FOR TEACHING READING// Пилотный выпуск. Август 2011 г.
5. Brown, D.H. 2001. Teaching by Principles (Second Ed). London: Pearson Education.
6. Cox, C. (1999). Teaching Language Arts. In A Student-and Response-Centered Classroom (3rd ed). Needham Heights, MA: Allyn and Bacon
7. O'Malley, J. M., & Pierce, L. V. (1996). Authentic Assessment for English Language Learners. In Practical Approaches for Teachers. Addison-Wesley Publishing Company.
8. Vacca, Jo Anne L. et al. 2006. Reading and learning to read. Boston: Allyn & Bacon.

МРНТИ: 16.01.45

Ж.Т. Раймқұлова¹, педагогика ғылымдарының магистрі

*¹Педагогикалық шеберлік орталығы,
Қызылорда, Қазақстан*

АЙТЫЛЫМ ДАҒДЫСЫН ДАМЫТУДА «КОРПОРАТИВТІК ОҚЫТУ ТЕХНОЛОГИЯСЫ» ӘДІСІН ҚОЛДАНУ

Түйіндеме

Шетел тілін оқытудың негізгі мақсаты - сол тілде сөйлей білу. Студенттердің басым көпшілігі шетел тілінде қарым-қатынас жасау кезінде көптеген қиындықтарға тап болады. Оқушылардың шетел тілінде сөйлеу қабілетін жақсарту - шетел тілі оқытушыларының шешетін ең маңызды міндеттерінің бірі.

Шетел тілі мұғалімдері студенттер сөйлегісі келмейтін жағдайларға тап болуы мүмкін. Оған көптеген себептер бар: ұялшақтық пен мазасыздық, қателесу, қорқыныш және өзіне деген сенімділіктің болмауы. Корпоративтік оқыту білімгерлердің тілді меңгеру деңгейін жақсарту және сөйлеуге көбірек мүмкіндік беру үшін, олардың өзін-өзі бағалауын дамыту және олардың тежелуін азайту үшін сыныпта оқытудың қолайлы атмосферасын және коммуникациялық ортаны құру үшін мұғалімдер үшін қолайлы әдіс болып табылады.

Мақалада шетел тілін оқыту мен үйретуде корпоративтік оқытудың оң әсері беріледі. Шетел тілін дәстүрлі оқыту түрімен салыстырғанда, корпоративтік оқыту айтарлықтай артықшылықтарға ие.

Кілт сөздер: шетел тілі, шетел тілі мұғалімі, әдіс, сөйлеу әрекеті, айтылым, корпоративтік оқыту, тілді корпоративтік оқыту, тілді дәстүрлі оқыту, коллаборативтік оқыту, сөйлесім, артықшылықтары

*Ж.Т. Раймкулова¹, магистр педагогических наук
¹Центр педагогического мастерства,
Қызылорда, Казахстан*

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ МЕТОДИКИ “ОБУЧЕНИЕ В СОТРУДНИЧЕСТВЕ” В РАЗВИТИИ НАВЫКОВ ГОВОРЕНИЯ

Аннотация

Основной целью изучения иностранного языка является умение общаться на этом языке. Большинство студентов испытывают много трудностей при общении на иностранном языке. Улучшение способности учащихся говорить на иностранном языке является одной из самых важных задач, которые пытаются решить преподаватели иностранных языков.

Учителя иностранных языков могут столкнуться с ситуациями, в которых студенты не хотят говорить. Существуют множество причин такие как: застенчивость и беспокойство, страх совершить ошибку, и отсутствие уверенности в себе. Совместное обучение как подходящее решение для учителей, чтобы создать коммуникационную среду

и успешную атмосферу обучения в классе, чтобы дать больше возможностей учащимся говорить и улучшить свой уровень владения языком, развивая их самооценку и уменьшая их торможение.

В статье предпринята попытка показать положительное влияние совместного изучения языка на изучение и преподавание иностранного языка. По сравнению с традиционным обучением языку, совместное изучение языка обладает значительными преимуществами.

Ключевые слова : иностранный язык, учитель иностранного языка, метод, речевая деятельность, говорение, корпоративное обучение, корпоративное изучение языка, традиционное обучение языку, коллаборативное обучение, преимущества

Zh.T. Raimkulova¹,

¹Master of pedagogical sciences

Center of pedagogical skills,

Kyzylorda, Kazakhstan

THE USE OF THE “LEARNING IN COOPERATION” METHOD IN DEVELOPING SPEAKING SKILLS

Abstract

The main objective of learning a foreign language is to be able to communicate in that language. The majority of foreign language students have many difficulties when they communicate in a foreign language. Improving the learners speaking ability in English is one of the most important challenges that foreign language teachers try to achieve.

Foreign languages teachers may face situations in which students are unwilling to speak, because many reasons such as; shyness and anxiety, fear of making mistakes, and lack of self-confidence. Cooperative learning as suitable solution for teachers to create communication environment and successful learning atmosphere in the classroom in order to give more opportunities to the learners to speak and improve their proficiency level by developing their self-esteem and reducing their inhibition.

The paper tries to show the positive effects of cooperative language learning on foreign language learning and teaching. Compared with traditional language teaching, cooperative language learning possesses considerable advantages.

Keywords: *foreign language, foreign language teacher, method, speech activity, speaking, corporate learning, corporate language learning, traditional language learning, collaborative learning, advantages*

It is generally approved that knowing a foreign language and being able to speak it are not synonymous because speaking is a skill which has to be developed and practiced inside and outside the classroom. Unfortunately the majority of foreign language students have many difficulties to speak it and use it whether inside or outside the classroom and this weak

production may be a result of many reasons but the most important one is because of the lack of practice of the language.

Foreign language teachers are in a constant search of what may help their learners increase their level of language proficiency because using the language in class frequently should be through active participation techniques and procedures, by using the appropriate method to enhance the learners level of language fluency, because teaching a foreign language is an interactive process, which involves active participation of both teachers and learners since language is learned best when students interact with each other in groups.

The goal of teaching the oral skill is to enhance the learners' communicative efficiency, but when they try to express themselves there is always hesitation, repetition, and too much pauses. There are four main problems in getting students speak in the foreign language in the classroom which are: inhibition, nothing to say, low or uneven participation, and mother-tongue use.

Speaking seems to be the most important skill, if it is not of course, since language exists for the purpose of communication, and without speech we cannot communicate with others, thus we are supposed to speak correctly and effectively in-order to communicate well with others and it is the teachers job and responsibility to help learners' developing their speaking skill by selecting the effective classroom activities and strategies that make learners more comfortable to speak and overcome their fear and hesitation. Speaking is more than just a communicative ability of producing and receiving information, so that speaking is a complex skill which needs a real practice to be developed [1].

Cooperative Language Learning, also called Collaborative Learning takes many forms and definitions. According to Shindler «Cooperative learning refers to any form of instruction in which students are working together for a purpose» [2]. Gomleksiz states that Cooperative learning is a learning approach that, they are helping each other learn about academic subjects, creating small mixed groups of students in the classroom in accordance with a common purpose and the groups success is rewarded in different ways.

There are four basic elements for cooperative learning which are:

1. Positive Interdependence- occurs when gains of individuals or teams are positively related.
2. Individual Accountability- occurs when all students in a group are held accountable for doing a share of the work and for mastery of the material to be learned
3. Equal Participation- occurs when each member of the group is afforded equal shares of responsibility and input.
4. Simultaneous Interaction- occurs when class time is designed to allow many student interactions during the period [3].

The final aim of cooperative learning is to make each student a stronger individual through doing work cooperatively. Cooperative learning, therefore, emphasizes individual accountability. It places responsibility for action and progress on each of the members of the group somewhat equally. Positive role and goal interdependence help students become more autonomous and self-controlled and less dependent upon outside authority, and over time, they will gradually move from interdependence to independence [4].

There are additional important benefits of cooperative language learning. Cooperative activities around the curricular content can provide more opportunities for use of the new items

and lead to the development of both academic language and social language. In addition, studies indicate that there are beneficial effects of cooperative learning in more higher level reasoning, more frequent generation of new ideas and solutions, and greater transfer of what is learned within one situation to another than did competitive or individualistic learning [5].

Cooperative learning refers to a teaching technique where students work in groups on a certain activity in order to maximize one another's learning and to achieve certain goals [6].

In Cooperative Learning, students work in small groups to help one another in learning academic content [7].

Much of the current research revolves around the notion that Cooperative Learning has positive effects on various outcomes [8]. Most studies on the effects of Cooperative Learning have consistently indicated that this method improves students' English oral skills [9].

Olivares summarizes [10] the key differences between cooperative and collaborative learning in the table below:

Characteristic	Cooperative Learning	Collaborative Learning
Knowledge	Foundational	Nounfoundational : a social artifact
Epistemological Orientation	Structured Instruction	Social Construction
Process	Achievement Oriented	Course of Action
Group Structure	High/Positive Interdependence	Low/Laissez Faire/Individualistic
Teacher's Role	Micro Manager Hands on/Director	Moderator/Facilitator/Guide
Goals	Develop Social Skills and Learning for All Members	Knowledge Construction through Conversation : concern for problem solving

Watkins [11] postulates that cooperation and collaboration are two distinct terms when they stated that «People are cooperating when they adjust their actions so that each person achieves their individual goals, whereas people are collaborating when their actions are adjusted in order to achieve a shared goal». Students may cooperate with each other to complete individual tasks on one hand, and they collaborate to complete general tasks.

Cooperative language learning seems to be considerably different from traditional language teaching methods. There are some main differences between cooperative language learning and traditional language teaching [12].

	Traditional language teaching	Cooperative language teaching
Independence	None or negative	Positive
Learner roles	Passive receiver and performer	Active participator, autonomous learners
Teacher roles	The center of the classroom, Controller of teaching pace	Organizer and counselor of group work, facilitator of

	and direction, judge of students' right or wrong, the major source of assistance, feedback, reinforcement and support.	the communication tasks, intervener to teach collaborative skills.
Materials	Complete set of materials for each student. Materials are arranged according to purpose of lesson.	Usually one group shares a complete set of materials.
Types of activities	Knowledge recall and review, phrasal or sentence pattern practice, role play, translation, listening etc.	Any instructional activity, mainly group work to engage learners in communication, involving processes like information sharing, negotiation of meaning and interaction.
Interaction	Some talking among students, mainly teacher-student interaction	Intense interaction among students, a few teacher-student interaction
Room arrangement	Separate desks or students placed in pairs.	Collaborative small groups
Student expectations	Take a major part in evaluating own progress and the quality of own efforts toward learning. Be a winner or loser.	All members in some way contribute to success of group. The one who makes progress is the winner.
Teacher-student	relationship Superior-inferior or equal	Cooperating and equal

Generally there are four methods which have been extensively researched and widely used in teaching. Those methods are Student team-Achievement Division, Teams-Games-Tournament, Jigsaw, and Team Accelerated Instruction.

Unlike most traditional language teaching in foreign language teaching, cooperative language learning tends to develop individual performance and classroom productivity, by creating more opportunities for classroom communication and interaction, in which learners get responsible for their own learning as well as for the learning of others. Teachers can choose from a wide variety of cooperative techniques and activities, the suitable for their students to achieve different purposes and academic goals.

Cooperative Language Learning helps students become more comfortable, independent, confident and responsible, since they overcome their inhibition and anxiety and express their opinions easily in front of their classmates. CLL helps FL Learners to develop their speaking skill because it gives them the chance to communicate and exchange ideas and information with each other.

Cooperative Language Learning develops student's confidence and decreases their inhibition, offers the opportunity to correct each other mistakes, increases student's motivation, which has a great effect on enhancing students' performance in foreign language, reduces students 'anxiety and develop their self-confidence and gives students the chance to exchange

ideas and opinion, and get rid of shyness at least. Students have more opportunities to speak and reach their vocabulary also they interact more with each other. Nevertheless, we offer some recommendations for teachers and students in the organization of cooperative language learning in a foreign language classroom.

Recommendations for teachers:

Since speaking seems to be the most important skill, teachers should reduce their speaking time in the oral session to give more opportunities for students to practice more the language. Encourage students to speak and express their opinions by rewarding them. Teachers should provide more opportunities for students to interact and communicate in real classroom situation.

Develop students' self-confidence and reduce their anxiety. The majority of students prefer to interact with each other, so help them work in groups. When arranging them, take into consideration students' gender, level, and even their personalities. While students working together, take notes by keeping circulating around the classroom to check their performance or any encountered difficulties [1].

Recommendations for students:

Try to practice more the language inside or outside the classroom. Whether you prefer to work individually or in groups, you should tell your teacher about that not your friends. Try to participate more in the classroom not only when you have got the right answer, because mistakes are part of the learning process. Even if you are intelligent do not be shy to ask for clarification when needed either from your teacher or your classmates. Believe in your abilities, be patient, and do not think negatively [1].

Conclusion

Cooperative language learning contributes to promote productivity and provide more opportunities for communication. It makes clear that the objective of foreign language teaching is not only to teach learners some grammatical rules and vocabularies, but also how to use the knowledge in practice to express their thoughts and ideas. Cooperative language learning responds to the trend in foreign language teaching method with focusing on the communicative and effective factors in language learning. Cooperative language learning is beneficial in foreign language learning and teaching. We believe that the use of cooperative group work to the field of language learning is very important for developing student's participation and communication in FL classes. It creates interactional atmosphere where learners are expected to help each other, correct each other mistakes, exchange ideas and information in a situation that everybody feel comfortable to speak and participate.

List of literature:

1. Brahim Alimi. Enhancing Students' Speaking Skill through Cooperative Group Work Technique A Case Study of Third Year LMD Students of English at the University of Biskra. June 2015.
2. Shindler, J. (2010). Transformative classroom management. San Francisco: Jossey-Bass.
3. Motaei, B. (2014). On the Effect of cooperative learning on General English Achievement of Kermanshah Islamic Azad University students. Procedia - Social and Behavioral Science, 98, 1249-1254. doi: 10.1016/j.sbspro.2014.03.540.

4. Johnson, D.W., & Johnson, R.T. (1991). Learning Together and Alone: Cooperative, Competitive, and Individualistic (3rd Edition). Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.
5. Johnson, D.W., & Johnson, R.T. Cooperative Learning Center. <http://www.co-operation.org/> (accessed 20/10/2009)
6. Johnson, D. W., Johnson, R. T., & Smith, K. A. (2006). Active learning: Cooperation in the college classroom. Edina, MN: Interaction Book Company.
7. Slavin, R. E. (1995). Cooperative learning: Theory, research, and practice (2nd ed.). Needham Heights, MS: Allyn and Bacon.
8. Johnson, D. W., & Johnson, R. T. (2002). Cooperative learning methods: A meta-analysis. *Journal of Research in Education*, 12(1), 5-24.
9. Pattanpichet, F. (2011). The Effects of using collaborative learning to enhance students' English speaking achievement, *Journal of College Teaching & Learning*, 8(11), 1-10.
10. Olivares, O. J. (2007). Collaborative vs. Cooperative Learning: The Instructor's Role in Computer Supported Collaborative Learning. In K. Orvis & A. Lassiter. *Computer Supported Collaborative Learning: Best Practices and Principles for Instructors* (p. 20- 40). Hershey, PA: Information Science Pub.
11. Warkins, C., Carnell, E., & Lodge, C. (2007). *Effective learning in classrooms*. London: Paul Chapman Pub.
12. Johnson, D. W., & Johnson, R. T. (2002). Cooperative learning methods: A meta-analysis. *Journal of Research in Education*, 12(1), 5-24.

МРНТИ: 14.35.09

Аянова Т.Т.¹ Әбен Ә.М. ²

¹ Ғылыми жетекші, ф.ғ.к., профессор

Абай атындағы ҚазҰПУ,

²6M011900- Шетел тілі: екі шетел тілі мамандығының 2 курс магистранты

ШЕТТІЛДІК БІЛІМ БЕРУДІҢ КОГНИТИВТІ - ЛИНГВОМӘДЕНИ ӘДІСНАМАСЫ.

Түйіндеме

Бұл мақала жаңа заман талабына сай заманауи шетел тілінде оқытудың мәдениетаралық қатысымдық теориясы шеттілдік білім берудің қазіргі жүргізуші концепциясы ретінде тіл мен мәдениеттің интеграцияланған оқытуына бағытталған. Осыған орай шеттілдік білім беру үрдісінде білім алушылардың бойында мәдениетаралық қатысымдық құзіреттілікті танымдық деңгейде қалыптастыру маңызы жетекші орын алып отыр. Білім беру үдерісінде білім алушыларды ерте жастан көп мәдениеттілікке тәрбиелеудің ғылыми-әдістемелік негіздерінің жасалуы мен мәдениетаралық қатысым құзыреттілігін қалыптастыру үрдісін когнитивтік және лингво- мәдени аспектілері тұрғысынан қарастырылуы, сонымен қатар, мәдениетаралық қарым-қатынас

құзыреттіліктерін игерген тұлға қалыптастырудағы шет тілдік білім берудің когнитивті және лингво-мәдени аспектісінің қалыптасу ерекшеліктері мен өзара байланысын анықтауға бағытталған.

Кілт сөздер: линво- мәдени, құзыреттілік, концепция, когнитивтік, мәдениетаралық.

Әбен Ә.М.¹ Аяпова Т.Т.²

¹Магистрант 2 курса специальности 6M011900- Иностранный язык: два иностранных языка

² Научный руководитель, ф.ғ.д., профессор

КОГНИТИВНО- ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКАЯ МЕТОДОЛОГИЯ В ИНОЯЗЫЧНОМ ОБРАЗОВАНИИ.

Аннотация

Эта статья посвящена современной методике преподавания языка и современной культуре как движущей концепции изучения иностранных языков. В связи с этим, важность формирования когнитивного уровня межкультурной компетенции у студентов в области обучения иностранному языку имеет решающее значение. Создание научно-методических основ воспитания подрастающего поколения в образовательном процессе и процессе формирования межкультурной компетентностной компетентности в контексте когнитивных и лингвокультурных аспектов, а также когнитивных и лингвокультурных знаний в обучении иностранному языку при формировании личности, овладевшей межкультурной коммуникативной компетенцией определить особенности и взаимосвязь аспекта.

Ключевые слова: лингвокультурология, образование, концепция, когнитивная, аспект.

Aben A.M.¹, Ayapova T.T.²

Abay KazNPU,

¹Master Degree 2 course of speciality 6M011900- Foreign language : two foreign languages

²Scientific advisor: Professor

COGNITIVE- LINGUOCULTUROLOGICAL APPROACH IN FOREIGN LANGUAGE EDUCATION

Abstract

This article is devoted to the modern methodology of language teaching and modern culture as a driving concept for learning foreign languages. In this regard, the importance of creating a cognitive level of intercultural competence among students in the field of teaching a foreign language is crucial. Creation of scientific and methodological foundations for the

upbringing of the younger generation in the educational process and the process of developing intercultural competence in the context of cognitive and linguocultural aspects, as well as cognitive and linguocultural knowledge in teaching a foreign language when forming a person who has mastered intercultural communicative competence to determine the features and relationship of the aspect.

Keywords: cognitive, linguacultural, aspect, intercultural, competence, concept.

Көптілді оқыту және оны барлық қоғамдарының игілігі үшін жүзеге асыру жолдары елеулі алаңдаушылық тудырады. Алайда, ең маңызды мәселе көп тілді оқыту негізінен көп тілді халықты құруға емес, «әр түрлі» тіл үйренушілерге арналған. Мұндай саясатты жүзеге асыру білім беру жүйесі үшін ауыр жүктеме. Когнитивті-мәдени әдіснамада заманауи тәсілдер, әдістер мен әдістерді енгізу керектігі баршаға мәлім. Оның тәуелсіз ғылыми-педагогикалық жүйе ретінде пайда болуы өзін-өзі зерттеу және оқытудың қарқынды дамып келе жатқан саласы ретінде таныстыруға мүмкіндік берді және күн тәртібіндегі өзара байланысты мәселелерді біріктірді.

Қазіргі білім беру жүйесінің нысаны – көп мәдениетті кеңістікте тәрбиеленіп, дамып отырған адам. Ұлттық сана-сезімнің күрт өсуіне байланысты этникалық және этномәдени өздік сәйкестендіруге ұмтылу халықтың тек өз ұлтына ғана емес, басқа да жақын және алыс ұлттар ортасына деген үлкен қызығушылығына себеп болып отыр. ХХІ ғасыр Қазақстан азаматының әлемдік мәдениетке араласуы қоғамның әлеуметтік талабы болып тұр. Әлемнің алдыңғы қатарлы елдері көп мәдениетті және полиэтникалық қауымдастықтарға жатады. Бұл елдердегі үлкенді кішілі ұлттардың толерантты, қатар өмір сүру қажеттілігін қамтамасыз ету білім беру саясатының қағидасы көп мәдениеттілікке тәрбиелеуді құрал ретінде қажет етеді.[4]

Білім - қоғамды әлеуметтік, мәдени-ғылыми прогреспен қамтамасыз ететін ғажайып құбылыс, адам үшін де, қоғам үшін де ең жоғары құндылық. Оның ең негізгі қызметі - адамның менталитетін, адамгершілігін, шығармашылық қабілетін қалыптастыру, дамыту. Осыған орай егеменді еліміз өзінің дамуының ең басты алғы шарты - білім беру жүйесінің білім ғасырындағы міндеті мен мазмұнын айқындап берді.

Білім беру – аса күрделі әлеуметтік-экономикалық механизм. Оны реформалаудың мәселелері де сан қырлы. Қазіргі кездегі Республикамызда қолға алынған білім беру жүйесін реформалау ісі осы саланың экономикалық-ұйымдық, құқықтық, құрылымдық жақтарын түбегейлі өзгертуге бағытталған біртұтас кешенді шаралармен тығыз байланысты. Білім беру ісіндегі жаңа үрдістің мән-мағынасы, сипаты мен бағыт-бағдарын айқындаушы дәйекті факторлар: Қазақстан Республикасының тәуелсіз егеменді мемлекет болып қалыптасуы, экономиканың нарықтық моделін ұстанып, меншіктің түрлі пішімдерін дамыту және ұлттық білім беру ісінің әлемдік білім жүйесіне кіруі болып отыр.

Халықтың болмыс, тіршілігінің, мәдениетінің, таным-түсінігінің құпия сырлары ұлттық өмірдің айнасы болып табылатын – тіл арқылы көрініс табады. Тілді танымдық тұрғыда зерттеу бүгінгі таңда дамып келе жатқан жаңа бағыттардың бірі. Адамзат өзін қоршаған дүниелегі әлем бейнесін қалай таниды, ұлттың дүниеге деген көзқарасы негізінде менталитеттік танымдар қалай пайда болады деген сауалдар осы когнитивтік лингвистикада қарастырылады. Жалпы когнитивтік лингвистиканың алғашқы идеялары

Гумбольдт, Уорф, Сепир сияқты ғалымдар еңбегінен бастау алып, қазақ тіл білімінде Ә.Қайдар, Е.Жанпейісов, М.М.Копыленко, Ж.Манкеева, Н.Уәлиев, Қ.Жаманбаева, Б.Ақбердиева, Б.Дина, Г.Снасаповалардың еңбектерінде қарастырылады. Орыс тіл білімінде когнитивті лингвистикаға қатысты зерттеу жүргізген ғалымдар – Н.Д.Аругюнова, В.Н.Телия, Н.Н.Болдырев.Ю.Н.Караулов, В.А.Маслова т.б.

Когнитивтік лингвистика дегеніміз – «тілдегі жалпы когнитивтік механизм ретіндегі когнитивтік құрал, яғни ақпаратты репрезентациялау, кодтау және трансформациялауда маңызды рөл атқаратын таңбалар жүйесі ретінде қарастырылатын лингвистикалық бағыт»[1].

Когнитивті лингвистика ХХ ғасырдың ортасына қарай қарқынды дами бастады. Осы бағытта көптеген ғылыми зерттеу еңбектері жарық көрді. Зерттеушілер тілдің «ғаламның тілдік бейнесін» түзу қызметіне ерекше назар аударды. Аталмыш жаңа лингвистикалық теорияның шын мәніндегі концептуалдық қағидаларының негізделуі соңғы жылдары қарқынды зерттелу үстінде [1].

Когнитивизм туралы В.А.Маслова өз пікірін төмендегіше көрсетеді: «В когнитивистике главное внимание уделяется человеческой когниции, исследуются не просто наблюдаемые действия, а их ментальные репрезентации (внутренние представления, модели), символы, стратегии человека, которые и порождают действия на основе знаний; т.е. когнитивный мир человека изучается по его поведению и деятельности, которые протекают при активном участии языка, образующего речемыслительную основу любой человеческой деятельности - формируя ее мотивы и установки, прогнозируя результат» [1]. Когнитивизмнің басты зерттеу нысаны - адамзаттық когниция. Оны тек байқау, бақылау әдістері арқылы зерттеп қоймай, ментальді репрезентациясын (ішкі танымын), білімнің негізін қалыптастырған символдар мен адамның стратегиялық таңбаларын айқындау керек. Демек адамның когнитивтік әлемі оның ойлау әрекеті мен тәжірибесі арқылы анықталады. Адамның бұл әрекетін танытатын негізгі белгі - оның тілі. Себебі тіл - адамның қабылдаған ақпаратын өңдеп санада реттеген нәтижесін көрсететін құрал.

В.А.Маслова когнитивтік лингвистика нәтижеге жету үшін төмендегідей міндеттерді жатқызады:

1. Ғаламды тану мен пайымдау, іс-әрекеттің даму барысы, қимылдың өрістеу қалпындағы тілдің рөлі.
2. Ғалам туралы ақпарат алу, қайта өңдеу және беру процесіндегі тілдік білімдер.
3. Білімді концептілеу мен категориялау процестері, мәдениет тұрақтылығын тілдік тұрғыдан категориялау мен концептілеудің құралдары мен тәсілдерін суреттеу.
4. Концептілік аймақты ұйымдастыратын және оның мүшеленуінің негізгі бөлігі болып табылатын әмбебап концептілер жүйесін суреттеу.
5. Ғаламның тілдік бейнесі мәселелері [2].

Тілдік бірліктердің когнитивтік тұрғыдан қарастырылуы адамның қоршаған әлемді қабылдауымен байланысты. Тіл біліміндегі когнитивтік бағыт жөнінде Жаналина : «Дәстүрлі тіл білімінің шеңберінің кеңеюі тіл мен ойлау арақатынасы мәселелерінің шешілуіне жағдай жасайды». Тілдік мәселелердің өзге салалармен байланысы адамның ойлау процестерінің ерекшелігін жете тануды алға тартады. Сондықтан тілдік жүйені

когнитивтік парадигмада зерделеуде адамның ойлау процесіндегі білім қоры негізгі категория ретінде танылады.

Сондықтан бұл зерттеу жұмысында шетел тілін оқытуда тіл, мәдениет және таным үрдістерін өзара сабақтастықта қалыптастырудың маңыздылығы қарастырылып, шетел тілін оқытудағы нәтиже «мәдениетаралық қарым-қатынастың субъектісін» қалыптастыру негізі ретінде қарастырылған.

Шеттілдік білім берудің басты мақсаты мәдениетаралық қарым-қатынас құзіреттіліктерін меңгерген «екінші тілдік тұлға» қалыптастыру болса, сол мақсатқа жету үрдісінде тілді сол тілдің мәдениеті мен қоғамдағы қолданылу ерекшеліктері арқылы оқыту маңыздылығын айта кеткен жөн. Осы орайда «шет тілін оқыту» терминінің орнына «шет тілін меңгерту» ұғымын қолданған дұрыс па деген ойға келеміз. Себебі, жоғарыда айқанымыздай «екінші шет тілдік» тұлға болу – ол тек сол тілдің грамматикалық, лексикалық және фонетикалық құрылымын білу ғана емес ол құрылымдарды қоғамдық ортада, сол тілдің мәдениетіне сай дұрыс қолдану болып табылады.

Тілдік қатынаста мәдениетаралық өзара іс-әрекет бар екенін не білдіреді? Әртүрлі мәдениет өкілдері алмасатын хабарларды сипаттайтын не? Ол қандай коммуникативтік контекстерде байқалады? Түсінбеушілік, жете түсінбеушілік қалай болады, тілдік ерекшеліктер мен механизмдердің қайсысы түсінбеушіліктің орнын толтыруға мүмкіндік береді немесе бермейді? Жасалынған лингвистикалық тақырыптардың ішінде түрлі коммуникативтік стильдерді өз тобының ішінде және тыс қолданылуында зерделеу психологияға тақау тұр. Аккомодацияның психологиялық ұғымы сөйлеу екпіні, тиісті лексиканы (шетелдікпен сөйлескенде, баламен т.с.с. әңгімелескенде) таңдау, қарапайымдандырылған немесе күрделендірілген грамматикалық құрылым сияқты коммуникация параметрлеріне қолданылады. Аккомодацияның позитивті (әңгімелесіп тұрған адамның ыңғайына бейімделу) немесе негативті (әңгімелесушіден өзгеше стильді ұстану) болуы мүмкін. Түрлі топ өкілдері араласқанда (мәдени компоненттің үлесі туралы айтар болсақ) аккомодацияның бағыты бір топтың басқасына көзқарасына қатысты болады. Қатынастар құрылымына жақсы-жаман, төмен-жоғары, жақын-алыс межелері енеді Сөздің өзінің және сөздің болмауы ретінде үндемеу функциялары сияқты қарама қарсылықтар ерекше қарастырылады. Мәселен, Европа мәдениеттерінде, шала таныс немесе тіпті бейтаныс адамдармен араласқан жағдайда үндемеу әдепсіздік болып саналады. Үнсіздік жайлап алмас үшін әртүрлі, мысалы, ауа райы жайлы әңгіме қозғайтыны сондықтан. Мысалы, поездің купесінде жолаушылардың сөйлесіп отыратыны сол себепті. Солтүстік Американың үндістерінің Атапаск мәдениетінде таныс емес адамдармен әңгімелесу құпталмайды ол қауіпті саналады. Әбден біліп танып алмағанынша бейтаныс адаммен тіл қатыспайды. Европа мәдениетінде қалыптасқандай әңгімелесу жақынырақ танысудың амалы болып саналмайды.

Лингвистикалық зерттеулердің екінші маңызды бағыты соңғы он жылдықтарда коммуникативтік қызмет үшін орталық кейбір интегралды үрдіс ретінде дискурсты зерделеудің қарқынды дамуымен байланысты. Дискурс сияқты құбылыстың күрделілігі мен көп қырлылығы мен олардың тұлғаларына ықпал ететін факторларды бөлуге талпыныс дискурста бар тілдік (грамматика мен лексикадан өзге) факторлардың өзін

зерделейтін бірқатар бағыттардың дамуына соқтырды. Прагматикалық факторлар шегінде мәдени сипат факторлары айқындалды [3].

Көптілді білімнің тұжырымдамалық негіздерін анықтау үшін шетел тілде білім алудың теориялық ережелерінің маңызы зор. Бұл саладағы ғылыми зерттеулер нәтижелері қазақстандық ғалымдардың еңбектерінде көрініс табады. Сол зерттеулердің көптілді білім үшін маңыздылығы, шетел тілін тілдік емес пәндерді оқыту барысында қолдануда көрініс табатындығында. Сондықтан мәдениетаралық-коммуникативтік құзырет шетел тілінде білім алудың түпкі сапалы нәтижесі ретінде көптілді білімнің әдістемелік базасында өз орнын табады.

Жалпы, аталған жұмыстарды талдау тілді үш негізгі тұрғыдан қарастыруға мүмкіндік береді: 1) Тіл этнодифференциялайтын белгі ретінде; 2) Тіл ғылым пәні ретінде; 3) Тіл оқыту құралы мен пәні ретінде. Бірінші жағдайда көптілді білімнің теориялық алғышарттары этнологиялық мәдениеттану, элеуметтану ғылымдарының ережелерімен байланысты, екіншіде – лингвистикалық теориялармен, және үшіншіде – оқытудың жалпы теориясы ретінде дидактикамен. Лингводидактикалық аспектіде сондай-ақ психолінгвистика мен әдістемеді жүргізілетін «тіл» және «сөйлеу» түсініктерінің жіктелуі өзекті болып табылады.

Мәдениетаралық қатысымға түсуде танымдық іс-әрекеттер тіл мен адам санасын және тіл мен танымды біртұтас жүйеде қарастырып, қоршаған ортаның адам санасында бейнеленіп, тілде көрініс табуын адамның санасында танымдық құзыреттіліктің қалыптасқанын білдіреді.

Қорытындылай келе, шетел тілдерін оқытудың прагматикалық аспектісі оқушылардың білімін, дағдыларын және қабілеттерін қалыптастыруға байланысты, олар білетін елдің этномәдени құндылықтарымен танысуға және мәдениетаралық түсіністік пен таным жағдайында іс жүзінде шетел тілін қолдануға мүмкіндік береді. Мұндай білімдер, дағдылар мен қабілеттердің үйлесімі студенттердің коммуникативтік құзыреттілігі болып табылады. Коммуникативті құзыреттілік тұжырымдамасы адамның академиялық және негізгі тұлғааралық коммуникативтік дағдылары арасындағы сызықты құруға әрекет етудің нәтижесі болды.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Маслова В.А. Когнитивная лингвистика . Минск, 2004.
2. Маслова. В.А. Лингвокультурология. -М., 2001. -с 512
3. «Когнитивті лингвистика» Оқу құралы Әбікенова Г.Т. ф.ғ.к., - Семей: М.О.Әуезов атындағы Семей университеті. 2008. - 118 бет.
4. «Үштілді білімнің теориялық-әдістемелік негіздері» тақырыбындағы диссертациялық зерттеу, Жетписбаева Б.А., 2008 жыл

МРНТИ: 14.35.09

Абуов Ж. А¹. Абдрахманов Д. Д.²

¹*Научный руководитель. , к. ф. н., профессор
КазНПУ имени Абая,*

²*Магистрант 2 курса специальности 6M011900-иностраннный язык: два
иностраннных языка*

ПОНЯТИЕ CLIL, БИЛИНГВИАЛЬНОЕ ОБУЧЕНИЕ И ВСЕСТОРОННЕЕ ОПРЕДЕЛЕНИЕ КОНЦЕПТУАЛЬНОЙ МОДЕЛИ CLIL «ТРИПТИХ ЯЗЫКА»

Аннотация

Данная научная статья рассматривает понятие CLIL, билингвиальное обучение и всестороннее определение концептуальной модели CLIL «Триптих языка». Конкретный предмет обсуждения – концептуальная модель CLIL «Триптих языка»– модель, которая позволит эффективно преподавать английский язык, а также некоторые предметы на английском языке. В данной статье мы затронем только один ее аспект: теоретические основы CLIL и концептуальной модели CLIL «Триптих языка». Иноязычное образование как один из компонентов общей системы республиканского образования не может рассматриваться вне связи со средой, в которой оно функционирует и развивается.

Ключевые слова: CLIL, билингвиальное обучение, содержание образования, иноязычное образование, концептуальной модели CLIL «Триптих языка».

Ж.А. Абуов ¹Абдрахманов Д. Д.²

¹*Ғылыми жетекші. , ф.ғ.к., профессор
Абай атындағы ҚазҰПУ,*

²*6M011900- Шетел тілі: екі шетел тілі мамандығының 2 курс магистранты*

CLIL ҰҒЫМЫ, БИЛИНГВИАЛДЫ ОҚЫТУ ЖӘНЕ CLIL «ТІЛ ТРИПТИХ» КОНЦЕПТУАЛДЫҚ ҮЛГІСІНЕ ЖАН-ЖАҚТЫ АНЫҚТАМА

Түйіндеме

Бұл ғылыми мақала CLIL ұғымын, билингвиалды оқыту және CLIL «Тіл триптих» концептуалдық үлгісін қарастырады. Талқылаудың нақты пәні – CLIL "Тілдік триптих" концептуалды моделі-ағылшын тілін, сондай-ақ ағылшын тілінде жүргізілетін пәндерді тиімді оқытуға мүмкіндік беретін модель. Бұл мақалада біз оның бір ғана аспектісін қозғаймыз: CLIL теориялық негіздері және CLIL "Тілдік триптих" тұжырымдамалық моделі. Шет тілді білім беру республикалық білім берудің жалпы жүйесінің құрамдас бөліктерінің бірі ретінде ол жұмыс істейтін және дамып жатқан ортамен байланыссыз қарастырылмайды.

Кілт сөздер: CLIL, билингвалды оқыту, білім беру мазмұны, шет тілді білім беру, CLIL "Тілдік триптих"концептуалды моделі.

Abuov Zh. A ¹Abdrakhmanov D. D.²

²*Scientific advisor: Candidate of Philology, professor*

KazNPU named after Abai,

²Master Degree 2 course of speciality 6M011900- Foreign language : two foreign languages

CLIL CONCEPT, BILINGUAL EDUCATION AND COMPREHENSIVE DEFINITION OF THE CLIL CONCEPTUAL MODEL «TRIPTYCH OF LANGUAGE»

Abstract

This scientific article examines the CLIL concept, bilingual education and comprehensive definition of the CLIL conceptual model «Triptych of language». The specific subject of discussion is THE CLIL conceptual model "Triptych of language" - a model that will effectively teach English as well as some subjects in English. In this article we will address only one aspect: the theoretical foundations of CLIL and the conceptual model of CLIL "Triptych of language". Foreign language education as one of the components of the Republican education cannot be considered out of connection with the environment in which it functions and develops.

Keywords: CLIL, bilingual education, content of education, foreign language education, conceptual model of CLIL "Triptych of language".

Content and Language Integrated Learning (CLIL) - шет тілі оқыту құралы ретінде пайдаланылады. Мақсаты-тілді қолданудың алуан түрлілігін ұсыну және оны оқытуда маңызды рөлге айналдыру. CLIL идеясы-нақты жағдайларда және / немесе пәндерде мақсатты тілді қолдана отырып, шет тілін маңызды тәсілдермен үйрену/үйрету. CLIL, тілді үйрену мен оқытуды да, мазмұнды оқу мен оқытуды да бірдей маңызды деп қарастырады. [1]

CLIL қолдаудағы негізгі дәлелдердің бірі ол тілді үйренудің натуралистік рөліне ықпал етіп, шет тілін формальды оқытуға шақыру болды. [2] Сонымен қатар, география немесе тарих сияқты әртүрлі материалдар мақсатты тілді қолдану арқылы оқытылады, бұл оқу процесін оқушы үшін маңызды етеді. Тіл нақты әлемнен ажыратылмайды. Тіл үйрену тұрғысынан CLIL сыныптарында оқушылар дәстүрлі сыныпқа қарағанда мақсатты тілдің әсеріне анағұрлым бейім.

CLIL әдісі алғаш рет Ювяскюля Фин университетінде, сонымен қатар Нидерландыда өткен ғасырдың 90-шы жылдарының соңында қолданылған. Жоғарыда аталған елдерде студенттер (өз елдерінен және шет елдерден) бір семестр бойы әр түрлі топтарда жұмыс істейтін жобалар негізінде оқуға ерекше көңіл бөлінеді. Ынтымақтастық нәтижесінде оларға әртүрлі шығу тегі бар адамдармен жұмыс істеуге мүмкіндік беріледі. Бұл факт оларға акценттердің кең спектріне үйренуге мүмкіндік береді. CLIL әдісі танысу процесіне көптеген тілдерді үйрену қажет емес әрбірі бір-бірін түсінуге мүмкіндік беру үшін ұлттар арасындағы қарым-қатынас құралы ретінде оны пайдаланады.

CLIL оқыту әдісі ретінде артықшылықтары мен кемшіліктері, сондай-ақ басқа әдістермен салыстырғанда кейбір кемшіліктері бар. Артықшылықтарына келетін болсақ, келесілерді атауға болады: оқыту студенттердің сыни ойлауын арттырады; оқыту процесі шынайы өмірлік жағдайларға негізделген; тірек командалық жұмысқа негізделген (кейбір елдерде жобалар негізінде); студенттердің де, оқытушылардың да мәдениаралық хабардар болуын арттыру; еңбекке қабілеттілікті арттыру; туған елден тыс сапарлар алдында түрлі жоралғылар мен қорқынышты жеңу; коммуникативтік дағдылар мен модельдерді алу. Мүмкін болатын жағымсыз аспектілер: материалды дайындауға кететін уақыттың жоғары деңгейі; студенттер/оқытушылар шет тілін білудің тиісті деңгейі жоқ; CLIL әдісі туралы

ақпараттың жеткіліксіз болуы; CLIL тәсілін қолдануға уәждеменің болмауы; әдісті пайдалануды қаламау; оқу курстары тұрақты негізде қол жетімді емес.

Айта кету керек, бұл ұғымның кең түсіндірмесі бар және тек Еуропалық ғылыми-әдістемелік әдебиетте Content and Language Integrated Learning (CLIL) 40-тан астам анықтамасы пайдаланылады.

Мысалы, Еуропалық Комиссия қабылдаған анықтама CLIL-ны шет тілі оқыту құралы ретінде әрекет ететін тұжырымдама ретінде қарастырады. Марштың толық анықтамасына сәйкес, CLIL пәнді және тікелей шет тілін бір мезгілде оқытуды білдіреді. Осылайша, Марш CLIL пайдалану екі мақсатқа жетуге бағытталғанын атап көрсетеді: шет тілі мен оқу пәнін оқу [3]. Бұл идеяны пайдалану шетел тілін үйренуге мүмкіндік береді. Қосымша аудиториялық сағаттарды оны тікелей зерттеуге бөлместен, ол басқа пәндерді оқыту құралы ретінде әрекет етеді.

Д. Граддол CLIL қолдану студенттерге ең алдымен шет тілдерін меңгеру деңгейін арттыруға мүмкіндік береді деп санайды. Д. Граддол пікірі бойынша, шет тілдерін жоғары деңгейде меңгеру оқылатын пәнді меңгеру үшін қажетті шарт болып табылмайды. Алайда, CLIL түсіндірудің бұл тәсілі елеулі сынға ұшырады.

Д. Граддол сондай-ақ шет тілін, атап айтқанда ағылшын тілін негізгі қабілет (core skill) ретінде қарастырады. Мұндай түсінік Интернет технологиялары мен жаһандану үрдісінің жылдам дамуы салдарынан білім беру саласында және жалпы қоғамда болып жатқан өзгерістер тұрғысынан негізгі болып табылады [4]. Баллдың пікірі бойынша, объективті себептер бар, CLIL арқасында пәндік-тілдік интеграциялау идеясы басқалармен салыстырғанда жоғары мотивациялық әлеуетке ие, атап айтқанда [5]:

- * Пәннің мазмұнын оқу қажеттілігі студенттерді шет тілін меңгеру деңгейін арттыруға ынталандырады;

- * Студенттер тілдік құрылымдар мен лексикалық бірліктерді байқайтын және талдайтын лексикалық тәсіл қолданылады, мысалы • Мәтінді оқу кезінде;

- * Тілдік ортаға ену, сондай-ақ оқу процесінде өз жетістіктерінің маңыздылығын сезіну орын алады;

- * Оқу пәнінің мазмұны ерекше маңызға ие болады, ал оқытудың басқа әдістемелерінде оқу пәнінің мазмұны оқылатын тілдік құрылымдардың иллюстрациясы болып табылады.

Көптеген зерттеушілер, мысалы Болл [5], С. Дарн [6], Койл Д., Ф. Худ, Д. Марш [7] және т. б. білім беру үдерісіндегі пәндік-тілдік интеграцияны іске асыруда екі негізгі тәсілді бөліп көрсетеді:

- * Content-driven education - онда оқыту процесі бірінші кезекте оқу пәнінің мазмұнын зерттеуге бағытталған;

- * Language driven education - пәндік мазмұн негізінде шет тілін оқытуға бағытталған CLIL негізінде оқу бағдарламасының пәндері Шетел тілінде оқытылады. Осылайша, бұл технология:

- * шет тілі басқа оқу пәндерінің мазмұнын оқыту тәсіліне айналады;

- * шет тілі оқу бағдарламасында кеңінен қолданылады;

- * оқушылардың мотивациясы артады;

- * оқушылар 5-6 жылдан кейін екі тілді бағдарлама бойынша шет тілін жеткілікті деңгейде меңгереді;

- * грамматикалық немесе лексикалық қателердің болуы тілдік оқыту процесінің ажырамас бөлігі болып саналады. Студенттер шетел тілін коммуникация құралы ретінде қолдана отырып, еркін сөйлеуді және бірқалыпты сөйлеуді дамытады;

- * негізгі қалыптасатын дағды-оқу.

С. Дарн [6] CLIL келесі артықшылықтарын бөледі:

- ✓ кең мәдени мазмұнды пайдалану;

✓ оқушыларды интернационалдандыру және жаһандану үдерісіне дайындау;
✓ оқылатын пәндер тізімін кеңейту, халықаралық үлгідегі оқу сертификаттарын алу мүмкіндігімен қатар;

✓ жалпы және арнайы тілдік құзыреттерді қалыптастыру және дамыту;
✓ оқу-танымдық іс-әрекет әдістерін әртүрлендіру мүмкіндігі.

Автор сондай-ақ CLIL технологиясын тікелей шет тілімен байланыста пайдалану екі негізгі қағидатын бөледі:

1. Шетел тілі – білім алу құралы және қарым-қатынас құралы;

2. Оқу пәнінің мазмұны оқу үшін қажетті тілдік құрылымдарды анықтайды.

1999 жылы Койл әзірлеген "4C" оқу жоспарына сәйкес CLIL негізінде құрылған шет тілі сабағы келесі элементтерден тұрады:

* Мазмұны – (Content) - білім алу, сондай-ақ оқу бағдарламасы шеңберінде дағдылар мен іскерлікті қалыптастыру;

* Коммуникация – (Communication) - шет тілі бойынша сабақ шеңберінде сөйлеу қызметінің барлық түрлерін дамыту қажет;

* Таным, түсіну, когнитивтік қабілет – Cognition - шетел тілі және ақпаратты қабылдау ұғымдарын (дерексіз немесе нақты) қалыптастыру қабілеті арасында байланыстырушы буын болатын когнитивтік дағдыларды дамыту;

* Мәдени құрамдас бөлік (Culture) жалпы мәдени құзыреттілікті қалыптастыру мен дамытуды көздейді.

CLIL сәйкес шет тілі бойынша сабақ шеңберінде сөйлеу қызметінің барлық түрлерін дамыту қажет. С. Дарн шетел тілі оқытушысының көзқарасы бойынша CLIL шеңберінде шет тілінен сабақ келесі сипаттамаларға ие болуы тиіс деп санайды:

Сабақта рецептивті, сондай-ақ нәтижелі сөйлеу дағдыларының қалыптасуын интеграциялау керек.

Сабақ негізінде, әдетте, мәтін немесе мәтіннің дыбыстық көрінісі. Тілдік құрылымдарды және тіл бірліктерін қолдану функционалдық болып табылады және оқытылатын пәннің мазмұнына байланысты. Шет тілін оқыту грамматикалық тәсілге емес, лексикалық тәсілге негізделген.

Жоғары кәсіби білім беру шеңберінде CLIL идеясы Integrated Content and Language (ICL) – пәндік мазмұн мен шет тілінің интеграциясы ретінде таралды. ICL негізінде арнайы пәндер оқытушылары мен шет тілі оқытушылары арасында тұрақты өзара байланыс және бірлескен ынтымақтастық идеясы жатыр. Осындай ынтымақтастық қызметі жалпы білім беру процесінің сапасын арттыруға ықпал ететін пәнаралық қауымдастықтарды құруға мүмкіндік береді. ICL-оқытушылар үшін де, студенттер үшін де ұйымдастырушылық және құрылымдық сипаттағы белгілі бір қиындықтарды женуді көздейтін педагогикалық проблема.

Көптеген мамандар CLIL пайдалану үлкен перспективаға ие деп санайды, алайда оны енгізу дәстүрлі концепцияларды қайта қарауды және оқыту үшін жаңа көзқарасты талап етеді. Қазіргі уақытта көптеген зерттеушілердің пікірінше, оқыту үдерісіне CLIL енгізуге теріс әсер етуі мүмкін бірқатар жағдайлар бар. Пән оқытушылары жаңашылдықты әрдайым қолдап қана қоймай, өйткені бұл технологияны қолдану оқытушы тарапынан үлкен дайындықты талап етеді. Сондай-ақ CLIL саласында мамандар даярлау бойынша бағдарламалар мен тренингтер санының аз екендігін және басқа пәндер бойынша бағдарламалармен шет тілі бойынша бағдарламалардың үйлестірілуінің болмауын атап өткен жөн. Дегенмен, жаһандану процесіне байланысты шет тілдерін оқыту саласындағы реформа қажеттілігі көптеген елдердің білім беру жүйелерін CLIL технологиясын белсенді енгізуге ықпал етеді.

Бұл саладағы зерттеулермен UNICOM, EuroCLIC, TIE-CLIL, Content and Language Integrated Project (CLIP), the University of Nottingham, the Norwich Institute for Language Development сияқты еуропалық ұйымдар мен білім беру мекемелері айналысады.

Кіріктірілген пәндік-тілдік оқыту (CLIL) – жаңа құбылыс емес. Алайда, соңғы уақытта ол өте танымал. Көп сұранысқа болған Канададағы иммерсиялық бағдарламалар болып табылады. Олардың тиімділігі Second Language Acquisition (шет тілін оқыту қауымдастығы) жүргізген зерттеулермен расталады. Оқыту мектеп жасына дейінгі немесе кіші мектеп жасынан басталады [8]. Екінші (француз) тілді оқытумен алғашқы осындай бағдарламалар Канадада 1960 жылдардың ортасында пайда болды. 1980-ші жылға дейін үш негізгі салада оқыту сапасына мониторинг жүргізілді: зерттелетін контент, шеберлік пен дағдыны дамыту сондай-ақ шет тілін үйренудегі жетістіктер. М. Свэйн және Р. К. Джонсон [8] иммерсиялық бағдарламаларды қолдану туралы келесі тұжырымдар жасайды:

1. Пәндер бойынша күтілетін нәтижелерге жету үшін, шет тілінде оқытылатын оқушыларға екінші тілдің "шектеу деңгейіне" ('threshold levels' of L2 skills) сәйкес келетін іскерлікке қол жеткізу қажет.

2. 5-6 жасынан бастап иммерсиондық бағдарлама бойынша білім алған балалар базалық пәндер бойынша тестілеу кезінде ағылшын тілінде (ана тілінде) білім алған құрбыларымен бірдей нәтижелер көрсетті. Ал иммерсиондық бағдарлама бойынша оқуды бастаған олардың құрдастары біршама төмен нәтижелер көрсетті.

3. Ерте тілдік иммерсиялық бағдарламалары ана тілі дағдыларының дамуына барынша теріс әсер етуі мүмкін фактісіне қарамастан, эмпирикалық зерттеулердің нәтижелері керісінше дәлелдейді. 2 – 3 жыл ішінде оқыту курсы басталғаннан бастап осы бағдарлама бойынша білім алушылар өз құрбыларынан ана тілінде білім алатын, ана тілінің (ағылшын тілінің) кейбір аспектілерін дамытуда артта қалады. Алдағы уақытта олар өз құрдастарынан ана тілін үйренудің барлық аспектілері бойынша асып түседі.

4. Жалпы, ерте (5-6 жас) және кеш (11-14 жас) тілдік иммерсия француз тілінде жазудың шамамен бірдей дағдыларын меңгерген. Бұл ретте екі топ (ерте және кеш иммерсия) өзінің франкогор сөйлейтін құрдастарымен салыстырғанда анағұрлым төмен нәтижелер көрсетті. Бұл әдістің анық кемшілігі – грамматика мен лексиканы жеткіліксіз білу. Бұл топтағы оқушылардың сөйлеу дағдылары аз дамыған [8].

АҚШ-та тіл мен пәндік мазмұнды біріктіру негізінде екі тілді оқыту әдісін дамыту ұзақ тарихы бар.

Мазмұнын ескере отырып оқыту (CBI-content based instruction) - бұл " ...шет тілін оқытудың белгілі бір мазмұны мен міндеттерін интеграциялау..., оқу пәніне бір мезгілде оқыту және шет тілін меңгеру дағдыларын қалыптастыру" [9]. Бұл тәсіл "екінші, оқылатын тілді оқыту объектісі ретінде емес, академиялық пәннің мазмұнын оқып үйренудің құралы ретінде қарастырады" [9].

Билингвалды оқыту - "екінші шет тілде толық немесе ішінара жүргізілетін, екінші тілде дағдылар мен іскерлікті дамытуға, сондай-ақ бір мезгілде толыққанды білім ала отырып, ана тілінің лингвистикалық құзыретін қалыптастыруға және дамытуға бағытталған оқыту" [11]. Билингвалды оқытудың Ұлттық қауымдастығының пікірі бойынша (National Association for Bilingual Education (NABE)) билингвалды оқытудың көптеген нысандары бар және жүзжылдықтар бойы көптеген елдерде тәжірибеге ие. "Бұл ұғымның кең түсіндірмесі екі тілді (мұғалімдер немесе оқушылар немесе басқа да адамдар) түрлі педагогикалық немесе әлеуметтік мақсаттарда пайдалануды білдіреді. Қазіргі уақытта, АҚШ-тағы демографиялық өзгеру кезеңінде билингвалды оқыту неғұрлым тар мәнге ие. Бұл түсінік ағылшын тілін оқытын оқушылардың ұлттық тілдерін оқыту тілі ретінде қолданылатын тәсілдерді білдіреді " [11].

Билингвалды оқыту екі тілді бағдарламалар бойынша оқитын студенттер ағылшын тілінде айтарлықтай академиялық жетістіктерін көрсетеді, кейде бір тілді бағдарламалар бойынша оқитын құрдастарының жетістіктерінен асып түседі.

Еуропада оқу бағдарламасының бірқатар пәндері Шет тілінде оқытылатын көптеген мектептер бар. Еуропа Кеңесінің 1995 жылғы қарары оқытудың инновациялық әдістерін белсенді қолдануды қолдайды, әсіресе "билингвалды оқыту мүмкіндіктерін пайдалана отырып, шет тілінде оқу пәндерін оқу кезінде" [11].

Еуропалық комиссияның 1995 жылғы White Paper құжатына сәйкес Teaching and Learning Towards the Learning Society [12] үш еуропалық тілді білу бағдарламасы бар. Осы мақсатқа қол жеткізу үшін осы құжаттың авторлары ерте жастағы билингвалды бағдарламалар бойынша оқуды бастайды. Еуропа комиссиясының шетел тілдерін оқыту жөніндегі 2005 жылғы есебі Шетел тілін табысты оқытудың ең тиімді тәсілі – "белгілі бір мақсатта шет тілін пайдалану. Осылайша, шет тілі - оқытудың соңғы мақсаты емес, оқытудың құралына айналады" [12]. Сол себептен, Еуропалық комиссия 1990 жылдардың басынан бастап бүкіл Еуропада CLIL-ді зерттеуге бағытталған көптеген жобаларды қаржыландырады.

Бүгінгі таңда қолданыстағы тәсілдерді (СВІ), иммерсиялық бағдарламалар мен билингвалды оқыту (ВЕ) мазмұнын ескере отырып оқыту үрдісі байқалады. Барлық жоғарыда аталған терминдер CLIL терминімен жалпыланды. Еуропалық Комиссияның 2005 жылғы есебіне сәйкес CLIL қолдану Еуропалық Одақтың шет тілдерін оқыту саласында алға қойған мақсаттарына қол жеткізуге кепілдік береді және оқушыларға/студенттерге шет тілінде оқу пәндерін оқуға мүмкіндік береді. CLIL және жоғарыда аталған ұғымдар көп жалпы сипаттамалары бар. CLIL әдетте жалпылама термин ретінде қолданылады. Билингвалды оқыту термині жиі АҚШ-та қолданылады.

Калифорния штатындағы билингвалды оқытудың тиімді бағдарламаларын зерттей отырып, С. Крашен және Д. Бибер [Krashen 1988] қатысқан студенттердің нәтижелері стандартты бағдарламалар бойынша оқудан өткен нәтижелер мен құрдастарынан әлдеқайда жоғары болды деген қорытындыға келді. Осы саладағы ең толық зерттеулер А. Виллиг [13], Дж. Грин [14], І. Вонг-Филлмор С. Валадез [15] жүргізілді.

А. Виллиг [13] зерттеуі билингвалды оқыту бағдарламалары ағылшын тілінде (English instructional programmes) оқыған бағдарламалармен салыстырғанда оқушылардың академиялық үлгерімін айтарлықтай арттырғанын көрсетті. Жалпы, АҚШ аумағында жүргізілген зерттеулер оқыту үдерісіне дұрыс енгізу кезінде билингвалды оқыту ағылшын тілін (шет тілі ретінде) және академиялық пәндерді бір мезгілде оқытудың ең тиімді тәсілі болып табылатынын көрсетті.

CLIL - бұл ондаған немесе одан да көп білім беру тәсілдерін қамтитын (мысалы, иммерсия, екі тілде білім беру, көптілді білім беру және т.б.) термин. Сол себепті, CLIL-дің әдіснамасын табу қиын. Қазіргі уақытта CLIL мұғалімдерге арналған оқытуды талап етеді және маркетингтік оқулықтардың кемшіліктері бар, сондықтан мұғалімдер әдетте күнделікті негізде ағылшын тілін пайдалану үшін өз материалдарын жасауы керек , әсіресе балабақша және бастауыш білім беруде. Койлдың айтуынша , CLIL мұғалімдерден тиімді оқытуға арналған оқытуды жоспарлаудың баламалы тәсілдерін қолдануды талап етеді. CLIL - мазмұнды кең ауқыммен жақсартылған тіл үйрету емес. Басқа тілде ана тілінен аударылған оқытудың мазмұны да жоқ. CLIL көзқарастарын қабылдау кезінде CLIL аудиториясына тән тілдік және пәндік оқыту элементтері, сондай-ақ пайда болған CLIL әдіснамалары болады. Осы икемді әдіснаманың арқасында мұғалімдер белгілі бір тәртіпте құрылыстық блоктарын біріктіретін курстың материалдарын әзірлей алады. Бангестаннан (2010), Блум (1956), Мохан (1986) және Койл (2005) бойынша

материалдарды ұйымдастыруға арналған үш ұқсас құрылымды ұсынды, ол балабақшаға және бастауыш білім беруге тиімді CLIL бойынша сабақ жүргізуге көмектеседі.

Койл және т.б. Мохан мен Блум жоғарыда есепке алынуы керек. Олар студенттердің топтарда немесе интерактивті тапсырмаларда білетін мазмұны мен тіліне, жеке тапсырмаларға және тіл мен мазмұнға қатысты қосымша талаптарға қатысты сенімін қалыптастырады. Олар триптих тілінде тілдік іс-әрекеттерді ұйымдастырады, сондықтан материалдар оқушыларға:

- а) **оқу тілі**, яғни мазмұнға қол жеткізу үшін негізгі сөздер мен фразаларды оқу;
- б) **оқуға арналған тілді** үйрену үшін сабақ тапсырмаларын орындау керек;
- в) **оқу арқылы тіл** сабақ барысында пайда болуы мүмкін, болжау мүмкін емес. [7]

Мысалы, егер біздің мақсатымыз салауатты тамақтану туралы сабақ жоспарлау болса, қарапайым оқушылардан: «Қандай тағам пайдалы?» Деген сияқты қарапайым тілге жүгіну арқылы бастауға болады. Жауаптардан біз тамақ түрлері (көкөністер, жемістер және т.б.) сияқты танымдық білімге қол жеткізе аламыз. Көптеген ауызша мысалдар немесе Интернет арқылы алынған әндер арқылы оларға тамақ пирамидасын ұсынуға болады. Біз әртүрлі құрылымдарды енгізе аламыз: сын есімдер, зат есімдер комбинациялары, саналатын және саналмайтын зат есімдер немесе аталған факторларды қалпына келтіріп, сөйлемдерді формалар мен функцияларды қолдана аламыз. Оқушылар шағын топтарда азық-түліктің қаншалықты пайдалы екендігін бағалайтын постерде азық-түлік түрлерін ұсынады және тағайындай алады.

Койл тілдік прогресті триптих шеңберінде түсіндіреді, ол «үш өзара байланысты көзқараспен тілді талдау арқылы оқушыларды тілді қолдануда қолдайды: оқу тілі / оқуға арналған тіл / оқу арқылы тілді». Бұл үш жақты бөлу, атап айтқанда, CLIL тиімді лингвистикалық коммуникативтік дағдыларды дамыту мақсатында формада ғана емес, сондай-ақ функциялар мен мағынада шоғырлануы тиіс екенін атап көрсетеді. Алонсо тілге айқын назар аудара отырып, CLIL үш қағидатын анықтайды: "біріншіден, тіл оқыту үшін де, сонымен қатар қарым-қатынас үшін де қолданылады; екіншіден, оқытылатын пән оқу үшін қажетті тіл түрін анықтау үшін пайдаланылады; және, соңында, тілді қолдану өзектілігі дәлдікке қарағанда еркін сөйлеуге бағытталған".[16]

Тілдік триптих CLIL іс-шарасына қатысатын тілдің түрлі түрлерін сәйкестендіру арқылы тіл туралы хабардарлықты арттыруға көмек көрсету мақсатын орындайтын құрал болып табылады. Бұл құрал оқытушылар тобы үшін де қолданылады: мақала авторы (тіл оқытушысы және оқытушы-жаттықтырушы), сондай-ақ екі тілді деңгейде қатысатын мазмұн оқытушылары үшін де қолданылады. Егер Тілдік Триптих үздіксіз кәсіби дамудың дербестендірілген құралы ретінде пайдаланылса, педагогикалық білім алға жылжиды.

Сондықтан тілдік триптих CLIL оқытушысының дайындайтын оқытушылар үшін де, CLIL оқытушысы үшін де жіктеу құралы болып табылады деп айтуға болады. Бұл құрал түрлі контекстерде пайдаланылуы мүмкін. Сонымен қатар, бұл құрал ұғыну мен жоспарлауды талап ететіндіктен, ол мұғалімдердің білімі мен өзін-өзі дамытуға ықпал ете алады. CLIL мұғалімдерін дайындау процесінде тілдік хабардарлықтың мәні осы ойлаудан кейін және нақты зерттелетін контексте бекітіледі. Теоретиктер мен зерттеушілердің ойынша: "тіл мұғалімдері академиялық пәндерде тіл қалай жұмыс істейтінін және дискурс пен мәтіндік талаптар тілдік сыныптарға енгізілуі мүмкін екенін білуі тиіс" [17]. Әрине, CLIL оқытушылары тек рефлексивті практиктер, тіл сарапшылары болуы қажет емес.

"Барлық мұғалімдер тіл мұғалімдері" [18] екенін ескере отырып, нәтижесінде тілдік хабардарлыққа назар аударылатын кез келген дайындық немесе білім беру жақсы инвестиция болып табылады деген қорытынды жасалады.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. CLIL (Content and Language Integrated Learning) Marsh, Marshland 1999: 20
2. ДАЛЬТОН, СМИТ. 2007: 8
3. Content and Language Integrated Learning. Marsh
4. Changing English. Graddol 2006
5. What is CLIL? Ball
6. CLIL (Content and Language Integrated Learning) Darn
7. CLIL (Content and Language Integrated Learning) Coyle
8. Evaluating Bilingual Education. Swain
9. Lexicalization and Language Change. Brinton
10. Bilingualism in Education. Swain
11. Bilingual Education. Ofelia Garcia, Colin Baker
12. European Commission Report 2005: 67
13. A meta-analysis of selected studies on the efficacy of bilingual education. Willig
14. A meta-analysis of selected studies on the efficacy of bilingual education. Greene
15. Language Processing in Bilingual Children. Wong-Fillmor
16. Language learning, discourse and communication. Alonso
17. Ball and Lindsay, 2010, PP.165-166
18. Bullock Report, 1975

МРНТИ: 14.35.09

*А.А.Айдарханова¹ С.Е.Есенаман² М.Б. Рахимова³
^{1 2 3} Абай атындағы ҚазҰПУ
^{1 2 3} оқытушылар, педагогика ғылымдарының магистрлері
Алматы қ., Қазақстан*

КОГНИТИВ-ТІЛДІК АСПЕКТІНДЕ ТІЛДІ ИНТЕГРАЦИЯЛЫҚ ОҚЫТУ (CLIL) («БИОЛОГИЯ» МАМАНДЫҒЫНЫҢ НЕГІЗІНДЕ)

Түйіндеме

Мақала университеттегі лингвистикалық емес мамандықтары студенттерін біріктірілген тілдік оқытудағы рөліне арналған. Мамандандырылған пәндер оқытушылары мен шет тілдерінің оқытушыларының пәндік-интеграцияланған оқыту жүйесіндегі жұмысының ерекшеліктері, сондай-ақ оны жоғары кәсіптік білім саласында қолдану перспективалары қарастырылады. Жоғары оқу орнында «Биология» мамандығына негізделген CLIL әдіснамасын қолданудың модельдері мен ерекшеліктері ұсынылған. Осы әдістерді шет тілінде оқытылатын сабақтарда қолдану қажеттілігі эксперименталды түрде құрылған және теориялық тұрғыдан көрсетілген. Төменде келтірілген технологиялар биология сабақтарында, қаладағы орта мектептерде де, жоғары оқу орындарында да биологиялық пәндерді оқыту аясында қолданылады.

Кілт сөздер: CLIL техникасы, таным, интеграция, биологияны оқыту, тілдік емес мамандықтарға арналған шет тілі, заманауи технологиялар.

*Айдарханова А.А.¹ Есенаман С.Е.² Рахимова М.Б.³
^{1 2 3}КазНПУ им. Абая
^{1 2 3}преподаватели, магистры педагогических наук.
Алматы, Казахстан*

**«ИССЛЕДОВАНИЕ ОСОБЕННОСТЕЙ ИНТЕГРАЦИИ ПРЕДМЕТА И ЯЗЫКА В
КОНТЕКСТЕ ПРЕДМЕТНО-
ЯЗЫКОВОГО ИНТЕГРИРОВАННОГО ОБУЧЕНИЯ (CLIL) В КОГНИТИВНО-
ЛИНГВИСТИЧЕСКОМ АСПЕКТЕ» (НА ОСНОВЕ СПЕЦИАЛЬНОСТИ
«БИОЛОГИЯ»)**

Аннотация

Статья посвящена роли предметно-языкового интегрированного обучения студентов неязыковых специальностей вузов. Рассматриваются особенности работы преподавателей профильных предметов и преподавателей иностранных языков в системе предметно-языкового интегрированного обучения, а также перспективы ее применения в сфере высшего профессионального образования. Приводятся модели и особенности использования методики CLIL на основе специальности «Биология» в высшем учебном заведении. Экспериментально установлена и теоретически обозначена необходимость применения данных приемов на уроках, которые преподаются на иностранном языке. Представленные ниже технологии применяются на занятиях по биологии, как в общеобразовательных школах города на уроках, так и в высших учебных заведениях в рамках преподавания биологических дисциплин.

Ключевые слова: методика CLIL, когниция, интеграция, обучение биологии, иностранный язык для неязыковых специальностей, современные технологии.

*Aidarkhanova A.A.¹ Yessenaman S.Y.² Rakhimova M.B.³
^{1 2 3}KazNPU named after Abay
^{1 2 3} teachers, masters of pedagogical sciences.
Almaty, Kazakhstan*

**“RESEARCH OF FEATURES OF INTEGRATION OF SUBJECT AND
LANGUAGE IN THE CONTEXT OF SUBJECT-
LANGUAGE INTEGRATED LEARNING (CLIL) IN THE COGNITIVE-
LINGUISTIC ASPECT "(BASED ON THE SPECIALTY" BIOLOGY ")**

Abstract

The article is devoted to the role of integrated language teaching of students of non-linguistic specialties of universities. Features of the work of teachers of specialized subjects and teachers of foreign languages in the system of subject-language integrated training, as well as the prospects for its application in the field of higher professional education are considered. Models and features of using the CLIL methodology based on the specialty “Biology” in a higher educational institution are presented. The necessity of applying these techniques in lessons taught in a foreign language is experimentally established and theoretically indicated. The technologies presented below are used in biology classes, both in secondary schools in the city and in higher educational institutions as part of the teaching of biological disciplines.

Key words: CLIL technique, cognition, integration, biology training, foreign language for non-linguistic specialties, modern technologies.

Кіріспе. Қазақстан Республикасының Конституциясына, «Білім туралы» заңға сәйкес, қазақстандық білім беру жүйесінің ұлттық моделін дамытуға жағдай жасау бойынша жұмыстар жүйелі түрде жүргізілуде. Қазіргі уақытта Қазақстан жаһандық кеңістікке шығуға бағытталған жаңа білім беру жүйесін дамытуда. Бұл процесс педагогикалық процестің теориясы мен практикасындағы елеулі өзгерістермен қатар жүреді. Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә.Назарбаевтың «Қазақстан стратегиясы - 2050. Орындалған мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Қазақстан халқына Жолдауында: «Қазақстанды әлемде жоғары білімді ел ретінде қабылдау керек, халқы үш тілді қолданады: қазақ - мемлекеттік, орыс. ұлтаралық қатынас тілі ретінде және ағылшын тілі әлемдік экономикаға сәтті кірігу тілі болып табылады» [1, с. 228]. Қазіргі уақытта ағылшын тілін білу кәсіби білім мен мүмкіндіктерді кеңейту құралдарының бірі болып саналады. Осыған байланысты ағылшын тілін оқытудың жаңа технологиялары бар. Осындай технологиялардың бірі - CLIL (Content and Language Integrated Learning) пәндік интеграцияланған оқыту. CLIL әдістемесі ағылшын тілін оқуды басқа пәндерді, мысалы, биологияны зерттеудің құралы ретінде қарастырады, осылайша студенттердің оқуға деген қажеттілігін, ағылшын тіліндегі биологиялық терминдерді білуді қалыптастырады, бұл олардың қарым-қатынас жасау қабілетін қайта қарастыруға және дамытуға мүмкіндік береді. Ең көп кездесетін анықтама: CLIL - студенттерге жалпы білім беру дағдылары мен дағдыларын қалыптастыратын және дамытатын бірдей білім беру контекстінде оларға тілдік және коммуникативті құзыреттіліктерді қалыптастыруға мүмкіндік беретін дидактикалық әдіс. Қазіргі кезде білім берудің жаңартылған мазмұны жағдайында жаратылыстану-математикалық цикл пәндерін ағылшын тілінде оқуға көшу енді ғана жүруде. Сонымен қатар, CLIL-дің негізгі принциптерін айқындау кезінде төрт «С» әдісі бөлінеді, олардың әрқайсысы оқушылардың жасына, әлеуметтік-лингвистикалық ортаға және CLIL әдіснамасына ену дәрежесіне байланысты әр түрлі жүзеге асырылады. Мұндай әдістер мыналар: 1. Мазмұны (Байланыс) 2. Қарым-қатынас 3. Қарым-қатынас (танымдық қабілеттер) 4. Мәдениет (мәдени білім) [2, б. 2]. Бұл техниканы қолдану оның артықшылықтарын атап көрсетуге мүмкіндік береді. Алдымен, әрине, CLIL әдістемесін

оқу процесіне енгізуде, атап айтқанда пәнде қиындықтар туындауы мүмкін, бірақ жылдармен, тәжірибемен және тәжірибемен проблемалар жойылып кетеді.

Әдістер. Бұл әдістеменің басты артықшылықтарының бірі студенттердің ағылшын тілінде биологияны оқуға деген ынтасын арттыру болады. Сондай-ақ, ағылшын тілін үйренуге көп көңіл бөлінеді, өйткені жаратылыстану-математикалық бағыттағы пәндерді оқыту толығымен ағылшын тіліне ауысады. Сонымен қатар, студенттерде оқылатын тілдің мәдениетін жақсы түсіну және түсіну үшін көбірек мүмкіндіктер пайда болады, бұл міндетті түрде студенттердің де, мұғалімдердің де әлеуметтік-мәдени құзыреттілігін қалыптастыруға әкеледі. Оқушылар табиғи тілдік ортаға толықтай ену үшін тілдік материалдардың едәуір көлемін өздері өтеді. Сонымен қатар әртүрлі тақырыптардағы жұмыс оқушылар мен студенттерге терминдерді, белгілі бір тілдік құрылымдарды (транскрипция, орфография) білуге мүмкіндік беретіндігін, бұл олардың сөздік қорын пәндік терминологиямен толықтыруға ықпал ететінін және оларды білім мен дағдыларды практикада әрі қарай қолдануға дайындайтындығын атап өту керек [3, б. . 8]. CLIL артықшылықтары: 1) студенттерге шет тілін қолдану арқылы бір-бірімен тиімді қарым-қатынас жасауға мүмкіндік береді; 2) оқушылардың мәдениаралық білімдерін кеңейтеді; 3) *in vivo* тілінде шет тілінде сөйлеу дағдыларын дамытады; 4) ойлау қабілетін дамытады және оқушылардың шығармашылық әлеуетін ашады; 5) оқушылардың ынтасын және олардың өзіне деген сенімін арттырады; 6) барлық тілдік дағдыларды үйретеді; 7) тілдік құзіреттілік пен табиғи сөйлеу дағдыларын дамытады; 8) әртүрлі тілдерге деген қызығушылықты дамытады, оларды өмірдің әр түрлі саласында қолданады; [4, б. 11].

Нәтижелер . CLIL көмегімен оқу процесін ұйымдастыру. Пәндік тілді оқыту әдісін қолдану кезінде мұғалім материалдарды іріктеуді, яғни олардың мақсатын анықтап, зерттелетін материалдың мазмұнын қайта қарауды, мақсатқа сәйкес келетін оқытуды ұйымдастырудың әдістері, құралдары мен формаларын таңдау, нәтижені болжау қажет. Ағылшын тілінде бір пәнді оқытатын және пәндік тілде оқытатын мұғалімдер шет тілін жетік білуі керек, ал шет тілінде сөйлеудің ғылыми стиліне ерекше назар аудару керек. Пәндік тілді оқытудың әдіснамалық әдістерін енгізбес бұрын, мұғалімдер мен биология пәнінің мұғалімдері оқушылардың тілдік дайындық деңгейін анықтауы керек. Бұл үшін тілдік мақсат қою үшін олар өз сабақтарында ағылшын тілі сабақтарына қатысып, көмек сұрап, ағылшын тілінің мұғалімімен сөйлесуі керек. Сонда ғана шет тілінің биология біліміне қосылу дәрежесі анықталады. Мұғалімдердің мұндай ынтымақтастығы сыныпта қолдау көрсететін білім беру ортасын құруға ықпал етеді.

Талқылау. Сабақтағы пәндік тілді оқыту процесінде мұғалімнің іс-әрекеті мыналарды қамтиды: кіріктірілген пәндік оқытудағы алгоритмді студенттерге ашу. 2. Ағылшын тілінде тақырыптық (тақырыптық) ақпарат беру (ауызша әңгіме, әңгіме, жазбаша мәтін, видео материал және т.б.). 3. Студенттің толық жұмыс істеуі үшін физика, химия, биология және информатика пәндерінде пәндік оқытудың әртүрлі құралдарымен қамтамасыз ету: сөздіктер, дидактикалық карталар, салыстырмалы сызбалар, визуалды қолдау карталары және т.б. 4. CLIL әдісін қолдана отырып, студенттерге жұмыс жасау барысында көмек көрсету. 5. Оқушылардың пәндік-тілдік жұмыстарының нәтижелерін тексеру. 6. Жұмысты қорытындылау [5, с. 259]. Практикалық көрнекілік ретінде биология сабақтарында CLIL қызметін қолданудың келесі мысалдарын келтіруге болады: 1.

«Сұрақтар тізбегі» қызметі, ағылшын тілінде сұрақтар мен жауаптары бар парақшалар таратылды. Сұрақтың бір жағында, парақтың екінші жағында жауап басқа сұрақ. Бір оқыған кезде бәрін мұқият тыңдау керек, жауабын тапқан адам жауаптың жауабын оқып, өз сұрағын оқиды және т.б. Белсенділік ақыл-ойды, дұрыс айтуды дамытады. 2. Организмнің әрекетін болжаңыз. Оқушылар топқа бөлінеді. Әр топқа үлкен парақ таратылып, жапсырмалармен жабыстырылады. Стикерлердің артында органның фотосуреті жасырылады. Парақтың ортасында сұрақтар, терминдер жазылған. Әр топ мүшесі сұраққа жауап береді немесе ағылшын тіліндегі сөздердің мағынасын түсіндіреді және бір стикерді алып тастайды. Барлық сұрақтарға жауап бергеннен кейін студенттер дененің атын атап, оның қызметі мен адам ағзасындағы ролі туралы айту керек. 3. «Ішкі және сыртқы шеңбер» іс-шаралары Студенттер бірінші, екінші деңгейге есептеледі және тақырып бойынша ағылшын тілінде сұрақтар қояды. Содан кейін олар екі шеңбер құрады: ішкі және сыртқы. Балалар бір-біріне қарама-қарсы тұрып, сұрақтар қояды. Сыртқы шеңберден келген оқушылар жылжып, жаңа жұптар құрады. Сол жұмыс сұрақтармен жалғасады [6, б. 22]. CLIL оқытуға мүлдем жаңа көзқарасты талап етеді. Дәл қазір, білім берудің жаңартылған мазмұнында мұғалімдер мен мұғалімдер әр түрлі таныстыру, жұмысты ұйымдастырудың, оқушылардың жеке, жұптық, топтық және шығармашылық іс-әрекетіне көңіл бөлуі қажет. Бұл дегеніміз, егер базалық пәндерді оқу CLIL әдіснамасына тән белсенді, бірлескен және коммуникативті көзқарас аясында өтетін болса, студенттер үшін анағұрлым қызықты және тиімді болады.

Қорытынды. Бұл әдіс шетел тілдерінің мұғалімдеріне, сонымен қатар шет тілінде сөйлейтін және орта мектепте өз пәнін оқытатын көптеген мұғалімдерге үлкен қызығушылық тудырады. Осылайша, екі бағытты біріктіре отырып, пән мұғалімдері өздерінің негізгі пәндерін шет тілінде оқытумен қатар, тілді оқытуда маңызды құралдарды қолдана алады: грамматиканы, лексиканы және т.б., оның ішінде шет тілін оқытудың коммуникативті әдістемесінің элементтерін қолдана алады. Бұл университеттегі оқу бағдарламасын жеңілдетуге және модернизациялауға көмектеседі.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Бурдакова О. Н. Методика интегрированного обучения предмету и языку в учебном процессе Нарвского колледжа ТУ [Электронный ресурс] / Бурдакова О.Н., Джалалова А.А., Рауд Н.П. // . – 2011. – 67 С. – URL: <http://docplayer.ru/42474789-Metodika-integririvannogo-obucheniya-predmetu-i-yazyku-v-uchebnom-processe-narvskogo-kolledzha-tu.html> (дата обращения: 23.04.2017)
2. Воног В. В. Компетентностный подход в обучении иностранным языкам в аспирантуре / В. В. Воног, О. А. Прохорова // Вестник ТГПУ. – 2015. – № 12 (165). – С. 25-29.
3. Литвишко О. М. Компетентностно-ориентированная модель обучения: преимущества методики CLIL в преподавании профессионально-ориентированного английского языка / О. М. Литвишко, Ю. А. Черноусова // Материалы научно-методических чтений ПГЛУ. – 2015. – С. 44 – 47.
4. Самойлова Е. В. Актуальные проблемы и перспективы преподавания иностранного языка студентам неязыковых специальностей вузов в рамках интегрированного подхода / Е.В. Самойлова, О.В. Назарова, Н.С Корнилецкая // Интеграция образования. – 2014. – №2. – С.117-123.

5. Яроцкая Л. В. Иностраный язык и становление профессиональной личности (неязыковой вуз) / Л.В. Яроцкая // Монография. – М.: Издательство ТРИУМФ, 2016. – С. 258.
6. Coyle D. CLIL: Content and Language Integrated Learning / D. Coyle, Ph. Hood, D. Marsch // CambridgeUniversityPress, 2010. – P. 182.
7. Ioannou Georgiou, Spfie and Pavlu, Pavlos: Guidelines for CLIL Implementation in Primary and Pre-primary Education [Electronic resource] / G. Ioannou // Comenius Socrates Project. – P. 157. – URL: http://www.schools.ac.cy/klimakio/Themata/Anglika/teaching_material/clil/guidelinesforclilimplementation1.pdf (датаобращения: 23.04.2017).
8. Marsh, D. CLTL / EMILE – the European Dimension: Actions, Trends and Foresights Potential [Electronic resource] / D. Marsh // Brussels: The European Union. – 2002. – URL: <http://userpage.fu-berlin.de/elc/bulletin/9/en/marsh.html> (датаобращения: 23.04.2017).
9. Mehisto P. Uncovering CLIL: Content and Language Integrated Learning in Bilingual and Multilingual Education / P. Mehisto, D. Marsh, M. Frigols // Macmillan Oxford, 2008. – P. 240

МРНТИ: 14.35.09

Абуов Ж.А. ¹Мушканов А.А.²

*¹Ғылыми жетекші, ф.ғ.д., аға оқытушы
Абай атындағы ҚазҰПУ,*

²6M011900- Шетел тілі: екі шетел тілі мамандығының 2 курс магистранты

CLIL САБАҒЫН ЖОСПАРЛАУ АСПЕКТІСІНДЕ ТІЛДІК МАТЕРИАЛДЫ ИНТЕГРАЦИЯЛАУДЫҢ КОНЦЕПТУАЛДЫ МОДЕЛІ

Түйіндеме

Берілген ғылыми мақалада CLIL технологиясының негізгі мақсаты мен міндеті, тіл мен пәнді кіріктіріп оқытуда қолданылатын технологиялар және тілдік іс-әрекеттің төрт түрі қарастырылған. Талқылаудың нақты тақырыбы - CLIL технологиясын интеграциялау моделі - пәнді шет тілдері арқылы меңгерудің оқыту әдісін сипаттау. Бұл күрделі мәселе болып табылады. Осы мақалада біз оның бір аспектісін ғана қарастырамыз: модельдеудің теориялық негіздері. Шетел тілін оқыту республикалық білім берудің жалпы жүйесінің құрамдас бөлігі ретінде ол жұмыс істейтін және дамитын ортадан тыс қарастыру мүмкін емес.

Кілт сөздер: Тілді кіріктіріп оқыту, білім беру, оқытудың мазмұны, үштілдік білім беру.

Абуов Ж.А. ¹Мушканов А.А.²

¹ Научный руководитель, старший преподаватель, д.ф.н.

² Магистрант 2 курса специальности 6M011900- Иностраный язык: два иностранных языка

КОНЦЕПТУАЛЬНАЯ МОДЕЛЬ ИНТЕГРИРОВАНИЯ ЯЗЫКОВОГО МАТЕРИАЛА В АСПЕКТЕ ПЛАНИРОВАНИЯ УРОКА CLIL

Аннотация

Данная научная статья рассматривает основные цели и задачи технологий CLIL, технологий используемые в предметно-языковом интегрированном обучении, а так же, четыре вида языковой деятельности. Конкретный предмет обсуждения – модель интеграций технологий CLIL – описание методов обучения предмета через иностранный язык. Проблема эта непростая. В данной статье мы затронем только один ее аспект: теоретические основы моделирования. Иноязычное образование как один из компонентов общей системы республиканского образования не может рассматриваться вне связи со средой, в которой оно функционирует и развивается.

Ключевые слова: Языковое-интегрированное обучение, образование, содержание образования, трехязычное образование.

Abuov ZH.A¹ Mushkanov A.A.²

*¹Scientific advisor: doctor of Philology, Senior Lecturer
Abay KazNPU,*

²Master Degree 2 course of speciality 6M011900- Foreign language : two foreign languages

CONCEPTUAL MODEL OF INTEGRATION OF LANGUAGE MATERIAL IN ASPECT OF PLANNING CLIL LESSON

Abstract

The article deals with the the main goals and objectives of CLIL technologies, technologies used in content language integrated learning, as well as four types of language activities.. The specific subject of discussion - CLIL technology integration model - description of methods of teaching a subject through a foreign language. This is a difficult problem. In this article we will discuss only one of its aspects: the theoretical foundations of modeling. Foreign language education as one of the components of the general system of republican education cannot be viewed out of touch with the environment in which it functions and develops.

Keywords: language integrated learning , education, content of education, trilingual education.

CLIL термині негізгі түсінік және оның негізгі компоненттері 4С құрылымы . Оқытудағы кіріктірілген пәндік-тілдік тәсіл (ары қарай - CLIL) - кең түсінік, ол пәнді шет тілдері арқылы меңгерудің оқыту әдісін сипаттау үшін қолданылады, оның негізгі мақсаты - пәнді меңгеру және шет тілі бойынша тілдік дағдыларды жетілдіру. CLIL материалдық мазмұн мен тіл үйрену арасындағы теңгерімді талап етеді, онда тіл мазмұнды оқыту құралы ретінде пайдаланылады, ал мазмұн, өз кезегінде, тіл үйрену үшін ресурс ретінде қолданылады.

CLIL терминін (Content and Language Integrated Learning) Д. Марш енгізді, оның келесі анықтамасы берілді: «Пәндік-тілдік кіріктірілген оқыту кез-келген екі пәндік білім мәнмәтініне бағытталған, онда оқыту тілі ретінде қолданылатын қосымша тіл, яғни негізгі емес/шет тілінде оқытудың курсы жүргізіледі» [3, 2-б.].

CLIL оқыту әдіснамасы бойынша келесі қағидат негіз болып табылады, ол бойынша білім алушылар үшін пәндер ана тілі болмайтын тілде оқытылады. Мақсаты тіл оқу материалын меңгерудің құралы болып табылады.

Шетел ғалымдары CLIL технологиясының негізгі ұғымдарының арасында оның міндетті компоненттерін «4C» деп атайды:

- пәнді оқытудың кең спектрінің негізгі пәндік-мазмұндық компонентін (Content), шет тілі арқылы арнайы терминологиялық базамен одан ары қарай кәсіптік қызметке дайындығын қамтамасыз ету;

- әлеуметтік-тілдік компонент (Communication), коммуникативтік дағдыларды дамытуға жағдай жасау, шет тілін тереңірек меңгеру және пайда болған құзыреттіліктерді қолданбалы мақсаттарда пайдалану мүмкіндігі; танымдық-оқыту компоненті (Cognition), білім алушылардың мотивациялық құрамдас бөлігінің өсуіне, әртүрлі оқыту стратегияларын, оқу қызметінің нысандары мен түрлерін меңгеріп қолдануға себепші болады;

- мәдени компонент (Culture), мәдениетаралық коммуникация дағдыларын дамытуды, басқа елдер мен халықтардың мәдениетінің ерекшеліктерін білу мен түсінуді білдіреді.

Пәннің және тілдің кіріктіліген оқытуы CLIL-ді әзірлеген әдіснама мамандарының қағидаттарына сәйкес жүзеге асырылады [4]:

1) көп жақты фокус:

- тілдің оқытуы пән мен тіл арқылы қамтамасыз етіледі;
- сабақтың мазмұны тілдік сабақтарда жетіледі;
- пәндердің кірігуі жүзеге асырылады;
- жаттығулардың көрінісі пәндердің кірігуі арқылы жүзеге асады;
- оқытудың рефлексиясы өткізіледі;

2) қауіпсіз оқу ортасы:

- әдеттегі іс-әрекеттер мен тілдік модельдер қолданылады;
- оқытылатын тақырыптық және тілдік құрылымдар көрнекі түрде көрсетіледі;
- тіл қателіктері түзетілмейді, бірақ мұғалім тіл құрылымын дұрыс пайдаланудың үлгісін көрсетеді;

- тілдік білімді білу үшін түпнұсқалық (түпнұсқа) оқыту материалдары қолданылады;

3) түпнұсқаға және дереккөзге жақын болуы:

- білім алушы ауызша және жазбаша дағдылары арқылы сөйлеуге, жазуға, сонымен қатар жетілу мүмкіндігін қолдана алады;

- білім алушы өзінің қызығушылығын ескере алады;
- оқу материалы білім алушының күнделікті өмірімен байланысты;
- бұқаралық ақпарат құралдарының және басқа көздердің нақты материалы пайдаланылады;

4) белсенді оқыту:

- мұғалімнен гөрі оқушылар сабақта көбірек сөйлейді;
- білім алушылар өздерінің тілдік және білімді меңгеру дағдыларын дамыту және пәндік мазмұнды меңгеру үшін өздерінің мақсаттары мен міндеттерін қалыптастырады;
- оқушылар оқу нәтижелерін және оларға жету жолдарын сипаттайды;
- сабақта екі және одан да көп жүйемен жұмысты тиімді ұйымдастыру үшін жағдай жасалады;

- білім алушы мен мұғалім әңгіме құру және түрлі тапсырмаларды орындау арқылы тақырып пен тілдік материалдардың мағынасын түсінуге қол жеткізеді;

- мұғалімнің рөлі - сыныпта үш үдерістің мүмкіндіктерін құру және басқару, атап айтқанда: оқу процесіне, топтағы қарым-қатынастарды дамыту үдерісіне, өзара іс-қимыл жасауға, сондай-ақ жеке даму үдерісіне;

5) негізгі құрылым:

Оқу үрдісінде мұғалім білім алушылардың тәжірибесіне, білімдеріне, дағдыларына, көзқарасына, нанымдарына, мүдделеріне сүйенеді;

Сабақты жоспарлау және өткізу кезінде білім алушылардың оқу стилі ескеріледі;

Шығармашылық және сыни ойлауды дамытуға назар аударылады;

- білім алушыға күрделі жағдайда болу мүмкіндігі жасалады, сонымен қатар оған эмоциялық жағынан оны жеңуге көмек беріледі;

б) ынтымақтастық:

- оқытушылар педагогикалық қарым-қатынас пен ынтымақтастық үдерісінде пәндік сабақтарды, тілдік сабақтарды және тақырыптарды бірлесе жоспарлайды;

- ата-аналар білім алушылардың ана тілін және мәдениетін меңгеруге қолдау көрсетеді, сондай-ақ мақсатты тілді қолдануға мүмкіндік жасау үшін оқу процесіне қатысады;

- білім беру процесіне жергілікті қоғамдастық, лауазымдық ведомстволар, жұмыс берушілер мен басқа да мақсатты топтар тартылады.

CLIL әдістемелік тәсілінің негізгі сипатын айқындағандайтын негізгі аспектілер. Еуропаның әр елінде CLIL әдістемелік тәсілінің негізгі сипатын айқындағанда бес негізгі аспект ерекшеленеді, ол мәдениет, әлеуметтік және тілдік ортаны қамтиды және мынадай пәндік пен білім беру міндеттерін шешуге бағытталған:

1. Мәдениеттік аспект

- басқа елдердің мәдениетін зерделеу және түсіну;

- мәдениетаралық қарым-қатынас дағдысын дамыту;

- көрші елдердің, өңірлер мен аз ұлттардың ерекшеліктерін зерделеу;

- мәдени өзара қарым-қатынасты кеңінен түсіну.

2. Әлеуметтік аспект

- интеграциялануға әзірлік;

- халықаралық үлгідегі сертификатты алуға емтихан тапсыру мүмкіндігі;

- мектеп бағдарламасы шеңберінде білім беру деңгейін арттыру.

3. Тілдік аспект

- тілдік құзыреттіліктің жалпы деңгейін арттыру;

- коммуникативтік дағдыны дамыту;

- ана тілімен қатар шет тілін терең түсіну;

- ана тілімен қатар шет тіліне қызығушылықты дамыту;

- қолданбалы мақсаттар үшін шет тілдерін пайдалану.

4. Пәндік аспект

- пәнді жан-жақты оқыту мүмкіндігі;

- шет тілі арқылы арнайы пәндік терминологияға қол жеткізу;

- одан әрі оқытуға немесе жұмысқа әзірлік.

5. Оқыту аспект

- әр түрлі оқыту стратегияларды қолдану мүмкіндігі;

- сынып жұмысының әр түрлі тәсілдері мен формасын қолдану;

- білім алушылардың мотивациясын арттыру.

Бес аспектінің әрқайсысы білім алушылардың жасына, әлеуметтік-лингвистикалық ортасына және CLIL меңгеру дәрежесіне байланысты әртүрлі іске асырылады.

CLIL оқыту міндетті оқыту бағдарламасымен қатар бейресми қызметте де қолданылады. Ол бір сабақтан бірнеше жылға дейін созылуы мүмкін. Оқыту тәсілі ретінде

CLIL оқыту икемдігі, алдымен, уақыт санының өзгеруімен білінеді, ол мақсатты тіл арқылы сабақ беру мен оқытуға арналады. CLIL –технологиясын пайдаланған жағдайда мақсатты тілде оқыту қарқындылығы өте өзгешеленуі мүмкін. Ғаламдық, мемлекеттік және жергілікті тілдік қажеттілікті назарға алып, оны қарқындылығы аз және қысқа мерзімді ретінде, сондай-ақ, үдемелі және ұзақ оқытуды ұйымдастыру мақсатында қолдануға болады..

CLIL-технологияның үш моделі белгілі:

– soft (жұмсақ) CLIL, language-led деп аталатын, онда арнайы мәнмәтіннің лингвистикалық ерекшеліктеріне назар аударылады;

– hard (қатты) CLIL, немесе subject-led, онда пәндердің 50% шет тілінде оқытылады;

– үшінші модель аталған модельдердің арасында орта дәрежені иеленеді және кейбір пәндер шет тілінде оқытылғанда қолданылады (partial immersion).

Зерттеушілер CLIL технологиясы негізінде оқытуды ұйымдастырудың әртүрлі нұсқасы мүмкін екенін атап өтеді: тілдік меңгеру, «тілдік душ», тілдік лагерь, екі жақты білім беру, отбасында оқыту, көптілді білім беру (мысалы, Еуропалық мектеп, үштілді оқыту бағдарламасы), қарқынды оқыту бағдарламасы, эмигранттарды тілге оқыту (оқушылар мен ересектер), халықаралық мектеп. Формалды оқытуда CLIL қолданған жағдайда оқыту тілі ретінде оқушының ана тілін

(L1) қоса алғанда, (ең алдымен негізгі мектепте) екі (немесе одан астам) тіл мен мақсатты тіл (L2) қолданылады.

Сонымен бірге, CLIL оқыту тілді үйретудің дәстүрлі сабағымен ұқсастығы аз, онда оны одан әрі мақсатта пайдалану үшін оқытады және тілді жақсы білу мақсаты болып табылады. Пән және тілге ықпалдату оқытқан жағдайда тілді үйрену өз басының қамы болып табылмайды. Тіл оқушыға қызық және қол жетімді тақырыптардың көмегімен үдете оқытылады. Оқытудың қауіпсіз ортасы құрылады, ол ізгі ниеттік қарым-қатынас пен бірлесіп оқытуды қолдайды.

Шет тілі пән білімін берудің құралы болып қызмет етеді; бағалауға ықпалдандырылған курста шет тілі білімін білумен қатар пән білімін білуі жатады, ол пән мұғалімдері мен шет тіл мұғалімдерінің белсенді өзара қатынасын тұспалдайды.

Тіл мен пәнді кіріктіріп оқытуда қолданылатын технологиялар және тілдік іс-әрекеттің төрт түрі. Кіріктіріп оқыту (CLIL, Content and Language Integrated Learning) дегенде ең алдымен сабақтарда пәнаралық байланыстарды қалыптастыруды қарастыру маңызды екені ескеріледі, яғни CLIL технологиясы шетел тілін басқа пәндерді оқытудың қажетті құралы ретінде қарастырылады. Егер дәстүрлі сабақ білім алушыларды біліммен қаруландыруға және негізінен түсіндіру-көрнекілік жұмыстарын жүргізу арқылы құрылатын жалпы білім беру міндеттерін шешуге бағытталған болса, ал кіріктірілген сабақтар оқытудың түрлі әдістерінің және құралдарының үйлесуі негізінде құрылып, сонымен қатар ғылыми-жаратылыстану бағыты пәндері мен ағылшын тілі пәнінің көптеген міндеттерін шешуге ықпал етеді. Кіріктіру барысында түсіндіру-көрнекілік, іздеу, зерттеу әдістері, пікірталас, білімнің түрлі дереккөздері, теледидар бағдарламалары, кино үзінділері, мультимедиа курстары, интернет-технологиялары, оқыту мен бақылаудың басқада техникалық құралдары қолданылады. Сонымен қатар жеке, топтық, жұптық, ұжымдық жұмыс түрлері кеңінен қолданылады. Бұндай сабақтарда танымдық міндеттер жүзеге асырылып, оқушылардың шығармашылық әлеуетін жүзеге асыруға көп мүмкіндік беріліп, жағдай жасалады [5].

Тіл мен пәнді кіріктіріп оқытудың тағы бір ұтымды тұсы — тілдік іс-әрекеттің төрт түрін де (тыңдалым, айтылым, оқылым, жазылым) меңгеруге бағытталған. Ғылыми-жаратылыстану бағытындағы пәндерді оқыту контексінде Қазақстандағы мақсатты тіл — ағылшын тілі болып саналатынын ескере келсек, кіріктіріп оқытуда негізгі орынды

ағылшын тілі сабақтары алады, яғни қандай пәндерді болмасын кіріктіре оқыту барысында ағылшын тілі маңызды болып саналады. Тілді үйрену кез келген пән саласы арқылы жүргізіледі деген ұғымды ескерсек, CLIL шетел тілі сабағы емес, шетел тілінде өтетін пән сабағы, яғни кәсіби бағытталған шетел тілі/ ағылшын тілі. Жалпы, тіл мен пәнді үйлестіре отырып, пәнаралық байланысты жүзеге асырып оқыту когнитивтік дамуды жүзеге асыруға көп жағдай жасайды. Ал үйренушінің білімді меңгеруге ұмтылудың алғашқы қадамы танымдық қабылетін қалыптастырудан бастау алады. Оқыту үрдісіне кіріктіре оқытуды енгізу — ең алдымен, оқушының сабақ үстінде дамуы мен оның психологиялық жағдайын ескере отырып, оқытуды нығайту мүмкіншіліктеріне бағытталған. Ағылшын тілін жаратылыстану бағытындағы пәндермен кіріктіріп оқыту арқылы оқушыларды білім алуға қызығушылықтарын арттыруға, оларды ғылыми тіл дағдыларын дамытуға, терминдерді ана тілінде ғана емес, ағылшын тіліндегі баламасын қолдануға және олардың ағылшын тілінде сауатты түрде «Үштілділік» ұлттық жоба аясында білімін дамытуға болады. Сонымен бұл әдіс оқушылардың тіларалық қарым-қатынас қажеттілігі мен мүмкіндіктерін ана тілінде ойлануларына жағдай жасап қана қоймай, бір мезгілде екі пәнді бірдей оқытуды жүзеге асыруға мүмкіндік береді.

Білім алушы берілген білім ақпаратын жақсы түсіну үшін сөйлеу, жазу, тыңдау мен оқу дағдыларын игеруі қажет. Аталған дағдыларды қалыптастыруда CLIL тәсілі Блум таксономиясының таным мен ойлау деңгейлеріне сүйенеді. Блум таксономиясы – 1956 жылы ұсынылған әртүрлі білім беру орталарында қолдануға болатын, білім берудің мақсаттарын сипаттау үшін енгізілген оқытудың дәлелді теориясы болып табылады. Негіздемелік құрылымда сабақ жоспарларын жазу барысында оқытудың мақсаттарын айқындау мен ойлау процестері бейнеленген. Блум таксономиясы алты санатты қамтиды: «Білу, түсіну, қолдану, талдау, синтездеу және бағалау». Әрбір санаттағы когнитивтік процестерді дәлірек сипаттау үшін, 2001 жылы таксономия қайта зерттеліп, «еске түсіру, түсіну, қолдану, талдау, бағалау және жасау» ұғымдары ұсынылды [6].

Оқу процесінде тілді үйрену барысында тілдік қабілетті сипаттауда жалпы еуропалық тіл құзыреттілігін бағалау жүйесі, *Common European Framework of Reference for Languages* (CEFR) кеңінен қолданылуда. CEFR - де оқу бөлімдерін жоспарлау және құзыреттілікті анықтауда, түрлі әдістерді біріктіру арқылы қажетті дағдыларды теңгерімді түрде дамытуға көмектеседі [7].

CLIL-дің негізгі аспектілері. CLIL-дің негізгі аспектілерінің бірі - Cummins (1979) ұсынған когнитивті академиялық тілді меңгеру (CALP, Cognitive Academic Language Proficiency) мен негізгі тұлғааралық коммуникативті дағдылар (BICS, Basic Interpersonal Communication Skills) арасындағы айырмашылық. BICS-бұл тілдік әңгімелесуді еркін меңгеру, күнделікті әңгіме, әрекеттер мен бейресми қарым-қатынасқа қатысу мүмкіндігі. [8]. CALP-бұл академиялық тілді ауқымды қолдануына, яғни, білім беру мазмұнын түсіну мен өз ой-пікірін еркін жеткізе алу мүмкіндігі.

CLIL тәсілін қолданудың әртүрлі жолдары бар болғанымен, басқа тәсілдерден айырмашылығын ажырата білу керек [9], атап айтқанда, тілдік білім беру, тілдік ортаға ену, мазмұнды білім беру, т.б.

Еңбек нарығында бәсекеге қабілетті болу - кәсіби дағдылар мен құзыреттілікті жетілдіруге байланысты. Жоғары нәтижеге қол жеткізу үшін тақырыптық мазмұн мен тілдік біріктірулер сабақтастығын орнату керек. Ұлттық және халықаралық жоғары сапа стандарттарына сай болу үшін оқу жоспарына қосымша тәжірибе мен тәжірибелік жаттығулар енгізу қажет [9]. Жоғары білім дидактикасы теория мен зерттеулерді, практика мен кәсіпті арақатынасын ескере отырып, білім алушыларға әртүрлі салаларда тәжірибе жинақтау мен оны қолдануына мүмкіндік жасау маңызды.

CLIL сабақтарына дайындық кезінде оқытушылар кеңейтілген CLIL матрицасын, яғни 4C құрылымын, Блумның таксономиясын, CEFR және ойлау дағдыларын ескеру керек. Осылайша құзыреттілікті, оқу мақсаттарын және бағалау жүйесін реформалау арқылы еуропалық оқыту стандарттарына сәйкес білім беру үрдісін ұйымдастыру мүмкіндігі туады [3].

CLIL-мен оқытуда оқытушының кәсіби шыңдалуының үш кезеңі. CLIL-мен оқытуда оқытушының кәсіби шыңдалуы Дейл мен Таннердің айтуынша, үш кезеңнен тұрады. Бірінші кезең - тілдік дағдыларды дамыту. Оқытушы ағылшын тілін жетік меңгермесе, сабақ барысында өз тіліне орала беруі мүмкін. Мұндай жағдайда білім алушыларды белсенді болуға ынталандырып отыруы тиіс. Екінші кезеңде - оқытушының сенімділігінің артуы, оның білім алушылармен қарым-қатынасы кезіндегі және оқытудың мазмұнын меңгертуіне қажетті сөздік қорының артуы. Үшінші кезең - білім алушылардың білімі мен меңгерген тілінің үйлесімді түрде қолдануына әр білім алушының ынтасы мен талаптың болуы шарт. Сондықтан оқытушы білім беру процесінде білім сапасын арттыруға бағытталған білім алушының әртүрлі дағдыларын дамытуға арналған тәсілдерді қолдана білуі тиіс. Көбіне оқытушы білім беруші емес, бағыт-бағдар беруші ретінде танылып, барлық іс-әрекетті білім алушылардың өзара жасауына, яғни күтілетін немесе болуы мүмкін проблемалар жолдарын анықтап, өз бетінше шешуге мүмкіндік берілуі қажет. Сонымен бірге, оқыту процесінде білім алушылардан кері байланыс орындалуына көбірек мән берген жөн. Мақсаты - негізгі тұлғаралық дағдыларды жетілдіру және білім алушыларға академиялық тіл дағдыларын үйренуге көмектесу.

Оқу үрдісінің анық және түсінікті ету үшін, бағалаудың түрі түсінікті және сабақтың басында мазмұндық шолуды көрсету керек. Сонымен қатар, жаңа лексиканы және мазмұнды, мысалы, глоссарийлерді, көрнекілік және графикалық материалдарды пайдалану оқу процесін жеңілдетеді. Білім алушыларға жаңа тақырып үйрету барысында барынша сөйлеу жылдамдығын баяулату оң нәтиже береді. Сабақты жоспарлағанда алынған білімнің қайталануына және жалпылануына ерекше назар аудару қажет.

CLIL тәсілін енгізу кезінде, ағылшын тілін меңгеру дағдыларын және лингвистикалық білім деңгейін бағалау үшін сауалнама және жазбаша тестілеуден тұратын талдау жүргізу керек. Осылайша, сабақ беретін қызметкерлерге қандай көмек көрсету керек және сабақтың мақсаттарына жету үшін қандай тәсілдер ұсыну қажеттігі айқындалады. Сабақтың құрылымы мен мақсаттарын анықтау үшін оқытушылар қажеттіліктерді талдау нәтижелерін ескеру керек. Сонымен қатар, CLIL оқу жоспарына біріктірілген кезде, қандай пререквизиттер мен постреквизиттер болатынын анықтап алған жөн.

Жаңа оқу бағдарламасын әзірлеу үшін келесі қадамдар ұсынылады: білім алушының қажеттіліктерін анықтау және талдау, мақсаттарды қою, құрал-жабдықтарды анықтау және таңдау, мазмұнды егжей-тегжейлі сипаттау. CLIL-мен оқу бағдарламаларын әзірлеу үшін ағылшын тілінде оқытудың жалпы нақты қажеттіліктерін есепке алып қана қоймай, сонымен бірге білім алушылардың болашақ мамандықтарында сауатты жұмыс істей алу үшін пәндердің мазмұнына қойылатын талаптар есепке алынғаны жөн.

Әртүрлі тақырыптардан үйрену барысында тек қана терминді меңгерумен шектелмей анықталған сөздік тіркестерін, сөздік қорын үйренуге мүмкіндік береді, сондай-ақ оны кейіннен зерделеу және қолдану білім алушылардың жаңа білімдері мен түсіндірілуін жетілдіреді. Әлемдік жаңалықтар ең алдымен шетел басылымдарына шет тілінде жариялануына байланысты жаңалықтармен хабардар болуда шет тілін білудің маңызы зор. Шет тілін меңгеру арқылы білім алушылар медицина саласы бойынша әлемдік жаңалықтарды, яғни жарияланымдарды уақыт оздырмай меңгеру арқылы өз білім деңгейін жаңартып, қолдану арқылы шеберліктерін дамыта алады.

Уақыт ағымының талабы бойынша ағылшын тілін меңгеру мен оқыту ең алдымен оқытушылардың, сонан соң білімді ағылшын тілінде түсіну мен қолдану білім алушылардың міндетіне жүктеледі. Ағылшын тілін білу жаңа мүмкіндіктер ашады, оларды жүзеге асыру тек өзімізге байланысты болады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Асанова Г.С. Білім беру жүйесінде пәндерді кіріктіре оқыту технологиясын пайдалану-заман талабы. Сенько, Ю. В. Гуманитарные основы педагогического образования: Курс лекций: Учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / Ю. В. Сенько. – М. : Академия, 2000. – 240 с.
2. Gavrilova, Elena, Trostina, Kira (2014): “Teaching English for Professional Purposes (EPP) vs Content and Language Integrated Learning (CLIL): The Case of Plekhanov Russian University of Economics (PRUE).” In: European Scientific Journal (2), 7–17.
3. Dalton-Puffer, Christiane, Nikula, Tarja, Smit, Ute (eds.) (2010): Language Use and Language Learning in CLIL Classrooms. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins. (Applied Linguistics Series 7.).

МРНТИ: 14.35.09

Алипбаева Э.К¹. Турдалиева Э.Д².

¹Магистр педогогических наук, преподаватель

²Магистр педогогических наук, преподаватель

КазАТК академия имени Тынышпаева, Алматы, Казахстан

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ВИДЕОМАТЕРИАЛОВ В ОБУЧЕНИИ ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ

Аннотация

Данная статья рассматривает использование видеоматериалов на уроке иностранного языка и открывает ряд уникальных возможностей для преподавателя и обучающихся в плане овладения иноязычной культурой, в плане формирования социокультурной компетенции как одной из составляющих коммуникативной компетенции в целом. Эффективность употребления видеоматериала при преподавании обучения слушанию и говорению зависит не только системы обучения, но и от того, насколько рационально организована структура видеозанятия, как согласованы учебные возможности видеоматериала с задачами обучения.

Ключевые слова: видеоматериалы, языковые коммуникации, видеопособия, обучение языкам, развитие, информационно – коммуникационные технологии.

Алипбаева Э.К¹. Турдалиева Э.Д².

Тынышпаев атындағы КазАТК академиясы,

¹Педагогика ғылымдарының магистрі, оқытушы

² Педагогика ғылымдарының магистрі, оқытушы

ШЕТ ТІЛІН ОҚЫТУДА БЕЙНЕМАТЕРИАЛДАРДЫ ПАЙДАЛАНУ

Түйіндеме

Бұл мақалада шет тілі сабағында бейнематериалдарды қолдану қарастырылып, оқытушылар мен студенттерге шет тілі мәдениетін игеру, әлеуметтік-мәдени күзіреттілікті тұтастай алғанда коммуникативті күзіреттің құрамдас бөлігі ретінде қалыптастыру тұрғысынан бірқатар ерекше мүмкіндіктер ашылады. Тыңдауды және сөйлеуді үйретуде бейнематериалды қолданудың тиімділігі тек оқыту жүйесіне ғана емес, сонымен қатар видео сабақтың құрылымы қаншалықты ұтымды ұйымдастырылғанына, бейне материалдың білім беру мүмкіндіктері оқу мақсаттарына қалай сәйкес келетіндігіне байланысты.

Кілт сөздер: бейнематериалдар, тілдік коммуникациялар, бейне құралдар, тілдерді оқыту, дамыту, ақпараттық-коммуникациялық технологиялар.

Alipbaeva E.K.¹ Turdalieva E.D.²

¹Master of Pedagogical Sciences, teacher

²Master of Pedagogical Sciences, teacher

KazATK Academy named after Tynyshpayev, Almaty, Kazakhstan

USE OF VIDEO MATERIALS IN TEACHING A FOREIGN LANGUAGE

Abstract

This article considers the use of video materials in a foreign language lessons and opens up a number of unique opportunities for teachers and students in terms of mastering a foreign language culture, in terms of building sociocultural competence as one of the components of communicative competence as a whole. The effectiveness of the use of video material in teaching teaching listening and speaking depends not only on the training system, but also on how rationally the structure of the video lesson is organized, how the educational capabilities of the video material are aligned with the learning objectives.

Key words: video materials, language communications, video manuals, language training, development, information and communication technologies.

Иностранный язык один из важных предметов учебного процесса. Для того чтобы сформировать положительную мотивацию учащихся в отношении иностранного языка, чтобы добиться наиболее высокого уровня усвоения учебного материала преподавателю следует употреблять нестандартные формы работы, включать в процесс обучения новые приемы и методы обучения иностранным языкам, обращаться к новым техническим средствам обучения. Изучая язык, преподавателю необходимо создавать всевозможные коммуникативные ситуации с использованием различных методов и приемов работы. Создавать атмосферу реальной языковой коммуникации, восполнив отсутствие естественной языковой среды процесс усвоения материала более эмоциональным, активизируя внимание обучающегося и формируя личностное отношение к увиденному. Существует огромное количество видеоматериалов, которые по стилю передаваемой информации делятся на:

1. Художественные (мультфильмы, различные художественные фильмы, фрагменты спектаклей)

2. Научно – популярные, публицистические (интервью с известными людьми, документальные и учебные фильмы)
3. Информационные (рекламные ролики, фрагменты новостей, телепередач, видеоролики)
4. Страноведческие

Видео урок или применение видеоматериалов позволяет организовать работу на уроке и решить основные задачи образовательного процесса. Видеоматериалы на уроке иностранного языка это не развлечение, это работа, которая требует определенных усилий со стороны обучающегося, но в конечном результате, приносит удовольствие, как для преподавателя, так и для обучающегося. Видеопособия, как неотъемлемая часть обучения современной системы средств иностранному языку, занимает огромное место в процессе оптимизации и интенсификации обучения языкам как указывается в современной научно-методической литературе, применение аудиовизуальных средств обучения позволяет: восполнить отсутствие естественной языковой среды на всех этапах обучения, широко реализовывать дидактический принцип особенностей обучающихся, обеспечить массовый охват обучающихся, создать условия для контроля за формированием речевых навыков и умений, обеспечить самоконтроль. При использовании видеоматериалов на уроках иностранного языка развиваются два вида мотивации: самомотивация, когда фильм интересен сам по себе, и мотивация, которая достигается тем, что обучающемуся будет показано, что он может понять язык, который изучает.

Еще одним достоинством видеофильма является сила впечатления и эмоционального воздействия на обучающихся.

Технические средства увеличивают психическую нагрузку обучаемых, усиливают познавательную деятельность, организуют получение знаний и умений, а также развивают активность и самостоятельность при решении педагогической задачи с точки зрения дидактики.

Использование видеоматериала способствует развитию различных сторон психической деятельности обучающихся, и, прежде всего, внимания и памяти. Во время использования техники в аудитории возникает атмосфера совместной познавательной деятельности. В таких условиях даже невнимательный обучающийся становится внимательным. Актуальность проблемы использования видео при обучении иностранным языкам связана с тем, что одна из главных задач обучения иностранным языкам – обучение иноязычной устной речи – должна решаться с широким использованием технических средств наглядности, и в частности видео-наглядности. По сравнению с другими средствами наглядности аудиовизуальные пособия, вызывают более разнообразные психические процессы, а также предполагают значительную перестройку психической деятельности обучающихся, и, прежде всего таких её сторон, как внимание и память. С помощью использования видеоматериалов эффективно решаются многие дидактические и воспитательные задачи.

Информационно-коммуникационные технологии обучения на уроках иностранного языка являются эффективным педагогическим средством изучения иноязычной культуры и формирования коммуникативных навыков. Применение ИКТ влияет ускорению процесса обучения, росту интереса обучающихся к предмету, улучшению качества усвоения материала, позволяет индивидуализировать процесс обучения, что непременно повышает эффективность обучения.

Отвечая всем требованиям развивающего обучения, видео помогает также обучить всем 4 видам речевой деятельности (чтению, говорению, аудированию, письму), формировать лингвистические способности (через языковые и речевые упражнения), создавать ситуации общения и обеспечивать непосредственное восприятие и изучение культуры и истории страны изучаемого языка.

Одной из первых учебных задач, которую можно решить с помощью видео, является введение или повторение новых лексических единиц и расширение словарного запаса. В интернете размещены множество мультипликационных видеороликов, в которых представлены предметы, действия или характеристики по соответствующей лексической теме. Видео материалы, озвученные носителями языка, сопровождаются музыкой. Дети работают, слышат и видят говорящих, их мимику и жесты, а также получают информацию о широком контексте происходящего - месте действия, возрасте участников и пр. На канале YouTube мы можем найти огромное количество видео роликов, изучающих иностранный язык. Образовательные материалы, песни сочетают слова и фразы, музыку, мультипликационных героев по различным темам. Наиболее распространенные видеоролики для обучения учащихся на начальном этапе созданы: • Maple Leaf Learning • Elf Learning • Dream English Kids

Работая с видеоматериалами, методисты разбивают процесс на этапы. Так, Ю.А. Комарова выделяет четыре основных этапа: 1. *Previewing* - подготовительный или пред демонстрационный этап; 2. *While viewing* - восприятие фильма или демонстрационный этап; 3. *After-viewing* - контроль понимания основного содержания или после демонстрационный этап (*post*); 4. Развитие языковых навыков и умений устной речи или творческий этап. На каждом этапе есть ряд задач, выполнением которых и определяется эффективность всего аудиовизуального процесса. Преддемонстрационный этап. Цели этапа: 1. Мотивировать учащихся, настроить их на выполнение задания, сделав активными участниками процесса обучения; 2. Снять возможные трудности восприятия текста и подготовить к успешному выполнению задания.

Использование видеозаписей на уроках влияет на развитие индивидуализации обучения. Развивает мотивацию речевой деятельности студентов. Использование видеофильмов на уроках иностранного языка развивает два вида мотивации: самомотивация, когда фильм интересен сам по себе, и мотивация, которая достигается тем, что обучающемуся будет показано, что он может понять язык, который изучает. Это приносит некоторое удовлетворение и придает веру в свои силы и желание к дальнейшему совершенствованию.

Изменения, прежде всего, связаны с появлением новых учебных дисциплин. Соответствие критериям конкурентоспособности и вариативности предоставляемых услуг требует изменений в содержании образовательного процесса, а также в содержании обучения. В пределах одного учебного заведения студенты могут изучать различные дисциплины, непосредственно связанные с будущей специальностью, а также представляющие совершенно иные области знаний. В связи с этим, иностранный язык является одной из приоритетных дисциплин в техническом университете. Без знания иностранных языков невозможен ни один вид деятельности в современном мире, так как только иностранный язык дает возможность специалисту-профессионалу изучать и далее использовать

новейшие достижения в области его исследований и деятельности, а также надлежащим образом представлять свой вклад в разработку какой-либо проблемы. По окончании IV семестра (базового курса) студенты могут продолжить изучение языка, начатое на базовом курсе, прекратить изучение иностранных языков или начать изучение второго иностранного языка (по выбору). Многолетний опыт работы со студентами показывает, что студенты, желающие начать изучение второго иностранного языка на втором образовательном уровне, имеют высокую мотивацию, а также определенный лингвистический опыт. Использование преподавателем этих двух факторов способствует более быстрому и успешному формированию коммуникативной компетенции по второму иностранному языку. Учебный процесс по второму иностранному языку имеет свои особенности, связанные с высоким уровнем мотивации и наличием коммуникативной компетенции по первому иностранному языку. Это позволяет преподавателю использовать в учебном процессе по второму иностранному языку новейшие достижения в области методики преподавания иностранных языков. К таким достижениям можно отнести и использование видеоматериалов в преподавании иностранного языка. Нам представляется, что аудио- и видеосредства обучения наиболее наглядно демонстрируют изучаемый предмет - иностранный язык - в естественной обстановке. Все вышесказанное дало нам возможность предположить, что, несмотря на быстрое развитие и внедрение компьютерных технологий обучения, традиционные технические средства обучения не только остаются основными средствами обучения, но находят новое применение и дают развитие новым направлениям методики обучения иностранным языкам. Речь идет о замене учебного кино учебным телевидением и видеоматериалами. Кроме того, автор имеет возможность обобщить собственный опыт использования указанных средств, так как на кафедре лингвистического образования данные средства активно используются уже в течение продолжительного периода времени.

Использованная литература

1. Гуняшова Г. А. Использование видеоматериалов в обучении аудированию на уроке иностранного языка Выпуск № 2-3 (62) / 2015
2. <http://pandia.ru/text/78/041/39465.php>
3. <http://festival.1september.ru/articles/608967/>
4. <https://www.dissercat.com/content/metodika-ispolzovaniya-videomaterialov-v-obuchenii-vtoromu-inostrannomu-yazyku-na-materiale->

**МӘДЕНИЕТАРАЛЫҚ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАС ЖӘНЕ АУДАРМА
МЕЖКУЛЬТУРНАЯ КОММУНИКАЦИЯ И ПЕРЕВОД
INTERCULTURAL COMMUNICATION AND TRANSLATION**

МРНТИ 16.01.45

Aigerim Smagulova¹, Lyudmila Kotiyeva² Отепова Ауымгул³

¹candidate of philological sciences, associate professor

chair of «Diplomatic translations», faculty of «International relations» al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan, e-mail: smagulova.aigerm@kaznu.kz

² candidate of philological sciences, associate professor

chair of «Diplomatic translations», faculty of «International relations» al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan, e-mail: kotievalm@rambler.ru

³master of 1st year humanitarian science chair of «Diplomatic translations», faculty of «International relations» al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan, email: utepovaa15gmail.com

**TRANSLATION STRATEGY IN THE ASPECT OF COMMUNICATION AND
DIPLOMATIC DISCOURSE**

Abstract

Modern international relations cover all new spheres of communication, including those areas that have traditionally been considered intra-national. The study of diplomatic communication from the standpoint of linguistic understanding of a diplomatic document, from the point of view of strategic communication, the study of language means of modern diplomacy allow us to consider additional aspects of the process of functioning of international cooperation. The analysis of discourse at the present stage of development of science acquires an

interdisciplinary character; various aspects of discourse with a change of perspective towards the strategic generation and functioning of discourse, its volume are studied.

Key words translation strategy, diplomatic discourse, comparative analysis, models of complex analysis.

Әйгерім Смағұлова¹, Людмила Котиева² Өтепова Айымгүл³

¹ филология ғылымдарының кандидаты, доцент
«Дипломатиялық аудармалар» кафедрасы, Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің «Халықаралық қатынастар» факультеті, Алматы, Қазақстан, e-mail: smagulova.aigerm@kaznu.kz

² филология ғылымдарының кандидаты, доцент
«Дипломатиялық аудармалар» кафедрасы, Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, «Халықаралық қатынастар» факультеті, Алматы, Қазақстан, e-mail: kotievalm@rambler.ru

³ Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, «Халықаралық қатынастар» факультеті, «Дипломатиялық аудармалар» кафедрасының 1 курс гуманитарлық ғылымдарының 3 курс магистрі, Алматы, Қазақстан, электронды пошта: uterovaal5gmail.com

КОММУНИКАЦИЯ ЖӘНЕ ДИПЛОМАТИЯЛЫҚ ДИСКУРС ӘРЕКЕТІ

Түйіндеме

Қазіргі халықаралық қатынастар байланыстың барлық жаңа салаларын, оның ішінде дәстүрлі түрде ұлттық болып саналатын салаларды қамтиды. Дипломатиялық байланысты дипломатиялық құжатты лингвистикалық түсіну тұрғысынан, стратегиялық қатынас тұрғысынан, қазіргі дипломатияның тілдік құралдарын зерттеу халықаралық ынтымақтастықтың жұмыс істеу процесінің қосымша аспектілерін қарастыруға мүмкіндік береді. Ғылымның қазіргі даму кезеңіндегі дискурсты талдау пәнаралық сипатқа ие болады; Дискурстың әр түрлі аспектілері стратегиялық генерация мен дискурстың қызмет ету бағытына қарай өзгеруімен, оның көлемі зерттеледі.

Кілт сөздер: аудару стратегиясы, дипломатиялық дискурс, салыстырмалы талдау, кешенді талдау модельдері.

Айгерім Смағұлова¹, Людмила Котиева² Өтепова Айымгүл³

¹ кандидат филологических наук, доцент
кафедра «Дипломатические переводы», факультет «Международные отношения» КазНУ им. аль-Фараби, Алматы, Казахстан, e-mail: smagulova.aigerm@kaznu.kz

² кандидата филологических наук, доцент
кафедра «Дипломатические переводы», факультет «Международные отношения» КазНУ им. аль-Фараби, Алматы, Казахстан, e-mail: kotievalm@rambler.ru

³ магистрант 1 курса кафедры гуманитарных наук «Дипломатические переводы», факультет «Международные отношения» КазНУ им. Аль-Фараби, Алматы, Казахстан, электронная почта: uterovaal5gmail.com

СТРАТЕГИЯ ПЕРЕВОДА В АСПЕКТЕ КОММУНИКАЦИОННО-ДИПЛОМАТИЧЕСКОГО ДИСКУРСА

Аннотация

Современные международные отношения охватывают все новые сферы общения, включая те сферы, которые традиционно считались внутринациональными. Изучение дипломатического общения с точки зрения лингвистического понимания дипломатического документа, с точки зрения стратегического общения, изучение языковых средств современной дипломатии позволяет рассмотреть дополнительные аспекты процесса функционирования международного сотрудничества. Анализ дискурса на современном этапе развития науки приобретает междисциплинарный характер; изучаются различные аспекты дискурса с изменением взгляда на стратегическое формирование и функционирование дискурса, его объем.

Ключевые слова переводческая стратегия, дипломатический дискурс, сравнительный анализ, модели комплексного анализа.

Institutional forms of discourse, interactive interaction of discursive and social attract researchers with wide possibilities of linguistic and extralinguistic analysis, which allowed modern science to come closer to the disclosure of the problems of the relationship between language and power, language and politics, the problems of language manipulation, insincerity. Different approaches to the typology of discourses, analytical models of research, issues of interpretation of the concepts of "discourse", "text", "communication" require the description of social structures, subjects and processes of communicative interaction.

Some experience with diplomatic documents acquired by the author in the translation Service of the Secretariat of the Minister of foreign Affairs of the Russian Federation. The materials for the study were diplomatic documents posted on the official website of the Russian foreign Ministry and official websites of international organizations (final documents of international meetings, official documents of the UN, OSCE and other organizations) in English and their translations into Russian; publications in the media on foreign policy topics. (N. D. Arutyunova, 493-495, 2007.)

"Discourse as object of linguistic research in terms of strategic vision" provides an overview of modern approaches to the study of discourse and the specificity of interrelate of the concepts of "text", "discourse", "communication", reveals the notion of communicative strategy, introduces a typology of communicative strategies, analyzes the theories of the regulation of a communicative activity. The concept of translation strategy is considered, a description of the complex typology of translation strategies is given, taking into account the peculiarities of the text, discourse and communication within the framework of the model of correlation of these concepts adopted in the study. (Volkova, Tatiana 28-30, 2007).

The term "discourse", despite the lack of a clear definition, has firmly entered the everyday life of Sciences that have as a subject of study the functioning of language (linguistics, semiotics, psychology, philosophy, sociology, literature), which is largely due to the desire for multi-discipline, synthesis of scientific results obtained in various fields. The last decades are marked by the appearance of a number of works devoted to the analysis of various aspects and types of discourse (N. D. Arutyunova, N. N. Belozerova, R. Vodak, O. S. Issers, O. Yokoyama, V. I. Karasik, M. L. Makarov, Yu. E. Prokhorov, P. Serio, L. J. Phillips, M. V. Jorgensen, Chan Kim Bao, A. P. Chudinov, E. I. Sheigal, T. A. van Dijk, N. Fairclough, M.A.K. Halliday, E. Laclau, C. Mouffe, D. Schiffrin).

This allowed modern science to come closer to the disclosure of the problems of the relationship between language and power, language and politics, the problems of language manipulation, insincerity (S. N. Plotnikova, E. I. Sheigal). The most common approaches to

distinguish the concepts of "text" and "discourse" include the opposition "oral" (discourse) - "written" (text); "process" - "product (result)"; a broad interpretation of the discourse, reduced to the formula "discourse = speech + text". Developing the position of Yu. Prokhorov, we have determined that text and discourse are works that exist in the structure and content of communication and are "figures of communication". The study of approaches to discourse analysis allowed to form the basis for the construction of a complex model of discourse analysis.

The analysis of the provisions of the theory of discourse by E. Lacroix and S. Muff leads to the conclusion that no discourse is closed and complete; rather, it is constantly changing due to contacts with other discourses.

Discourse is formed by the partial fixation of values around certain nodal points (privileged signs around which other signs are ordered and acquire their meaning).

in Lacroix and Muff's theory of discourse we find two types of identity:

Individual identity (personality) and collective identity (group), which echoes the provisions of sociolinguistics, conditionally dividing all types of discourses into personal and institutional.

1. From the standpoint of critical discourse analysis (N. Fairclough[Электронный ресурс] <http://www.cardiff.ac.uk/encap/ncdl/finalconfprog.pdf>), each speech case is a communicative event; the analysis of the communicative event includes the level of discursive practice (analysis of discourses and genres articulated in the production and perception of the text), the level of the text (analysis of linguistic structure), the level of social practice.

The study of linguistic structure in this analytical model we presented in the form of the following components: a) analysis of stylistic and lexical-semantic features of the text; b) analysis of syntactic features of the text, including explicit and implicit relationships; c) analysis of pragmatic features of the text. We have further combined these propositions with the three directions of M. A. K. Halliday's discourse research: field, direction, form of discourse.

Model of discourse analysis in the "text", "discourse", "communication" is thus to analyze the stylistic, lexical-semantic, syntactic, pragmatic features of diplomatic documents to determine markers of discourse-level linguistic units in the text. The discourse is studied from the standpoint of goals, values and anti-values, chronotope, themes, participants of the discourse, authorship of the text and its targeting, the ratio of the studied texts within the narrative. A comprehensive study of diplomatic communication involves the analysis of its typical properties, functions and strategies.

Communicative strategies are based on procedural rules of discursive behavior of the addressee O. Yokoyama (to make the best possible assessment of the discursive situation) and the addressee (to confirm the receipt of knowledge; to make a correction after there was a miscalculation in the assessment of the situation by the speaker; to accept the impositional assessment of the situation attributed to the addressee). The possibilities of communication development (completion of the discourse, continuation of the discourse in violation of the relevance requirement or continuation of the discourse in compliance with the relevance requirement in order to realize broader communicative intentions), intentionally admitted by the addressee miscalculations and impositions confirm the strategic nature of communication.

Issues from the functional point of view, we have identified the main (semantic / cognitive) and auxiliary communication strategies, defining the target settings corresponding to the strategies and combining them into the following typology:

Target installation: self-presentation, management installation: values, self-expression, communication, persuasion, and constitutive setting for the situation impact on the social aspects of cooperative addressee of the communication discourse Level of the text (the identification and analysis of linguistic features and discursive characteristics of the original text), the discourse level (identification and analysis of the features corresponding to the original text of the

discourse), the level of communication (identification and analysis of the functions and typical properties of communication and communication strategies expressed in the source text) form the basis of the application of translation strategies.

When the situation of reality is conditionally unchanged in the process of translation, two groups of strategies are superimposed on this "basis" :

1) translation micro strategies (text level); 2) translation macro strategies (discourse and communication level).

Scheme 1. Typology of translation strategies in the system "text", "discourse", "communication»

The General typology of translation strategies, therefore, includes the following components: General translation strategy (the translator's desire to understand the translated text as fully as possible and find the most accurate correspondence in the translation language); translation hyper strategies (stages of the translation process); translation macro strategies (level of discourse and communication); translation micro strategies (level of text)

In the characteristic of diplomatic discourse, text and communication from the standpoint of strategic translation" the concept of diplomatic discourse (hereinafter DD) is revealed, its constitutive features are considered; the functions and typical properties of diplomatic communication are analyzed. Diplomatic documents as precedent texts of diplomatic discourse are studied: the typology of diplomatic documents is described, the discursive characteristics of the diplomatic text, its stylistic, lexico semantic, syntactic and pragmatic features are analyzed, the corresponding strategies of translation of the diplomatic document are formulated.

Specific institutional characteristics of DD include the desire for cooperation, integration, multilateral, multi-vector nature of interaction and broad information influence. An important feature of the diplomatic discourse is the complex scheme of relations in which the participants of the DD are located.

The analysis of diplomatic documents allowed to reveal the following values of DD: sovereign equality; conscientious fulfillment of the assumed obligations; settlement of international disputes by peaceful means; cooperation; non-interference in internal Affairs of the subject; dynamics, sustainable development; honesty, loyalty, non-categorical, tact, correctness, restraint.

Typical properties of diplomatic communication include ritualism and in formativeness, institutional, esoteric, completeness of information, standard and expressiveness, Dialogic and monologue, intersexuality, explicit and implicit evaluation, tolerance.

The analysis of diplomatic documents allowed to deduce their typology and to define discursive characteristics (authorship, targeting, narrative) of the diplomatic text.

In the framework of the analysis of stylistic and lexical-semantic features of the diplomatic text and the corresponding translation strategies, the following discursive formulas of the DD were identified: nomenclature nominations, clichéd main logical thesis and the introduction of the thesis, stable constructions of various structural types, initial phrases in draft resolutions, standard formulations on procedural issues, signatures, addresses and titles, expressions with a component of imagery

The statistical analysis of lexical and semantic units corresponding to nodal points and expressing the basic values of DD is carried out. The nodal point "war" (6%), traditionally recognized as one of the pillars in diplomatic communication interaction, is the least pronounced in the modern DD, inferior to the concept of «peace "(13%) and significantly inferior to the concept of «cooperation". The priority value of DD can be reduced to the formulation "dynamics, sustainable development» (29%), which corresponds to the specific institutional characteristics of the DD. The quantitative distribution of values, defined by the formulations "sovereign equality, non-interference in the internal Affairs of the subject" (9%) and "honesty,

integrity, loyalty" (10%), fully reflects, in our opinion, the principles of interaction of subjects of DD.

Non-categorical, tactfulness, correctness and restraint as values of DD in the statistical calculation of explicitly expressed lexical and semantic units are represented slightly (1%), which indicates an implicit way of expressing these values of DD and confirms the assumption of insincerity of diplomatic communication.

Micro strategies of translation of a diplomatic document should be considered from the standpoint of lexical equivalence in translation. The analysis of diplomatic texts makes it possible to distinguish the following micro strategies: cognitive translation strategy; translation using a hyperonym; translation using a lexical unit with a neutral (less expressive) meaning; translation by the method of cultural substitution;

Translation using borrowing or borrowing with explanation;

Translation-paraphrase using binding tokens (including comparison);

Translation-paraphrase using lexemes that are not directly related to the paraphrased unit; modification of the hyperonym, expansion of the meaning of the lexeme of the source language (hereinafter S) in the case of semantically complex lexemes; omission of the lexemes of S in the translation (for example, pleonasms); compensation.

Consider the microstrategies for translating the following fragment:...Operational activities ...(Оперативная деятельность) Implementing current reforms (Осуществление текущих реформ), aimed at a more effective, (направленных на повышение) efficient, coherent, coordinated (эффективности, действенности, and better-performing UN слаженности), (скоординированности) и country presence with a результативности присутствия strengthened role for the senior (Организации Объединенных Наций) в resident UN official, whether (странах при усилении роли старшего) special representative, resident должностного лица в стране, будь то coordinator or humanitarian (специальный представитель), (координатор) coordinator with appropriate (резидент или координатор по authority, resources and (гуманитарным вопросам), с надлежащими accountability, and a common (полномочиями), ресурсами и подотчетностью management, programming and (и общей системы руководства), разработки monitoring framework... (программ и контроля). From the lexical point of view, the translator's special attention is required by the equivalent translation of the positions accepted in the UN system and the translation of homogeneous definitions. For the Russian-speaking reader, even if he knows the terminology of the UN, the concept of senior official may not create an unambiguous stable Association (for him, the service hierarchy is historically represented by semantic pairs "chief-subordinate", "colleague-colleague", etc.; the concept of senior official is not equivalent to any of these traditional concepts). When translating the fragment under consideration, the problem is solved, in our opinion, at the cognitive level by quoting the original phrase and introducing a new term "senior official" (which allows us to talk about the cognitive strategy of translation). Calcification as a strategy is used in the translation of the nomination resident coordinator (resident coordinator); for the translation of the phrase humanitarian coordinator, a modification of the hyperonym (humanitarian coordinator) is used.()

The cognitive translation strategy is implemented in the text under consideration in the transfer of homogeneous definitions. When translating a fragment of interest, lexical transformation is used; abstracting from the form, we note that in the context of the selected fragment, the concepts of efficient and efficiency do not quite coincide. In English, efficient has connotations of "organization", "efficiency", "competent planning", "skilled work". "Effective" in the Russian language has the meaning of "able to act, active". Equivalence in translation is achieved, in our opinion, by the total cognitive and pragmatic effect of synonymous pairs in the

source language and the language of translation: the synonymous units effective, efficient and synonymous lexical units "effective", "effective" are used.

From the standpoint of style, it is possible to note the tautology in the original text (effective, efficient, coherent, coordinated) stored in the translation text and dictated, in our view, the desire for certainty, the desire to accurately convey the shades of meaning units, equivalent wording, to preserve the lexical and pragmatic content of the original.

As part of the analysis of the syntactic features of the diplomatic document, explicit and implicit syntactic relations are also considered. The study of syntactic relations shows, in particular, that elliptical and semantic implicit relations in the diplomatic text are manifested more often in the speeches of officials, interviews in the framework of foreign policy activities, than in interstate documents. Semantic implicit connections confirm the esoteric nature of diplomatic communication. Thesaurus semantic links in the text can be considered as an expression of the desire to get really missing information and as a tactical move that allows you to get the most complete information in the implementation of the communicative strategy of insincerity.

The analysis of the pragmatic aspects of DD identified the following illocutionary acts: directives, representative, expressive, declarative, commissive; the General (communicative, motivational, emotive, metalinguistic, phatic) and private (informative commissive, declarative) the functions of diplomatic communication.

Taking into account the pragmatic characteristics of the diplomatic text and the need to choose translation strategies that correspond to the pragmatic features of the text and the functions of communication, it is possible to reduce the illocutionary acts and functions of diplomatic communication to the following scheme:

Correlation of functions and illocutionary acts of diplomatic communication.

It is possible to distinguish the following strategies of diplomatic communication: 1) General semantic strategy of compatibility (communicative actions in conflict situations); 2) semantic strategy of discredit; 3) pragmatic strategy of self-presentation; 4) pragmatic emotional tuning strategies; 5) rhetorical strategy of persuasion; 6) conversational strategy of control over the distribution of initiative; 7) conversational strategy of insincerity. Semantic strategy of discredit, pragmatic strategy of self-presentation and conversion strategy of insincerity most fully in our opinion, reflect the features of diplomatic communication.

The strategy of discredit is presented by complexes of communicative actions of two types: objective discredit (the purpose – to Express an objective negative assessment) and subjective discredit (the purpose - to undermine trust, to cause doubt in positive qualities of the partner, to present it negatively). Objective discredit includes the use of tactics of objective criticism and tactics of justified accusations; tactics of unfounded accusations, insults, ridicule, provocation are the means of implementing the strategy of subjective discredit.

Let us consider as an example the communicative move "hint" as an implicit means of expressing a justified accusation in the following fragment from Russian language translation: (Убежден: единственным механизмом) I am convinced that the only (принятия решений по использованию) mechanism that can make decisions (военной силы как последнего довода) about using military force as a last (может быть только Устав ООН). И в этой resort is the Charter of the United связи я или не понял то, что было Nations. And in connection with (сказано совсем недавно нашим коллегой), this, either I did not understand министром обороны Италии, либо он what our colleague, the Italian (выразился неточно). (Я, во всяком случае), Defence Minister, just said or what услышал, (что легитимным применение) he said was inexact. In any case, I силы (может считаться только в том) understood that the use of force can случае, (если решение принято в НАТО), only be legitimate when the decision (или в Евросоюзе, или в ООН). (Если он) is taken by NATO, the EU, or the (действительно так

считает, то у нас с)UN. If he really does think so, then (ним разные точки зрения). (Или я) we have different points of view. Or (ослышался.) I didn't hear correctly.

In our opinion, this series of statements implicitly indicates a fundamental difference in the positions of the subjects of the DD; it is possible to assume that the speaker did not "mishear". In addition to the hint, in this fragment we find the manifestation of one of the values of DD ("non-categorical, tact, correctness, restraint"), a kind of change of communicative focus, allowing the partner in the discourse to "save face" (to confirm that the speaker really misheard).

Russian and English texts should be clearly emphasized from the point of view of macro-strategies of translation, and the syntactic structure of the Russian language should be preserved in some cases in order to create an equivalent pragmatic effect. Despite the possibility of using the variant I misheard something, which, in our opinion, would sound more familiar to the English-speaking reader, but would give the statement a slightly different shade of meaning, to convey the "positive" pragmatic effect, the expanded construction I didn't hear correctly is used.

The strategy of self-presentation to diplomatic communication is the formation of the international image of the state; from the standpoint of determining Russia's international image, it is possible to distinguish the following semantic fields: "cooperation", "a great power", "continue", "progress of Russian diplomacy", "rivals and competitors", "the General success", "friendly powers", "country broker". The strategy includes tactics of positioning, persuasion, psychological contagion, suggestion.

Communicative strategy of insincerity includes tactics of euphemization (including political correctness), pseudomination, change of communicative focus, evasion, silence, tactics of creating ambiguity, tactics of creating ambiguity.

Within the framework of our model of relations between text, discourse and communication, it is possible to trace the mutual influence of diplomatic text, discourse and communication, considering the interrelation of these components at different levels. The study of diplomatic communication strategies is based on the analysis of the features of the diplomatic text, discourse and communication and at the same time reveals these features from the standpoint of strategic communication and translation.

In conclusion, we would like to note that comparative analysis of related diplomatic discourses, typologization of diplomatic communication strategies and translation strategies within the framework of the adopted model of discourse analysis, identification of characteristic features of diplomatic discourse and diplomatic text allowed to obtain a comprehensive view of the DD. The results obtained regarding the strategies of translation of diplomatic text taking into account all the above features allow to optimize the translation process; the developed models of complex analysis are applicable to other types of institutional discourse in the framework of comparative and typological research and are of interest in both theoretical and practical (translation) aspects.

List of literature:

2. N. D. Arutyunova Cognition, Meaning, Implicature and Discourse. July 5-7, 2007, International Studies Hall, Korea University, Seoul, Korea. P. 493-495.
3. Volkova, Tatiana. Diplomatic Discourse Function in Intercultural Communication [Текст] / Т.А. Волкова // New Directions in Cognitive Linguistics-2: Cognitive Linguistics, Applied / August 28-30, 2007.
4. N. Fairclough Cardiff University, Cardiff, United Kingdom. P. 91. [Электронный ресурс] <http://www.cardiff.ac.uk/encap/ncdl/finalconfprog.pdf>

5. Universitas Bergensis, Bergen, Norway. P. 57-58. [Электронный ресурс] <http://www.hf.uib.no/forskingskole/doktorandkonferanse/Abstractspdf>
6. Superanskaya A.V., Podolskaya N.V., Vasilyeva N.V. General terminology: Theory issues. - М., 1989. - 287 p.(Superanskaya 1989)
7. Sokolov N.A. Terminology as a special category of vocabulary // Collection of articles on linguistics and methods of teaching foreign languages - М., 1973. - p. 97 - 118.(Sokolov 1973)
8. Вохрышевой. – Самара: Самар. гос. акад. культуры и искусств, 2007. С. 258-264. (Казань, 4-7 мая 2007 г.). Т.2: Сравнительно-историческое языкознание. Сопоставительное языкознание. Фонетика и фонология. Морфемика, словообразование. Лингводидактика / Казан. гос. ун-т; Ин-т языкознания РАН; Ин-т лингвист. исслед.
9. Budagov R.A. The history of words in the history of society. - М., 1971. - S.270.(Budagov1971)

МРНТИ: 14.35.09

Aigerim Smagulova¹, Boribayeva Safura², Lyudmila Kotiyeva³

¹candidate of philological sciences, associate professor

chair of «Diplomatic translations», faculty of «International relations»al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan, e-mail: smagulova.aigerm@kaznu.kz

²candidate of philological sciences, associate professor

chair of «Diplomatic translations», faculty of «International relations»al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan

³candidate of philological sciences, associate professor

chair of «Diplomatic translations», faculty of «International relations»al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan, e-mail: kotievalm@rambler.ru

TERMINOLOGICAL COMBINATIONS OF OIL AND GAS INDUSTRY TERMS IN ENGLISH AND KAZAKH LANGUAGES

Abstract

Modern processes of formation and functioning of new terminological systems increase the requirements for oil and gas terms, the need for which is increasing. Often such terms are borrowed from the English language or international lexical fund. Their main purpose is the ability to communicate professionals and ensure the effectiveness of social communication. This is becoming especially important today — during the period of rapid development of the economy of the republic, the development of its interstate relations in the differentiation and integration of sciences that are facilitating the rapid processes. At this time, various languages tend to “create sign systems with an unambiguous relationship between content and expression”. The reason for the emergence of a new term in the Kazakh language is related to the need to fill empty or missing gaps with new concepts, which are often formed on the basis of words already available in English. The article investigate research into the use of

the lexical set strategy for reaching oil and gas terms in Kazakhstani universities. The author comes to the conclusion that a well-defined the terms of the oil and gas industry in the languages being compared, there are revealed the generating bases forming the poly-lexemic terminological phrases.

Key words terms of the oil and gas industry, poly-lexemic, terminological phrases, simple, affix, complex terms, terminological combinations.

Әйгерім Смағұлова¹, Бәрібаева Сафура², Людмила Котиева³

¹ филология ғылымдарының кандидаты, доцент

«Дипломатиялық аудармалар» кафедрасы, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің «халықаралық қатынастар» факультеті, Алматы, Қазақстан, e-mail: smagulova.aigerm@kaznu.kz

² филология ғылымдарының кандидаты, доцент

әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің «Халықаралық қатынастар» факультеті, «Дипломатиялық аудармалар» кафедрасы, Алматы, Қазақстан

³ филология ғылымдарының кандидаты, доцент

«Дипломатиялық аудармалар» кафедрасы, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің «халықаралық қатынастар» факультеті, Алматы, Қазақстан, e-mail: kotievalm@rambler.ru

МҰНАЙ ЖӘНЕ ГАЗ ӨНЕРКӘСІПТЕРІНІҢ ТЕРМИНОЛОГИЯЛЫҚ КОМБИНАЦИЯЛАРЫ АҒЫЛШЫН ЖӘНЕ ҚАЗАҚ ТІЛДЕРІНДЕ

Түйіндеме

Жаңа терминологиялық жүйелердің қалыптасуы мен жұмыс істеуінің қазіргі процестері қажеттілік артып келе жатқан мұнай және газ терминдеріне қойылатын талаптарды арттырады. Көбінесе мұндай терминдер ағылшын тілінен немесе халықаралық лексикалық қордан алынады. Олардың басты мақсаты - кәсіби мамандармен сөйлесу және әлеуметтік коммуникацияның тиімділігін қамтамасыз ету. Бұл бүгінде республика экономикасының қарқынды дамуы, жедел үдерістерге ықпал ететін ғылымдардың саралануы мен интеграциясы кезіндегі мемлекетаралық қатынастардың дамуы кезеңінде ерекше маңызды болып отыр. Қазіргі уақытта әртүрлі тілдер «мазмұн мен өрнектің біркелкі байланысы бар сигналдық жүйелерді» құруға бейім. Қазақ тілінде жаңа терминнің пайда болу себебі бос немесе жоқ бос жерлерді ағылшын тілінде бұрыннан бар сөздердің негізінде қалыптасатын жаңа ұғымдармен толтыру қажеттілігімен байланысты. Мақалада қазақстандық университеттерде мұнай-газ терминдеріне қол жеткізу үшін лексикалық жиынтық стратегияны қолдану бойынша зерттеулер қарастырылған. Автор салыстырмалы түрдегі тілдердегі мұнай-газ саласының терминдері жақсы анықталған, полимексемологиялық терминологиялық тіркестерді құрайтын генераторлық негіздер анықталған деген қорытындыға келеді.

Кілт сөздер: полимексемдік, терминологиялық тіркестер, жай, аффикс, күрделі терминдер, терминологиялық тіркестер.

Айгерим Смагулова¹, Борибаева Сафура², Людмила Котиева³

¹ кандидат филологических наук, доцент

*кафедра «Дипломатические переводы», факультет «Международные отношения»
КазНУ им. аль-Фараби, Алматы, Казахстан, e-mail: smagulova.aiqerm@kaznu.kz*

² кандидат филологических наук, доцент

*кафедра «Дипломатические переводы», факультет «Международные отношения»
КазНУ им. аль-Фараби, Алматы, Казахстан*

³ кандидат филологических наук, доцент

*кафедра «Дипломатические переводы», факультет «Международные отношения»
КазНУ им. аль-Фараби, Алматы, Казахстан, e-mail: kotievalm@rambler.ru*

ТЕРМИНОЛОГИЧЕСКИЕ КОМБИНАЦИИ УСЛОВИЙ НЕФТЕГАЗОВОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ НА АНГЛИЙСКОМ И КАЗАХСКОМ ЯЗЫКАХ

Аннотация

Современные процессы формирования и функционирования новых терминологических систем повышают требования к нефтегазовым условиям, потребность в которых возрастает. Часто такие термины заимствованы из английского языка или международного лексического фонда. Их главная цель - умение общаться с профессионалами и обеспечивать эффективность социальных коммуникаций. Это становится особенно важным сегодня — в период бурного развития экономики республики, развития ее межгосударственных отношений по дифференциации и интеграции наук, способствующих быстрым процессам. В настоящее время разные языки имеют тенденцию «создавать системы знаков с однозначной взаимосвязью между содержанием и выражением». Причина появления нового термина в казахском языке связана с необходимостью заполнения пустых или пропущенных пробелов новыми понятиями, которые часто формируются на основе слов, уже имеющихся в английском языке. В статье исследуются исследования по использованию стратегии лексического набора для достижения условий нефти и газа в казахстанских университетах. Автор приходит к выводу, что четко определены термины нефтегазовой отрасли в сравниваемых языках, выявлены генеративные основы, образующие полексемические терминологические фразы.

Ключевые слова термины нефтегазовой отрасли, полилексик, терминологические фразы, простые, аффиксы, сложные термины, терминологические сочетания.

Introduction

Traditional and most common judgments about the place of terminology in the lexical system of a language are usually reduced to two opinions (Kurmanbaiuly 1974). "Free-standing", equated, along with local dialects, "semi-dialects", colloquial speech, professional dialects, jargon, and also casual spoken language the in everyday - everyday surroundings, to the "varieties of speech."

In our opinion, oil and gas terminology is a separate area of special vocabulary that does not go beyond narrow professional communication. But since the criteria for the inclusion of oil and gas terminology in a literary language are extremely conditional, one cannot but pay attention to one indisputable question: does the term cease to be a term as soon as it goes beyond the boundaries

of highly specialized understanding and becomes “a word for all”. In contrast to the terms of such sciences as medicine, astronautics, chemistry, ecology, etc. (stress, apogee, cells, environment, etc.), the terms of the oil and gas industry have not lost their special characteristics, which suggests that it is impossible to transfer these terms into the vocabulary of the general literary language.

Thus, the terminology is part of the vocabulary of the literary language. However, only a smaller part of the terminology becomes common property, understandable to ordinary segments of the population. A new trend in the formation of the Kazakh language is reflected in the monograph “Kazakh lexical terminology” by S. Kurmanbaiy. The peculiarity of this study is that in determining the relationship of terminological and general vocabulary, changes in the process of terminology are based on the theory of the semantic field of linguistics (Superanskaya, Podolskaya, Vasilyeva 1989). Determining the place of terminology in the structure of modern languages is important not only for the “rigor” of the approach to the object being studied, but mainly for a more objective identification and assessment of the characteristics that the object under consideration has, since no phenomenon in the language can be understood without taking into account the system to which it belongs. Indeed, considering the terminology as part of a general literary language, even as a special autonomous layer of its lexical composition, proceeding from the semantic processes of the development of general literary vocabulary, it is difficult to find explanations for the special forms of the flow of these processes in terminology related not by immanent language reasons, but by a special connection of terms with theory, with science. The same difficulties become inevitable in the study of terminological word-formation, where it is equally important to clearly distinguish, based on the characteristics of the terminological vocabulary, the essential features (general and particular) of terminological word-production. It is impossible to evaluate the practical term creation, not knowing and not taking into account all the details of the action of the word-building apparatus in relation to terminology. In other words, with the inclusion of terminology in the vocabulary of the general literary language, its functional and linguistic specificity is lost to a significant extent, and a special criterion for its assessment is lost. However, the opinion that the terminology does not belong to the vocabulary of the general literary language also characterizes it incompletely and one-sidedly, since it can lead to a distortion of actual processes, specific and general, extending to the terminology. Terminology is an organic part of the lexical richness of the national literary language; having with it common origins of the formation and patterns of development, it is at the same time more characterized by the processes of specialization and differentiation depending on its use and usage in a particular branch of science and technology. It is these features of the processes of its development and functioning that dictate the expediency of considering terminological vocabulary as an independent field of special vocabulary of the literary language, both in the general system and in its branches. Linguists A.V. Superanskaya, N.V. Vasilyeva, N.V. Podolskaya (N. Sokolov, 1973) consider the search for the etymology of terms related to a particular industry to be redundant, since for the most part it is not always possible to observe the process of creating terms based on the study of language features.

Discussion

In the study of terminological material with regard to its specificity, descriptive, synchronous-comparative, structural-semantic, quantitative methods, techniques of elementary statistics and continuous sampling were used. Modern processes of formation and functioning of new terminological systems increase the requirements for oil and gas terms, the need for which is increasing. Often such terms are borrowed from the English language or international lexical fund. Their main purpose is the ability to communicate professionals and ensure the effectiveness of social communication. This is becoming especially important today — during the period of rapid development of the economy of the republic, the development of its interstate

relations in the differentiation and integration of sciences that are facilitating the rapid processes. At this time, various languages tend to “create sign systems with an unambiguous relationship between content and expression” (Budagov 1971). The reason for the emergence of a new term in the Kazakh language is related to the need to fill empty or missing gaps with new concepts, which are often formed on the basis of words already available in English, for example, in English and Kazakh languages: *absorbent, agglomerate, reagent, corrosion; barrel, vacuum*; Kazakh and Russian languages: *баушақ, винт, датчик, деформация, забой, пеш, кран*.

The choice of the word or the basis for the design of a new concept is dictated by specific national internal and external linguistic factors that act in mutual dependence. This feature, such as informativeness, is taken into account: the more information that coincides with the properties of a new knowable object is contained in the existing meaning of the word, the higher the probability of choosing this word to designate the named object (Volodina 1999). specific features of the term “oil and gas” in the English and Kazakh languages, which constitute one segment, including terminological units with the same or similar structural and semantic characteristics. The internal structure of the terms are divided into one-component and multicomponent, for example: eng. *sedimentation, orifice, shale*.kaz – *кеңорны – field, иелік – тар, жұмсарту – anneali, жоба – draft* (single component); eng. – *abrasiveness of rocks, capacity drum, contour flooding, well shooting, effluent facility, roofing sheet, vertical heater – flue gas duct, well narrowing, plug back, production well*;kaz. – *кәделуіш қазандық – waste-heat boiler, көбікті басу – breaking of foam, өнеркәсіптік кеңорыны – commercial field, негізі қорлар – reserve base, минералдың басылуы – mineral drawdown, мұнай ластануы – oil contamination, мұнай кәсіпшілігі – oil field, серпимділік модулі – modulus of elasticity, спектрлі талдау – spectral analysis, сумен тоғыту – water flooding, сүзгі сыйымдылығы – filter tank, сулану гистерезисі – wetting hysteresis, сынама алу – sampling development, тартпа желдеткіш – exhaust fan, тау жынысының бекемдігі – rock strength* (multicomponent).

In the terminology of the oil and gas industry of the compared languages, there is a tendency to the predominance of multicomponent terms over single-word units.

The language features of the terms are manifested in the nature of the semantic relations between the lexical units of term systems connected by common thematic concepts and concepts based on generic relations. In terms of usage in different areas of communication, the terms can be divided into general scientific, inter-sectoral and highly specialized. The terms of the first two groups migrate according to new terminological systems, the latter reflect the basic concepts of one or another term sphere.

The term "oil and gas" is a complex system, including terms that are characterized by mobility of the vocabulary, reflecting the essence of phenomena and processes through new terms. In these terms, the natural formation of a corpus of terms began, accompanied by reduplication, generated by occasional naming, problems of ways to establish a system of scientific concepts and a system of terms based on the principle of unambiguity and their structural similarity, resistance to the material, such as: language, language sign, word (Kandelaki 1969). Such dynamics of concepts, which says in the article N.A. Sokolov, characterized by rapidly developing areas of knowledge, which include the terminology of oil and gas. The basic lexical and conceptual unit of the term “oil and gas” is the new term. Possessing a number of specific features, it can implement them only within the terminological field in terms of content, and in terms of expression, the term is included in the term system, which is a collection of lexical units that embody the concepts included in the term field. Terms expressing concepts that refer to any one area of human activity or human cognition are combined into a system, ideally reflecting a system of knowledge in this area; as a rule, such a system acts as a hierarchical classification, that is, a group of concepts interconnected by generic relations (Yartseva 1977). Among the terms considered in the oil and gas industry in the English

and Kazakh languages, the following terms were identified in the dissertation work: “oil production”, “petro chemistry”, “oil refining industry”, “gas production”, “design”.

An analytical form of a term in English and Kazakh languages

Consider the seems in the English and Kazakh languages that are in generic relations with the common integrated system "oil production", which represent the term system **oil – мұнай**

area of deposit – шогыр ауданы
notch – алу, қазып алу ;
anchor bolt – анкерлік бұрандама ;
stripping work – аришу жұмыстары;
exploration target – барлама ауданы;
well site – бұрғылау ауданы ;
oil prone area – мұнай кен орнының ауданы ;
exploration – барлама;
failure, degradation – бұзылу;
drill head – бұрғының басы;
jib – кертеш кран;
draw off – қожқалқу;
influx – құйылым ;
drain – құрғатым;
mixer – миксер;
oil pool – мұнай шогыры.

Inside the term “oil production” among the terms, volumetric blocks with the meaning “drilling” and “well” are identified: **drilling – бұрғылау:**

drill – бұрғы (бур);
drilling equipment – бұрғының жабдығы;
fixed drilling rig – бұрғының қондырғысы;
drilling – бұрғылау;
drilling speed – бұрғылау жылдамдығы;
drill bit – бұрғылаулық қашау ;
drilling method – бұрғылау тәсілі;
rotary drilling – айналмалы бұрғылау;
diamond drilling – алмастық бұрғылау;
directional drilling – бағдарлы бұрғылау;
directional drilling – еңістенен бағдарланған бұрғылау
production drilling – игерімді бұрғылау.

well, hole – ұңғыма:

well, hole – ұңғыма;
oil well – мұнайлық ұңғыма ;
well production – ұңғы өнімділігі ;
well depth – ұңғыманың тереңдігі ;
well narrowing – ұңғыманың жіңішкерні;
well hole – ұңғыманың оқпаны;
well head – ұңғыманың сағасы ;
plug back – ұңғыма тығындауы ;
drowned well – суланған ұңғыма ;
dry well – өнімсіз ұңғыма;
injection well – тоғытулық ұңғыма;

productive well — өнімді ұңғыма .

Thus, the semantic relations of terminological units represent a certain system, interconnected by thematic concepts and concepts based on generic relations.

The study of the functional features of terminoleksi is important both in the functional-pragmatic and cultural-speech aspects. The role of the term can be performed both by individual words and phrases — the dismembered designations of a holistic professional concept. The structure of the linguistic model of terms merges in the perception of people with the so-called concepts. But their full identification is possible only in the process of professional communication. Any field of knowledge operates with its own set of concepts. Each professional language has its own specific features of thermal production, which are not characteristic of other areas and are impossible to use in common vocabulary. Such are the polylexeme structural formations that retain the basic attribute of absolute nominative significance, that is, they correspond to one complex concept of a certain area of knowledge. Sometimes they are considered as phraseological units, in view of their indecomposability, semantic integrity. They have such an important quality as unambiguity, and are associated with the speaker's desire to maximize the ability to reflect the diversity of distinctive features of the concept.

The understanding and interaction of professionals. This type of syntactic term-production reaches 70% in certain areas of knowledge. An unconventional means of term production is an abbreviation, for example: *CE — coal equivalent, DE — oil equivalent, MSDS — Materials Safety data Sheet, МӨЗ — мұнай өндеу зауыты.*

The terms arise, function and develop on the basis of national languages. Characteristics of terms according to grammatical characteristic, referring to a certain part of speech, are considered to be fairly well-established in practical term creation.

Any term-name is able to carry different functions, in addition to the nominative: to be the core to create its own field, to perform the identification function, as a part of the scientific definition, to serve as a basic component of the formation of a terminological combination.

In any area of terminolexis in terms of form, first of all, we can distinguish two main groups of terms:

- words (single-word, single-lexemic units),
- phrases (wordy, polylexemic units).

At the same time, verbose terms in most languages prevail over the number of terms, and English and Kazakh are no exception.

The composition of one-word terms in the languages under consideration is rather heterogeneous, however, three main structural types can be distinguished in it: simple, affixes, and complex terms. Simple terms are single-word terms in which the base coincides with the root. Affixing terms are single-word terms in which the stem of a word contains root and affixes. Complex terms include single-word terms consisting of two or more root morphemes; we give examples:

– simple terms: eng.– *unit, area, field, notch, span, lime, barrel, head, shoe, berm, beam, dike, tuff, screw, solvent, ridge, core, space, jib, coke, index, oil*; kaz- *алап, ақа, арқан, астар, аудан, әк, бас, бет, бөгет, діріл, елек, жайма, жел, жүй, зат, көпір, кратер, қабақ, қазба, қақпақ, қатпар, мұнай, оттек, өнім, саз, реагент.*

– affix terms: eng. *-migration, roasting, swelling, saturation, bedding, heater, pressure, acidity, eruption, degreasing, mixer, refinery, petroleum, bailer, refinery, cinder, tension, anchor*; kaz – *айдау, айырғыш, анкерлік бұрандама, аралық, ауытқы, деломиттенген әктас, әрекеттер, байыту, балқыту аймағы (, бекемдеу, белдеми, беріктету, шегендеу, тіректік бет, бөліну, бұрандама, бұрғылық арбасы, бұрғының дүмі, бұрғының станогы, бұрғылау жұмысы, вакуумдау, технологиялық газ, геологиялық талдау), графиттендіру, жалынсыз жанарғы, жемірлік, жоғалымдар, жұмсарту, беттік активті зат, көрсеткіш, кәделеуіш қазандық, кеңістік, кернеулілік, кеуектілік, кірінді, кокстау,*

коррозиядан қорғаныш, көміртекті, құбырлық негізі, құйылым, қыздырғыш, лақтырыс, майсыздану, металдың қайнауы, минералдың басылуы, мұнай ластануы, опырылым, сіңдіру.

– complex terms: eng. – *barytocalcite, hydroseal, hydrocarbons, framework, hydrocarbons, desulfurization, oilman, denitrogenation, surface, turbodrill*; kaz – *жүкқорап, жерасты, зертхана, кенорны, кентехникалық, азотсыздандыру, ақауапқы, ауажылытқыш, ауаүрдегіш, әктас, белгібергіш, жылуалмасу, көмірсутектер, қазанишұнқыр, қызусынғышты, микрозонд, мұнайгазды шикізат, сейсмокаротаж, сынабекітпе, тозутөзімділік.*

Analyzes

When analyzing the oil and gas terminological lexicon of English and Kazakh languages, it was found that among the three types of terms considered, affixes terms represent the largest group, which is explained by the possibility of using new affixes to form new words based on a single root. Among the simple terms of the Kazakh language, most belong to foreign language vocabulary (borrowed words or internationalism).

As already mentioned, the terms of structural affiliation are divided into monolex and polylex types, with the number of the first prevailing:

а) monolexic: eng. – *density, brine, wear, depth, iron, shale, analyzer, aerate, sparging, pump, clay, industry, yield, refinery, burette, funnel, tanker, eruption, acidity, storage, bit, bedding, coating, trench, boiler, roasting, index, plug, strength, baffle, equipment, strand, anemometer*; kaz. – *айданды, айдау, аудан, белгі, бүркеніш, далда.*

б) polylexic: eng.– *ventilation blower, air preheater, area of deposit, mining inspection, weighting agent, cold working, cold working, mud can, work piece, draw work, vacuum evaporation, gas analyzer, hard hat, explosion-proof, underground resource, electrical grounding, lifting capacity, coking efficiency, bottom hole pressure, oil field development, commercial field*; kaz. – *айдама желдеткіш, буферлік көлем, бұрғы сорғысы, кең орнын жуиктеу.*

Polylexic terminological combinations are divided into two-component, three-component, four-component. In the oil and gas terminoleksik of the English and Kazakh languages, the most common are the two-component combinations, formed by the model "noun + noun": English. – *compressor oil, fuel oil, paraffine wax, viscosity index, turbine fuel, refrigerator oil, point of application, extent of correction, center of buoyancy, oil catcher*; kaz – *көмірлік балама, буферлік көлем, бұрғының қондырғысы, бұрғылы құбыршек, бұрғылық сорғыш, бұрғының станогы, бұрғының сыйымдылығы, бұрғының, бұрғылау жеңі, бұрғылау жылдамдығы, бұрғы дүмі, бұрғылау құрал, газ абсорбциясы, газ каротажы, коксты газ, домналы газ, газды тақия, жалынсыз жанарғы, карьер контуры, қашау жүктемесі, металдың қайнауы, минералды мақта, муфель пеші, мұнай мөлшері, мұнайлық ұңғыма, мұнай шоғыры, мұнай эмульсиясы, мұнайдың қасиеттері. 62% of the total number of two-component combinations are related to this model in English terminoleks. It should be noted that in the examples given, the first component is a noun, but in some examples it is a word-attribute and acts as an adjective, fulfilling its function.*

The structure type “adjective + noun” includes a small number of phrases that represent 18% of the number of two-component combinations: English.– *analytical balance, spherical bearing, control cam, fractional flow, laminar flow, thermal losses, quality steel*; kaz – *айналмалы пеш, аршу жұмыстары, бұрғылау ауданы, іздеу ұңғымасы, жабық ұңғыма, жеңіл мұнай, қаттық мұнай, қоңыр көмір, геологиялық талдау, геологиялық әсерлілігі, технологиялық газ.*

Among the structural types of two-component combinations of the Kazakh language, prepositions or conjunctions were not found.

In the terminology of the oil and gas industry of the languages in question, a small number of three-component phrases was identified, which amounted to 8% in English and 5% in Kazakh languages of the number of multi-system-like combinations: eng.— *ash of petroleum product, combustibility of petroleum product, corrosion prevention grease, evaporation of petroleum product, group of petroleum products, oil field development, metal working fluids, pumpability of petroleum product, well-head pressure, bottom hole pressure, oil refining industry, synthetic crude oil, watery crude oil, sweet crude oil, oil gathering point, oil recovery coefficient*; kaz. – *газдың мұнайда ерігіштігі, ауырлатқан бұрғылау құбыры, су-мұнай жапсарының беті, газ-мұнай жапсарының беті еңістене бағдарланған бұрғылау, вакуумдық қайта айдауды құрастыру, шектеусырттық сумен тоғыту, шектеуіштік сумен тоғыту, тау жынысының бекімдігі, тау жынысының жемірлігі.*

Among the considered three-component terminological combinations of English and Kazakh languages, the largest number was composed of constructions of the type “noun + noun + noun”.

In the studied terminological material of the oil and gas industry of the English language, three four-component phrases were identified: line of least resistance (line of least resistance), losses due to leakage, drill pipe jetting string (drill string for jetting drilling), etc.

In Kazakh identified three quaternary combinations of total polileksemnyh combinations: *мұнай кең орнының аудандық қондырғысы, екіншілік қайта айдау қондырғысын құрастыру.* The formation of complex compound concepts in terminological vocabulary is explained by the inability of a single-word terminological unit to satisfy the need for nomination. In the modern oil and gas industry, the syntactic way of designating concepts takes the leading place, and therefore is an essential characteristic of the English, Kazakh languages, both in terms of content and in terms of expression. “The mechanism of action of this method is to transform ordinary free phrases into complex word equivalents. With this method, 60 - 95% of the composition of various studies of terminology of European languages is formed, which indicates the dominance of terminological phrases (compound terms) over single-word terms as a characteristic feature of modern vocabulary” (Hayuti 1984).

The terminological phrase consists of the core and dependent components and the relations between them, which represent a complex internal semantic structure. The main, or core component, is a word that carries the primary meaning, and the dependent component is a form of the word that complements the basic meaning. As a means of nomination, a terminological phrase means phenomena, processes, actions, which are called the core component, and then are specified by the dependent word, for example: *айдама желдеткіш, айналмалы пеш, ауырлатқан бұрғылау құбыр, буферлік көлем, бұрғылаулық қашау, дірілді елеуіш.* Depending on the core component, the terminological phrases are subdivided into substantive (nominal), where the core component is the noun; adjective (the core word - the adjective, participle, numeral); verbal and adverbial.

The formation and use of multicomponent terms introduces a change in the general theory of the term, because it contradicts such generally accepted characteristics as the brevity and ease of formation of derivatives. Despite the fact that the multicomponent term does not fulfill the requirements of brevity, this is not considered to be its negative characteristic, since the accuracy of the transmitted concept comes to the fore. Another academic D.S. Lotte indicated that it is easy to form an exact term, if not to limit its constituent parts, but such a term does not possess derivative properties, which is typical of a single-word term (Sir R.N. 1993).

Expanding the structure of a one-word term by adding other components leads to the creation of a multi-component term. In form, a new term is usually associated with a term expressing the original concept (a concept that resulted in the development of a new one). The original term is

included in the educated multicomponent term that is formally motivated at a meaningful level. As the study showed, whole nests of names can be created from a single generating base in the considered term systems. The tendency to terminological appearance of nests leads to the formation of terminological phrases. The following terms in the considered languages showed the highest valency in the formation of terminological phrases in the oil and gas industry.: *barrel* – *баррель*, *depth* – *тереңдік*;, *logging* – *ұңғыма* *area* – *аудан*, *drill* – *бұрғы*, *gas* – *газ*, *substance*, *material* – *зат*, *field* – *кен орын*, *pressure* – *қысым*, *oil* – *мұнай*.

Let us give examples of several terminological combinations - nests in the English and Kazakh languages, formed from one producing basis.. Термин *oil* – *мұнай*. in the languages under consideration forms the largest number of term combinations (in English - 122, in Kazakh - 63): **eng.** – *oil bleeding from core*, *oil initially in place* , *oil “in sight”*, *asphalt base oil*, *bubble-point oil*, *cold-test oil*, *crevice oil*, *mother oil* , *irreducible oil*, *refined oil*, *roily oil*, *shrinked oil*, *soluble oil*;; *thinned oil*, *unrecovered oil*; **kaz**– *мұнайдың отыруы*, *мұнайдың ластануы*, *мұнай қайта өндеу*, *мұнай қанықтыруы*, *мұнай кәсіпшілігі*, *мұнай құбыры*, *мұнай құйылымы*, *мұнай мөлшері*, *мұнай өндеу зауыты*, *мұнай өндеу имараты*, *мұнай өндеу өнеркәсібі*, *мұнай өнімдері*, *мұнай сақтайтын қойма*, *мұнайдың тотығуы*, *мұнайлы ұңғыма*, *мұнай шоғыры*, *мұнай эмульсиясы*, *алғашқы мұнай*, *екіншілік мұнай*, *ерекше ауыр мұнай* , *жеңіл мұнай*, *қалдық мұнай*, *қаттық мұнай*, *көмірлі мұнай*, *қышқыл мұнай*, *отынды мұнай*, *өлі мұнай*, *өте ауыр мұнай*, *парафиндік мұнай*, *синтетикалық мұнай* , *суланған мұнай*, *сусыз мұнай*, *сусызданған мұнай* *тазартылмаған мұнай*, *тәтті мұнай*, *тірі мұнай*, *тұтқырлы мұнай*, *шикі мұнай*, *эталонды мұнай*, *тұзсыздандырылған мұнай*, *мұнай жатынының сарқылуы* , *мұнайды жинақтау*, *мұнай қорқоймасы*.

In terms of the quantitative ratio of terminological phrases – nests, logging (*logging*) is inferior to the term *oil* - *mұnai* (*oil*) in the English and Kazakh languages: **eng.**– *acoustic amplitude logging*, *acoustic well logging*, *activation logging*, *activation neutron gamma-ray logging*, *borehole televiewer logging*, *caliper logging*, *cased-hole logging*, *cement bond logging*, *downhole logging*, *drilling-mud logging*, *electronic casing-caliper logging*, *evaluation logging*, *gamma-gamma logging*, *induction logging*, *multispactd neutron logging*, *neutron-brons logging*, *nuclear magnetic logging*, *pulsed neutron capture logging*, *radiation logging* , *resistivity logging*, *shielded-electrode logging*, *well radioactivity logging*; **kaz** *қисайған ұңғым*), *іздеу ұңғымасы* , *игерімді ұңғыма*, *жабық ұңғыма*, *барлаулық ұңғыма*, *апаттық ұңғыма*, *сарқылған ұңғыма*, *жиектеу ұңғыма*, *өнімді ұңғыма*, *тоғытулы ұңғыма*, *геофизикалық ұңғыма*, *өнімсіз ұңғыма*, *суланған ұңғыма*, *ұңғыма тығындауы*, *ұңғыма сағасы ұңғыма оқпаны*, *ұңғыма жіңішкерні*, *ұңғыма тереңдігі*, *ұңғы өнімділігі*.

Term **drill** – *бұрғылау* formed fewer term combination **англ.** – *drill off*, *adamantine drill*, *auger drill*;; *churn drill*, *double core barrel*, *drilling submarine wells*, *drilling with air*, *auger drilling*; **kaz** – *бұрғының қондырғысы*, *бұрғылық құбыршық*, *бұрғының шығыры*, *бұрғылау жеңі*, *бұрғылау ерітінді*, *бұрғы сыйымдылығы*, *бұрғылаулық қашау*, *тасбағасыз бұрғылау*.

The given data of word-formation and word-combination activity of nested terms show that the formed terminological phrases differentiate the nomination of various mechanisms of the oil and gas industry within the concept of one or another nest.

Figure 1 shows the quantitative ratio of mono-hexamone and polylexemic terms of the oil and gas industry in the English and Kazakh languages.

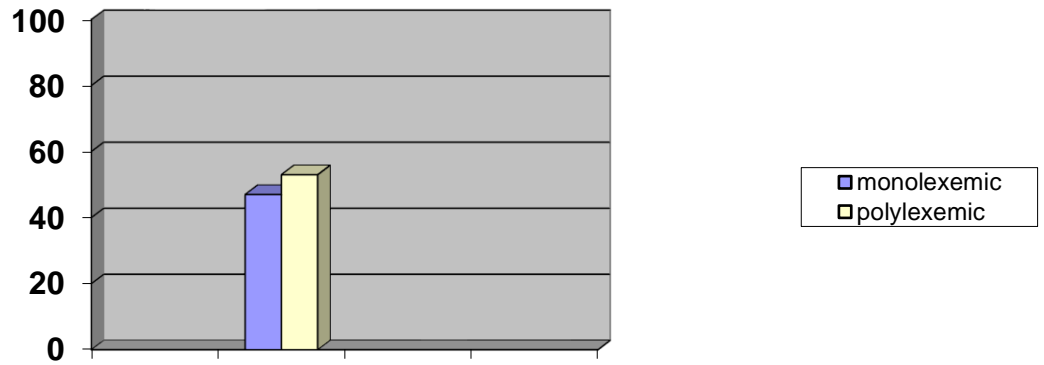

Fig. - 1 The quantitative ratio of mono-hexemone and polylexemic units of the oil and gas field in English (%)

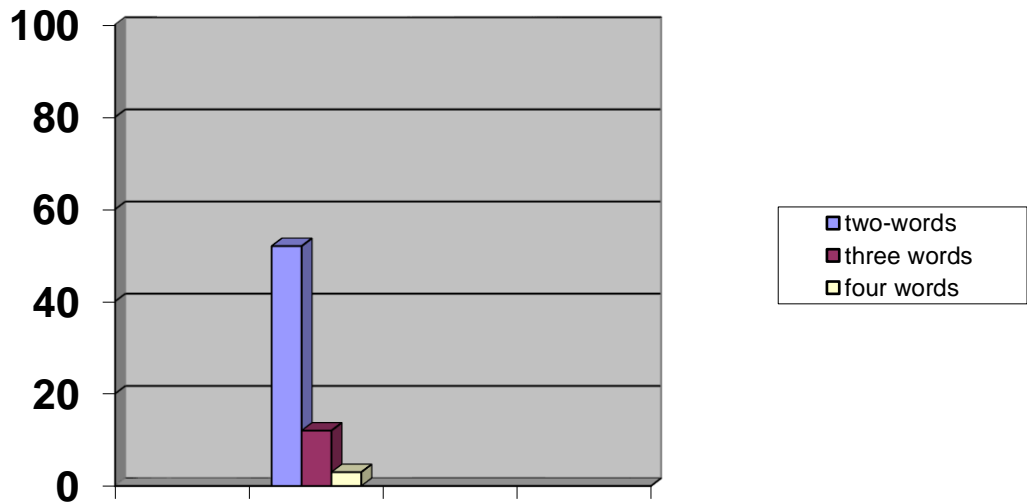

Fig - 2 The quantitative ratio of poly-lexemic two-word, three-word, four-word units of the oil and gas term-field in English (%)

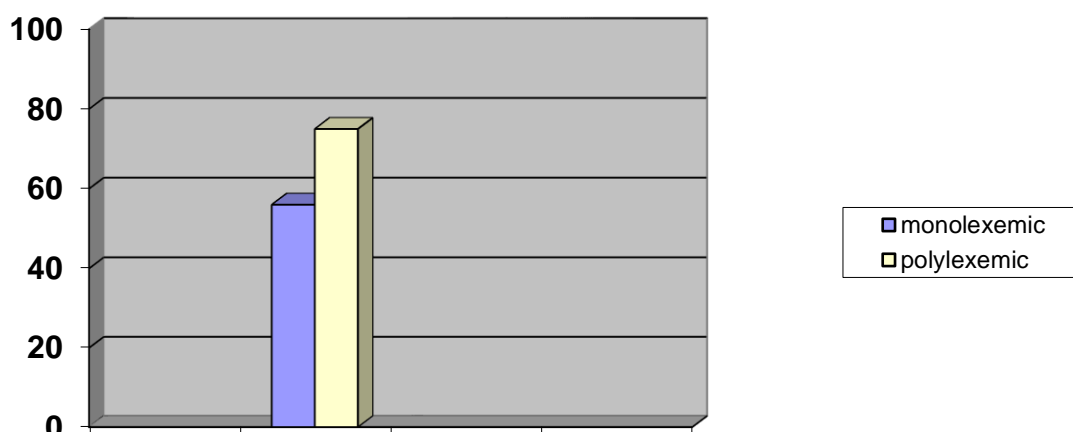

fig 3 The quantitative ratio of mono-hexemone and polylexemic units of the oil and gas term of the “Kazakh” language in the Kazakh language (%)

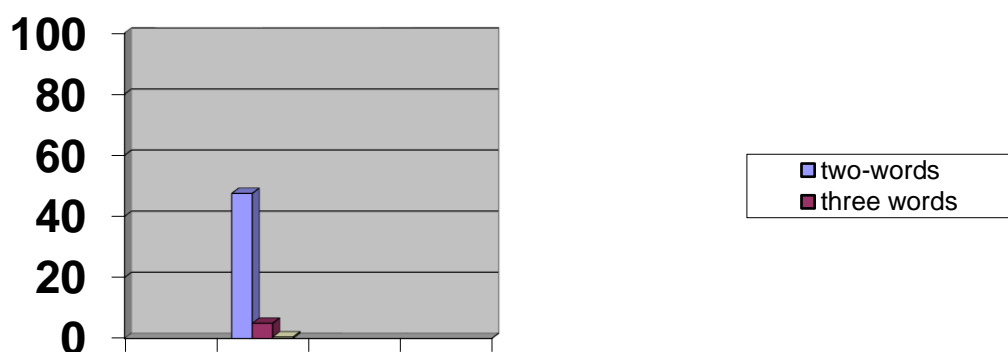

fig – 4 Quantitative ratio of poly-lexemic two-word, three-word, four-word units of the “oil and gas” term field in Kazakh language (%)

Discussion

The analysis of the structure of terms in the oil and gas industry of the English and Kazakh languages led to the following conclusions: in the terminology of the oil and gas industry of the languages in question, polylexeme combinations prevail, which are divided into two-component, three-component, four-component. The number of these terms is unequal: two-component terms prevail. A small number of four-part term-combinations are connected, in our opinion, with the functional role of the term — the designation of a definite concept. Among the terms of the oil and gas industry in the languages being compared, there are revealed the generating bases forming the poly-lexemic terminological phrases.

List of literature

1. Kurmanbayuly A.U. Kazak leksikasyyyny termindenui. - Almaty: Ylym, 1998. - 280 p.(Kurmanbayuly1998)
2. Superanskaya A.V., Podolskaya N.V., Vasilyeva N.V. General terminology: Theory issues. - M., 1989. - 287 p.(Superanskaya 1989)

3. Sokolov N.A. Terminology as a special category of vocabulary // Collection of articles on linguistics and methods of teaching foreign languages - M., 1973. - p. 97 - 118.(Sokolov 1973)
4. Budagov R.A. The history of words in the history of society. - M., 1971. - S.270.(Budagov1971)
5. Volodina M.N. Informational nature of the term // Philological sciences. - 1996. - № 1. - p. 90 – 94 (Volodina 1996)
6. Kandelaki T.L. Issues of modeling systems of values of ordered terminology // Modern problems of terminology in science and technology. - M., 1969. - P. 3 - 31. (Kandelaki 1969)
7. Yartsev V.N. Scientific and Technical Revolution and Language Development // Scientific and Technical Revolution and the Functioning of the Languages of the World. - M .: Science, 1977 p. 33 – 34 (Yartsev 1977)
8. Hauti A.D. Compound terms - the functional type of complex linguistic units - from the standpoint of lexicography. - Voronezh, 1984. - 185 p.(Hauti 1984)
9. Seer R.N. Paramagnetism of oils and rocks of the Caspian. - M., 1993. - 275 p. (Seer 1993)
10. Aytbaev U. Kazak sozi. — Almaty, 1997. — 154 p. (Aytbaev 1997)
11. Amanzholov S. Orys alphabetical negizdelgen қазақтың zhaa alphabets_ men spelling. — Alma-Ata, 1940. — 30 b. (Amanzholov 1940)
12. Balakayev M. The term Zhasau principle of principle and Jinde // “By the academic academy’s Khabarlars — Alma-Ata, 1947. — 8 - 13 b.(Balakayev 1947)
13. Kenesbayev S.K. Studies in Kazakh linguistics — Alma-Ata: Science, 1987. — 348 p. (Kenesbayev 1987)
14. Baishev S. Kazak tilinii terminologiyasyyn zhasaudy ң negizi konfeterteri menniterteri. Terminology sözdigi. — Alma-Ata, 1949. — 254 p.(Baishev 1949)
15. Zhubanov K. Research on the Kazakh language. — Almaty: Ulym, 1999. — 560 p. (Zhubanov 1999)
16. Tungushbaev K.K. Production - professional vocabulary of the modern Kazakh language associated with the coal industry. — Alma-Ata, 1956. — 104 S.(Tungushbaev 1956)
17. Musaev K.M. Terminology development in the languages of the Union Republics of the USSR: terminology in Uzbek, Kazakh, Georgian, Azeri. — M .: Science, 1987. — 267 p. (Musaev 1987)
18. Yskakov A. Kazırgi Kazak tili. — Almaty: Ana tili, 1991. — 382 p.(Yskakov 1991)
19. Kaydarov A. Paired words in the modern Kazakh language. - Alma-Ata, 1958. — 247 p. (Kaydarov 1958)
20. Isengaliev V.A. Turkic verbs with the basics, borrowed from the Russian language. - Alma-Ata: Science Kaz SSR, 1966. — 236 p.(Isengaliev 1966)
21. Abdrakhmanov A.A. On the principles of the Russian-Kazakh branch terminological dictionaries // Questions of terminology. - M., 1961. - p. 45 - 51.(Abdrakhmanov 1961)
22. Kaliev B. Lexical-semantic system of plant names. - Almaty: Mektep, 1996. — 206 p. (Kaliev 1966)
23. Abilkhasimov B. Alkashky kazak gazinternin tili. - Alma-Ata: Ulym, 1981 - 113b. (Abilkhasimov 1981)
24. Aytbayev U. Basics of Kazakh terminology. - Almaty: Arys, 2000. - 114 C. (Aytbayev 2000)

**ЛИНГВИСТИКА ЖӘНЕ МӘТІН ЛИНГВИСТИКАСЫ
ЛИНГВИСТИКА И ЛИНГВИСТИКА ТЕКСТА
LINGUISTICS AND TEXT LINGUISTICS**

МРНТИ 16.21.21.

¹*L.M.Makhazhanova*, ²*L.M.Aliyarova*, ³*A.R. Khalenova*, ⁴*K.Ch.Utegenova*
^{1,2,3,4} *Al-Farabi Kazakh National State University*
Kazakhstan, Almaty

**LEXICAL-MORPHOLOGICAL PECULIARITIES OF COMPOUND WORDS IN
GERMAN AND KAZAKH LANGUAGES**

Abstract

The present work deals with the study of classification of compound words in multi-language systems, as well as the basic techniques of word formation in German language, ways of writing, special aspects, language difficulties and rules of translation of compound, multipartite words on the examples from German lexis. The aim of this article is - to identify common and distinctive features, existing the potency of their word-formation system in compared languages.

The grammatical differences of morphological and syntactic plan in Kazakh and German languages are used as a key evidence. Author comes to conclusion that the results of the study contribute to the further deepening of ideas about the differences of compound words in both compared languages systems, and will make a definite contribution to the solution of common problems of linguistic semantics and typology. Domestic and foreign literature on the problem under discussion is reviewed, including reviews of local scientists on compound words. The overviewed works allowed us to determine the main directions, ideas and concepts in the study of this concept and to determine the prospects for further research.

Keywords: the comparison, the difference, the presence, a type of language, grammatical category, a system, the paradigm.

¹Л.М., Махажанова, ²Л.М. Алиярова, ³А.Р. Халенова, ⁴К. Ч. Утегенова
^{1,2,3,4} Әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университеті
Қазақстан, Алматы қ-сы

НЕМІС ЖӘНЕ ҚАЗАҚ ТІЛДЕРІНДЕГІ КҮРДЕЛІ СӨЗДЕРДІҢ ЛЕКСИКА МОРФОЛОГИЯЛЫҚ СИПАТТАМАЛАРЫ

Түйіндеме

Мақала түрлі тілдік жүйелерде күрделі сөздерді кешенді жіктеуге, сондай-ақ неміс тіліндегі сөзжасамның негізгі әдістерін, оларды жазу тәсілдері мен ерекшеліктерін, күрделі сөздерді аударудағы қиындықтар мен ережелерді, неміс лексикасынан алынған көпжақты мысалдарды зерттеуге арналған.

Осы мақаланың мақсаты - қолданыстағы салыстырмалы тілдерге ортақ және ерекше сипаттамаларын, олардың сөзжасамдық қалыптастырушы жүйесінің тиімділігін анықтау болып табылады. Қазақ және неміс тілдеріндегі морфологиялық және синтаксистік жоспар бойынша грамматикалық айырмашылықтар негізгі дәлел ретінде қолданылады.

Автор зерттеу нәтижелері салыстырмалы тілдер жүйесіндегі күрделі сөздердің айырмашылықтары туралы идеяларды одан әрі тереңдетуге ықпал етеді және лингвистикалық семантика мен типологияның ортақ проблемаларын шешуге белгілі бір үлес қосады деген қорытындыға келеді.

Мақалада қарастырылып отырған мәселе бойынша отандық және шетел әдебиетінен шолу, сонымен қатар, күрделі сөздер туралы отандық ғалымдардың ой - пікірі ұсынылады.

Қарастырылған жұмыс осы тұжырымдаманы зерттеуде негізгі бағыттар мен идеяларды және ұғымдарды, одан әрі зерттеулердің перспективаларын айқындауға мүмкіндік жасайды.

Кілт сөздер. салыстыру, айырмашылық, бар болу, тілдік мәнер, грамматикалық категория, жүйе, парадигма.

¹Л.М., Махажанова, ²Л.М. Алиярова, ³А.Р. Халенова, ⁴К. Ч. Утегенова
^{1,2,3,4} Казахский Национальный университет им. аль-Фараби

Қазақстан, г. Алматы

ЛЕКСИКО-МОРФОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ СЛОЖНЫХ СЛОВ В НЕМЕЦКОМ И КАЗАХСКОМ ЯЗЫКАХ

Аннотация

Настоящая статья посвящается исследованию классификации сложных слов в разных языковых системах, а также основные приемы словообразования в немецком языке, способы написания сложных слов, особенности, трудности и правила перевода сложных, многосоставных слов на примерах из немецкой лексики. Целью данной статьи является - выявить общих и отличительных характеристик, существующих в сопоставляемых языках потенциал их словообразовательной системы. В качестве ключевого доказательства используются грамматические различия морфологического и синтаксического плана в казахском и немецком языках. Авторы приходят к выводу, что результаты исследования способствуют дальнейшему углублению представлений о различиях сложных слов в системах обоих сравниваемых языков, а также позволяют внести определённый вклад в решение общих проблем лингвистической семантики и типологии. В статье дан обзор отечественной и зарубежной литературы по рассматриваемой проблеме, в том числе рассмотрены отзывы отечественных учёных о сложных словах. Рассмотренные работы позволили определить основные направления, идеи и понятия в исследовании данного концепта, определить перспективы дальнейшего исследования.

Ключевые слова: сравнение, различие, наличие, языковой тип, грамматическая категория, система, парадигма.

German and Kazakh languages, both Indo-European and Turkic languages have some similar and respective features. This similarity is observed in the word formation of both languages, speaking in the presence of them in the same way to word formation (compounding, affixation, suffixes). At the same time we have to talk about the specifics of these languages in relation to each other. This specificity consists, first of all, in varying degrees of intensity of the operation of one and the other way of word formation. So, in Kazakh and German language the leading role in word formation belongs to suffixation, whereas in German, composing is no less important as a way of forming words. However, when speaking of composing, one should not only emphasize the qualitative difference in the use of this method of word formation in German and Kazakh, German and English languages, but also note the existing similarity. The typology of word formation in Kazakh and German languages deals with the identification of common and distinctive characteristics, since the processes of word creation are inextricably linked with the use of the word-forming system in the language of potencies.

Word formation as a whole is a rather peculiar sphere of the language and, according to some linguists, is difficult to describe typologically. The reason for this is that the list of methods of derivation, as noted by A.L. Zelenetsky, is relatively small, and they are all represented in almost all languages, so that the discrepancies between languages are reduced to details [1].

Specificity of the word-formation of each of the languages chosen by us consists in the prevalence of one and the relative underdevelopment of another way of word-formation, which confronts us with the problem of the correlation and interaction of these methods. The difference between languages is also expressed in the different character of the relation of a certain way of word-formation to others, for example, to purely syntactic possibilities of expressing semantic relations. The concept, denoted in one language by a simple word, in another language can be called a compound word or expressed by a word combination.

Kazakh and German languages have big differences. Their global distinction roots in belonging of these languages to different language types which are reflected in morphological

classification of languages. According to this classification, Turkic languages relate to agglutinative languages [2,294]. The Kazakh language is part of the Turkic family of languages [4,564] and is based on language agglutinative type. German language refers to the inflectional type of languages. Along with the Latin and Russian languages, it is also called the classical example of inflectional languages [8]. Being the languages of different types, Kazakh and German are characterized primarily by significant differences in the area of grammatical structure. Grammatical differences are both morphological and syntactic nature.

In any language, new words constantly appear and disappear. In this sense German language is no exception. For example, there are complex words that have become commonplace, and are used constantly – *der Güterwagen* – freight car, *der Personenzug* – passenger train, *der Bahnhof* – railway station and others. But there are words arising at the moment of speech, spontaneously, they are not in dictionaries. For example: *der Bahnhofsangestellte* – station servant, *der Bahnsteigsarbeiter* – worker on the platform, *der Bahnsteigsignalwiederholer* – platform signal repeater.

These newly formed words can include different parts of speech: verbs, adjectives, nouns, participles, adverbs. The task of the teacher is to help the student to analyze a complex word, highlight the roots, determine the main word, i.e. help to understand what is at stake. So, compound nouns in German can be formed from the following combinations: - noun + noun: *die Bahn* – road + *das Gleis* – way, track = *das Bahngleis* – railway track; *die Güter* – goods + *der Wagen* – wagon = *der Güterwagen* – freight car; *der Zug* – a train + *die Bremsung* – braking = *die Zugbremsung* – braking of the train.

The grammatical differences of the morphological plan in Kazakh and German languages are:

1. Absence of nouns of Kazakh language of such a grammatical category as the genus, which is inherent in the German noun and is expressed here with a special service word – article.

2. Absence of Kazakh nouns such function words as articles, which is a required component of a German noun.

3. Different case system of nouns in the Kazakh and German languages, which in the first language represented by seven cases (nominative, genitive, dative, accusative, local, original, instrumental) and two types of declension (the simple declension, nominal declension), and the second language – four cases (Nominativ, Genitiv, Dativ, Akkusativ) and three types of declination (strong, weak, female inflection).

Unbranched system form the plural of nouns in Kazakh language compared to German. If Kazakh language, the plural is formed by only the endings / suffixes (*мектеп-мектептер*), then in German there are four types of plural education: a) by means of a suffix (*das Kind - die Kinder*); b) by changing the root vowel (*der Vater-die Väter*); c) by means of suffix and change of root vowel (*der Baum-die Bäume*); d) without the participation of the suffix and the change in the root vowel, in this case the index of the plural form is only the article (*das Gebäude-die Gebäude*).

4. The absence in the adjectives of the Kazakh language of such grammatical categories as the case and number that are characteristic of this part of speech in German and represent a complex system of form-building, which includes the so-called weak, mixed, strong types of declension and the declension of adjectives in the plural. The invariability of the adjectives of Kazakh language, which are definitions in the sentence, by numbers and cases, was noted in the book "Comparative grammar of Russian and Kazakh languages. Morphology" [4].

5. The non-use in the Kazakh language of nouns standing after numerals in the plural form [4], which is inadmissible in German (*1 студент, 5 студент - 1 Student, 5 Studenten*).

6. Different system of tense forms of the verb in terms of quality and quantity in these languages: in Kazakh eight of them (present continues, present simple; past continuous, past

simple, past perfect; future perfect, future in the past, future simple) [4], in German language - six (Präsens, Präteritum, Perfekt, Plusquamperfekt, Futurum I, Futurum II).

7. Absence of some verbal groups in Kazakh language, in particular, modal verbs, which take place in the German language.

8. The voice system of the verb in Kazakh language, which includes four species [4], are wider than the same system in German language, in which the category of the voices represented by two types (Aktiv, Passiv).

9. Different quantitatively categorical system of inclination in two languages: there are four types of mood in Kazakh language [4], in German language - three (Indikativ, Imperativ, Konjunktiv).

10. The smaller in quantitative respect the paradigm of forms of personal pronouns in Kazakh language in comparison with the same paradigm in the German language that is caused by the absence in Kazakh language of the grammatical category of the genus of nouns, as a result, in Kazakh language there are no separate generic correspondences for the German personal pronouns of the third person of the sole numbers: German pronouns er (he), sie (she), es (it) – is expressed in Kazakh by one pronoun –

11. Absence of this kind of function words as prepositions in Kazakh language, which constitute a large group in German language. The functions of prepositions perform such function words in Kazakh language as postpositions or nouns in the form of oblique cases. Postposition - is "a function word that performs the function of a preposition, but unlike it, is not located in front of the control word, and after it, usually merging with it in one word," [3, 222]. In the grammar of German language, postpositions are not considered as a separate phenomenon. However, they take place in German. For example, preposition «*entlang*» (its traditional name in the grammar of German language), in fact, is postposition (den Fluß entlang). Examples of postposition in German language can serve such phrases as *meiner Meinung nach*, *von Kindheit an*, *von seinem Platz aus*.

12. Absence of such a phenomenon as prefixes in Kazakh language, which are widely represented in German language. The absence of prefixes in Kazakh language is indicated in the above-mentioned book «Comparative grammar of Russian and Kazakh languages. Morphology» [4].

13. Smaller activity in Kazakh language of such a derivational way as composing, which is characterized by high productivity in German language. Phenomenon in German is the presence of complex words that have more than three or four words. This fact explains the length of the German words in the original form, which is often paid attention to the trainees. The reception of full incorporation is allomorphic to German and Kazakh composites, since they contain action, which is removed to eliminate the predication. In the case of partial incorporation, not all of the proposals merge, but only those parts of it that are most related to each other in terms of its semantic meaning. Such method combines that in its totality gives a complete syntactic expression which receives an independent meaning in the sentence. As a result, there are mergers that can be isomorphic composites. Here is combined that forms in the proposal the internal grouping, the component parts of which semantically gravitate to each other [5, 242, 447], [6, 15-17]. There are isomorphic constructions in Kazakh, German and English, for example: *жақсы бала*, a good boy, ein guter Junge. Adjacent definition for case and number is not changed, the corresponding number and a case only gets *бала* compare: *жақсы балалар*, good boys, gute Jungen.

In Kazakh, German and English there is a merger "non-formal accusative case" "with the verb immediately following it, let's compare: *Ұйқы жастық сұрамайды*, *Sleeping does not ask for pillow*. This example is isomorphic to the Gilyak merger (incorporation) of the second actant (composite) with the action, let us compare by Gilyak merge: a good person catches a fish,

жақсы адам – балық аулайды, Ein guter Mann fischt Fische. Presented in the example of the Gilyak language, the incorporated complex «completive» + «verb» – *балық аулау, catch a fish, Fische fischen* is isomorphic to the Kazakh sequence "non-formal accusative case" + "verb" (*балық, аулайды*), which is indivisible in meaning and can not change the order of words, that is, can not change the position of matching.

The grammatical differences of the syntactic plan of the languages in question are:

1. Different word order in the narrative sentence of Kazakh and German languages. If the predicate in Kazakh sentence is in last place, then the variable verbal predicate of German language is in the second position. Such concepts as direct and reverse order of words are unacceptable for Kazakh language, while they are widely used in German language teaching.

2. Mismatch of a simple sentence in Kazakh and German languages by the completeness component. One-member sentence *Кеше киноға бардым (Вчера ходил в кино)*, i.e. a sentence with a single main member in German corresponds to two-member sentence in Kazakh language – *Gestern bin ich ins Kino gegangen*, as binomiality– characterological component of German sentence. This feature of German language provides an explanation for the existence in it, and the sentences with indefinite-personal pronoun **man** and with an impersonal pronoun **es**, which are formal subjects in the sentence.. There are no sentences of the latter kind in the Kazakh language.

List of literature

1. Zelenetskiy A.L., Monakhov I.F. Comparative typology of the German and Russian languages.– M., 1983. – P. 33-34.

2 Kodukhov, V.I. Introduction to Linguistics: A Textbook for Pedagogical Students. inst-ns on spec. No. 2101 "Rus.lang. and lit. " / VI Kodukhov. – M.: Enlightenment, 1979. – 351 p.

3 Rosenthal, V.E. Dictionary. – Reference book of linguistic terms / V. E. Rozental, M. A. Telenkova. – M.: "Enlightenment", 1986. – 400 p.

4 Comparative grammar of Russian and Kazakh languages. Morphology, ed. N. Baskakova. – Alma-Ata: Nauka Publishers of the Kazakh SSR, 1966. – 459 p.

5 Benveniste E. General Linguistics. Ed. Y.S. Stepanova. . – M., Progress, 1974, – P.242, 447.

6. Gak V.G. On Contrastive Linguistics / New in Foreign Linguistics. – Iss. XXV. Contrastive linguistics. – M., 1989, – p.5-17.

and Kazakh languages / N. A. Baskakov. – Moscow. Book on demand. – [Electronic resource]. – Access mode: <https://books.google.kz/isbn=5458323602>.

2 Danilenko, V.P. General typology of languages / VP Danilenko. – [Electronic resource]. – Access mode: old.islu.ru/danilenko/articles/gumbtipol.htm.

3 Distinctive features of the Kazakh language from Russian. – [Electronic resource]. – Access mode: u-s.kz/publ/ashy_saba_tar/aza..5-1-0-2632.

4 Inflective languages. – [Electronic resource]. – Access mode: https://ru.wikipedia.org/wiki/Flexive_Languages.

ЛИНГВОМӘДЕНИЕТТАНУ
ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИЯ
LINGUA-CULTURAL LINGUISTICS

МРНТИ: 17.71.91

¹ Badagulova G.M. ² Bekalaeva A.O.

¹PhD, associate professor, Kazakh National Agrarian University
gal5728@gmail.com

²senior lecturer, Kazakh National University

a.bekalaeva@mail.ru

Almaty, Kazakhstan

ACTUALIZATION OF THE CONCEPT "MIRACLE" IN EPIC WORKS

Abstract

The article deals with the concept "MIRACLE" in the epic works: "Healing of Ilya Muromets", "Koblandy Batyr", and "Song of the Nibelungs". It carries out the comparative-typological analysis of the actualization of this concept in the Russian, German and Turkic (Kazakh) epics. It reveals the nuclear value of the concept, the structure of the concept, which is presented in the form of frames. The comparative-typological analysis of the concept "MIRACLE" in the epic works helped to reveal similarities and differences in the manifestation and representation of miracle in the three linguistic cultures.

Key words: concept, miracle, heroic epic, frame.

¹*Бадагулова Г.М. ²Бекалаева А.О.*

¹*ф.э.к., доцент, Қазақ ұлттық аграрлық университеті*
gal5728@gmail.com

²*аға оқытушы, Қазақ ұлттық университеті*

a.bekalaeva@mail.ru

Алматы қ., Қазақстан

ЭПИКАЛЫҚ ШЫҒАРМАЛАРДАҒЫ "ҒАЖАП" КОНЦЕПТІН ӨЗЕКТЕНДІРУ

Түйіндеме

Бұл мақалада «Илья Муромецті сауықтыру», «Қобланды батыр» және «Небелунгтар туралы ән» эпикалық шығармаларында «ҒАЖАП» ұғымы қарастырылды. Осы тұжырымдаманың орыс, герман және түркі (қазақ) эпостарында өзектендірілуіне салыстырмалы-типологиялық талдау жүргізілді. Фрейм түрінде ұсынылған тұжырымдаманың құрылымы негізінде тұжырымдаманың ядролық құндылығы көрсетілді. Эпикалық шығармалардағы «ҒАЖАП» концептінің салыстырмалы-типологиялық талдауы үш лингвокультурада ғажап көріністері мен көріністерінде ұқсастықтар мен айырмашылықтарды анықтауға көмектесті.

Кілт сөздер: тұжырымдама, ғажап, батырлық эпос, фрейм.

¹*Бадагулова Г.М. ²Бекалаева А.О.*

¹*к.ф.н., доцент, Казахский национальный аграрный университет*
gal5728@gmail.com

²*ст.преподаватель КазНУ*

a.bekalaeva@mail.ru

г.Алматы, Казахстан

АКТУАЛИЗАЦИЯ КОНЦЕПТА «ЧУДО» В ЭПИЧЕСКИХ ПРОИЗВЕДЕНИЯХ

Аннотация

В данной статье рассматривается концепт «ЧУДО» в эпических произведениях: «Исцеление Ильи Муромца», «Кобланды батыр», «Песнь о Небелунгах». Проведен

сопоставительно-типологический анализ актуализаций данного концепта в русском, германском и тюркском (казахском) эпосах. Выявлено ядерное значение концепта, структура концепта, которая представлена в виде фрейма. Сопоставительно-типологический анализ концепта «ЧУДО» в эпических произведениях помог установить сходства и различия в проявлении и представлении чуда в трех лингвокультурах.

Ключевые слова: концепт, чудо, героический эпос, фрейм.

The study of a linguistic picture of any nation is impossible without a reference to its history, historical monuments and folklore. The typological analysis of the heroic epics of different ethnic groups, its conceptual content, allows us to see and characterize the most vivid and important aspects of the life of an ethnic group and to reveal the features of the categorization of the surrounding world by one or another ethnic group. The comparison and description of similarities and differences of the heroes' world picture of the epic genre in different ethnic groups, their views of the world, as well as their attitudes to life and the world around them is one of the most interesting objectives of the study. In this regard, we decided to consider the concept "miracle" in presentations of heroes of the epic works of three ethnic groups: Kazakh (Turkic), Russian and German. The concept under study relates to culturally marked mental structures that allow us to identify the features of linguistic and cultural communities, namely, Kazakh (Turkic), Russian and German.

The lexicographical data allow us to conclude that the word *miracle* is reflected in the Russian, Kazakh and German languages. In all languages (Russian, Kazakh, German) the lexeme *miracle* is polysemantic. In the Russian language, the word is represented in the dictionary with the following meanings:

- 1) A phenomenon contrary to the laws of nature and not explicable by them, but possible - according to superstitious ideas - due to intervention of an otherworldly force.
- 2) Something unprecedented, supernatural, fantastic.
- 3) a) An object, a phenomenon or an action that cause a general astonishment with its queerness;
b) The highest, striking manifestation of something.
- 4) A fairy creature (usually with a definition).
- 5) *slang* It is used as a humorous addressing to someone.

Evaluating somebody or something as something wonderful, beautiful, amazing, remarkable corresponds to the meanings of the words as amazingly, surprisingly good. [1]

The dictionary of V. Dal presents the following interpretation of this word:

1. Miracle is any phenomenon, something we do not know how to explain, according to the laws of nature we know.
2. Wonder, an extraordinary thing or phenomenon, a case; otherwise unexpected and anticipated opportunities, hardly achievable. [2].

The lexeme has the following synonyms: wonder, an object of great rarity, ordity, beauty, prodigy, rarity, a fairy tale, a phenomenon of wonderwork [9].

In the Kazakh language, the concept "miracle" is actualized by such lexemes as: *ғажан* (wonder); *керемет* (marvel); *таңғаларлық* (stunning); *ғаламат* (giant); *сиқыр* (magic) [8].

The lexemes "ғажан, керемет, ғаламат" have the meanings as "surprising, amazing". At the same time, *керемет* is a neutral lexeme in stylistic terms; it is a dominant idea in this synonymic chain in the modern Kazakh language. In the lexemes "ғажан, ғаламат" the meaning of something amazing and stunning increases, they are used in the language when it is necessary to say about something miraculous. The lexeme "таңғаларлық" refers to the attitude of a subject to something "surprising and amazing". The lexeme "сиқыр" in the Kazakh language stands somewhere apart from the words that convey the meaning "miracle". It exactly reveals that part of the "miracle", which is closer to magic, supernatural.

In German, the concept “miracle” is actualized by the lexeme *das Wunder*, which includes the synonymic chain: *das Wunderding, das Mirakel, das Wundertat, das Wunderwerk* (wonder, marvel, miracle). The dictionaries allow us to conclude that they express the following:

1. Something unprecedented, supernatural, as in fairy tales.
2. Something remarkable, surprising, astonishing in its singularity.
3. Amazing, stunning [3].

The nuclear means of actualizing the concept “miracle” in all three languages are the meanings: “something supernatural” and “something striking, outstanding and surprising in its singularity”. Thus, V.I. Karasik, considers miracle as a cultural concept noting that the substantial minimum of the concept of miracle is expressed as “something unusual, unprecedented, supernatural, causing surprise and admiration”. The researcher outlines the following two areas of specification of this concept: 1) uncontrollability and inexplicability of miracle and 2) an emotional attitude to the miraculous phenomenon - from horror to delight [5, 11]. Karasik V.I. defines the concept “miracle” as an emotional concept.

To characterize the concept of “*чудо/гажан/das Wunder*” in the languages, we present it as frames, the structure of which can be represented as following: a) a kind of miracle; b) the performer of miracle; or predictor of miracle; c) the subject for implementing miracle; d) time and place of miracle; d) the result of miracle.

What is “miracle” in Russian epics? Let us consider the actualization of the concept in the Russian heroic epic – the epic of Ilya Muromets, “Healing of Ilya Muromets” [4]. The epic tells the story of a peasant’s son Ilya Muromets who is from the village of Karacharovo near the glorious city of Murom, “he sat like a bump on a log for thirty years”, but the kaliki (wandering pilgrims) came and put him “on his feet”.

Ilya stood on his frisky feet,
Opened the gate wide
And let the pilgrims to his house.

The kaliki created the second miracle; they gave Ilya “an incredible strength”. Ilya drank “a cup of honey and he felt how he was filled with great strength”:

There came the kaliki,
They put the crescent smoothly,
Bowed to the ground learnedly,
Filled a cup with honey drink,
Gave it to Ilya Muromets.
As soon as he drank a cup of the honey drink,
His heart was filled with bogatyr strength,
And his white body started to sweat.
The kaliki said:
‘How is your strength now, Ilya?’
Ilya bowed to the old men and thanked them:
‘I can feel great strength in myself’.

The third miracle of the kaliki is a heroic horse for Ilya: “in the field, in the wilderness”, he had to buy “the first colt”:

Go to the field,
To get a bogatyr horse, Ilya,
Buy the first young colt,
Put it in a log for three months,
Feed it with Beloyar millet.
And it will take three months’ time,
Take the horse for a walk in the garden
Let it bathe in dew for three mornings,

Bring it to the high lath fence.
When the stallion starts jumping across the fence
From one side to another,
Take it wherever you want,
It will carry you”.

The theme of a heroic horse, the magic Tulpar, is also present in the Kazakh heroic epic “Koblandy Batyr” [6]. In the epic the performer and the fortuneteller of miracle is his wife Kortka. She is the one who spotted the piebald mare that was supposed to give birth to Tulpar:

Only Kortka was looking after it.
The piebald mare beat the hooves,
Kortka was neither alive nor dead,
Worried that Tulpar had choked,
She broke the bladder
To let the colt sigh.
Here Tulpar Taiburyl was born.
And Kortka took off her
Incomparably beautiful
Embroidered fur coat
And wrapped the colt in it
To not it even touch the ground,
Blew it in the mouth,
Her lips touched its forehead, -
She thanked God.

A fairy theme appears in the concept “miracle”:
Here Tulpar Taiburyl was born.
Tulpar’s head is a yard-long,
Tulpar has the wings on the sides.

Miracle that is created by a supernatural force in the Kazakh heroic epic is the birth of Koblandy and his sister:

Having lived to eighty years,
Toktarbai had no children.
From sorrow he cried with bitter tears,
And thought: “I haven’t known happiness -
I lived without a child”.
He visited the graves of saints,
His clothes were torn with thorns,
He went to seven prophets.
He sacrificed the horse,
He sacrificed the sheep,
Now his dream came true -
His wife Analyk
Gave birth to twins – a son and a daughter,
The son was given the name Koblandy,
The daughter was called Karlygash.

For the sake of what is miracle performed? In the Russian epic miracle is something good, as well as in the Kazakh epic, where the wife of the noble and wealthy 80 year-old Toktarbai from the clan of Kara Kipchak gives birth to their son and daughter.

In the Russian epic, the miracle that is performed by the kaliki is a creative force. Ilya Muromets becomes a hero and finds a friend, a heroic horse. The kaliki are wanderers, they are a special category of people close to God.

“Song of the Nibelungs” [7], like other German epic poems, retains many features of heroic folk tales dating back to the era of migration of people. In the IV-V centuries, a Germanic tribe of the Burgundians settled on the left bank of the Rhine, where they founded the kingdom centered in Worms.

Full of wonders the tales of bygone days
About loud acts of former heroes.
About their feasts, fun, misery and grief
And their bloody feuds will hear you soon.

The performer of miracle in “Song of the Nibelungs” is Siegfried, the Dutch knight, prince, son of King Sigmund and Queen Sieglind. He is a glorified hero, who in a fair fight won the huge treasure of the Nibelungs, the sword Balmung and the invisibility cape.

Gunther, King of the Burgundians, wanted to marry Queen of Iceland Brunhild, the mighty warrior maiden. Siegfried agreed to help him, but instead demanded the hand of Kriemhild. Brunhild immediately singled out Siegfried and welcomed him first, but the Dutch hero said that he was only a vassal of King of Burgundy. Gunther had to defeat Brunhild in three competitions: throw a spear harder and then throw a stone, and then jump over it in full armor. The losing knight, as well as all his companions, was expecting imminent death. Using the invisibility cape, Siegfried defeated Brunhild:

The battle began, and Gunther would say goodbye to his head,
If a friend Siegfried did not help him.
He suddenly touched the Burgundian over the shoulder
And that brought him into a fright.
“Who touched over my shoulder?” -
Thought the brave man, not seeing anyone.
And then he heard a whisper: “My friend, lift in spirits!
I am Siegfried and I’m with Brunhild, we’ll win the fight.
Put discreetly on my elbow your strong shield
And repeat exactly after me my movements.
Just pretend. I’ll do everything myself.”
The king, having found empowerment, listened to his words.
“If you tell no one about my deception,
You will avoid dishonor that
You are condemned today
As the warrior-maiden is expecting.
Look how confident the Queen looks!”

The proud virgin had to accept: she agreed to the marriage, and her Icelanders announced that from now on they are subjects of Gunther.

The Queen cried, springing up from the damp land:
“Thank you, noble Gunther, for the dashing blow!”
She thought he was fighting with her.
No, she was hit by the one who was stronger.

When the heroes triumphantly returned to Worms, Siegfried reminded Gunther of their agreement. Two weddings were celebrated in one day.

Brunhild believed that the king had humiliated his sister, who became the wife of a simple vassal. Gunther’s explanations did not satisfy her, and she threatened not to let him on the bed until she knew the truth. The king tried to take his wife by force, but the brave woman tied him and hung him on a hook in the bedroom. Gunther turned to Siegfried again. Siegfried

appeared under the invisibility cape and quieted Brunhild, removing her belt and ring. He later gave those things to Kriemhild, a fatal carelessness for which he had to pay with his life.

The concept “miracle” is presented in the epic works in different forms. In the Russian epic poem, unknown pilgrims do miracle altruistically. In the Kazakh epic, “Koblandy Batyr” miracle is God’s will. In the German epic, miracle is magic and it is something fabulous. The subject of performing miracles is the invisibility cape. It is noteworthy that the wonderful help of Siegfried is not without a selfish motive. The miracle is based on deception, which makes “Song of the Nibelungs” the most dramatic of all the epic works we have considered.

List of literature

1. Bolshoi sovremennyi tolkovyi slovar ruskogo yazyka - <https://slovar.cc/rus/tolk/128461.html>
2. V. Dal. Tolkovyi slovar zhivago velikoruskogo yazyka - <http://slovardalja.net/>
3. DWDS. - <https://www.dwds.de/>
4. Istselenie Ilyi Muromtsa - <http://www.byliny.ru/content/text/istselenie-ili-muromtsa>
5. Karasik V.I. Yazykovaya lichnost: kulturnyie kontsepty / Sb. nauchnikh trudov - Volgograd-Arkhangelsk: Peremena, 1996.
6. Koblandy Batyr. Kazakhskiyi narodnyi epos - <http://mifolog.ru/books/item/f00/s00/z0000014/st018.shtml>
7. Pesn o Nibelungakh.- http://librebook.me/das_nibelungenlied
8. Rusko-kazakhskiyi slovar - <https://sozdik.kz/>
9. Sinonimy ruskogo yazyka, 2012. - <https://slovar.cc/rus/sinonim/1360829.html>

MPHTI: 14.35.09

Aldabek N.A.¹, Sartova A. E.²

¹ professor, Al-Farabi Kazakh National University, Kazakhstan, Almaty, e-mail: nurzhamal25@mail.ru

² 2-nd year Master’s Degree student, Al-Farabi Kazakh National University, Kazakhstan, Almaty, e-mail: ainur.sartova@gmail.com

THE REASONS OF THE EVOLUTION OF THE RULING CONCEPT OF THE COMMUNIST PARTY OF CHINA SINCE THE REFORM AND OPENING-UP

Abstract

China is one of the main participants in the political process, so the changes and development of the concept of political power of the People 's Republic of China arouse the interest of other participants of the political process. The evolution and development of the idea of political power can be caused by changes within the country, as well as changes in the world stage. The entry into a new period of reforms and open-door policies is an important change in the international and domestic situation of the Communist Party of China. As a result, China 's government concept of CPC has undergone profound changes.

This article examines the theoretical foundations of ruling concept of CPC of China, reform and open door policies, and causes and consequences of the changes in the ruling concept of

CPC of China. And also, a theoretical and comparative analysis of China 's political power is carried out.

Key words: political power, ruling concept, evolution, policy of reforms and open doors, CPC of China, political process

Алдабек Н. Ә.¹, Сартова А. Е.²

¹ *т.ғ.д., профессор, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Қазақстан, Алматы қ. e-mail: nurzhamal25@mail.ru*

² *2-курс магистранты, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Қазақстан, Алматы қ., e-mail: ainur.sartova@gmail.com*

ҚЫТАЙ КОММУНИСТТІК ПАРТИЯСЫНЫҢ РУЛИНГТІК КОНЦЕПТІНІҢ ЭВОЛЮЦИЯСЫНЫҢ НЕГІЗДЕРІ

Түйіндеме

Қытай саяси процестің маңызды қатысушыларының бірі болып табылады, сондықтан ҚХР саяси билігіндегі негізгі өзгерістер мен ҚХР коммунистік партиясының билік ету концепциясындағы өзгерістер саяси процестің өзге қатысушыларының назарында болады. Саяси биліктің эволюциясы және дамуы мемлекет ішіндегі өзгерістерге, сондай-ақ халықаралық аренадағы өзгерістерге байланысты туындайды. Қытай Коммунистік партиясының реформалар мен ашық есік саясатына аяқ басуы халықаралық және ішкі жағдайдың өзгеріске ұшырауының, жаңа кезеңнің басталуының маңызды жаршысы болып табылады. Осыған байланысты Қытай коммунистік партиясының билік жүргізу концепциясы да терең өзгерістерге ұшырады.

Бұл мақалада Қытай коммунистік партиясының билік жүргізу концепциясының теориялық негіздері, реформалар мен ашық есік саясаты, Қытай саяси билігінің өзгерістерінің туындау себептері мен салдарлары қарастырылған. Сондай-ақ Қытай саяси билігіне салыстырмалы-теориялық талдау жүргізілді.

Кілт сөздер: саяси билік, билік ету концепциясы, эволюция, реформалар және ашық есік саясаты, ҚКП, саяси процесс

Алдабек Н. А.¹, Сартова А. Е.²

¹ *д.и.н., профессор, Казахский национальный университет им. аль-Фараби, Казахстан, г. Алматы, e-mail: nurzhamal25@mail.ru*

² *магистрантка 2-курса, Казахский национальный университет им. аль-Фараби, Казахстан, г. Алматы e-mail: ainur.sartova@gmail.com*

ПРИЧИНЫ ЭВОЛЮЦИИ ПРАВИТЕЛЬСТВЕННОЙ КОНЦЕПЦИИ КОММУНИСТИЧЕСКОЙ ПАРТИИ КИТАЯ ПОСЛЕ РЕФОРМЫ И ОТКРЫТИЯ

Аннотация

Китай является одним из основных участников политического процесса, поэтому изменения и развитие концепции политической власти КНР вызывают непринужденный интерес других участников политического процесса. Эволюция и развитие идеи политической власти могут быть вызваны изменениями внутри страны, а также

изменениями в мировой арене. Вступление в новый период реформ и политики открытых дверей является важным изменением международной и внутренней ситуацией Коммунистической партии Китая. В связи с которой, правительственная концепция КПК Китая претерпела глубокие изменения.

В данной статье рассматриваются теоретические основы правящей концепции КПК Китая, политики реформ и открытых дверей, причины и последствия изменения в правящей концепции КПК Китая. А также, проведен теоретико-сравнительный анализ политической власти Китая.

Ключевые слова: политическая власть, правящая концепция, эволюция, политика реформ и открытых дверей, КПК Китая, политический процесс

The evolution and development of the ruling idea is always based on the historical and realistic background of the political power, and to a certain extent, it forms a kind of path dependence on the exploration of the ruling idea in the future. Entering the new period of reform and opening up, the ruling environment of the Communist Party of China, that is, the international and domestic situation of the Communist Party of China, has undergone profound changes, which has become an important external reason for the evolution and change of the Party's ruling concept. At the same time, as the main body of the ruling idea, the self-construction of the Communist Party of China is also facing many new situations, and the Party has a clearer understanding of its ruling position and tasks. The new changes in the contingent of party members and cadres and the construction of party organizations have become important internal reasons for promoting the evolution of the ruling concept of the Communist Party of China.

The inevitable response to the change of the World situation.

The world situation is the basic situation of the world, which refers to the basic situation and development trend of the world politics, economy, culture and the relations between countries in a certain historical period. Since the middle and lower leaves of the 20th century, the basic situation of the world has undergone unprecedented adjustment, differentiation and reorganization. "Peace and development" has gradually replaced "war and confrontation" and has become the theme of the times. With the in-depth development of political multipolarization and economic globalization, science and technology are changing with each passing day, and cultural trends of thought coexist. Such a world background, for the Communist Party of China, which has been closed for more than a decade, not only means a valuable opportunity for development, but also a very severe challenge.

1. In-depth development of political multipolarization.

The trend of world political multipolarization began in the 1950s. With the rise of third World countries and the intensification of internal contradictions between the United States and the Soviet Union, it was formed after the end of the second World War. The pattern of polar confrontation centered on the United States and the Soviet Union has changed. In the western capitalist camp led by the United States, the economic strength of Western Europe and Japan has increased rapidly, and the consciousness of independence has been strengthened day by day. In the socialistic camp with the Soviet Union as the core, the calls of Eastern European countries to get rid of the manipulation and control of the Soviet Union also grew louder and louder, until the drastic changes in Eastern Europe and the disintegration of the Soviet Union in the late 1980s

and early 1990s. It marks the final end of the two-pole confrontation pattern centered on the United States and the Soviet Union, and also marks the development of the world political pattern towards multipolarization. Although there are still local wars, local instability and local tensions, and the task of opposing hegemonism, power politics and containment is still very arduous, the overall trend of world politics is moving towards multipolarization. And has become an irreversible reality, which provides for the establishment of a fair and reasonable new international political and economic order.

At the same time, it also provides valuable development opportunities for the ruling Communist Party of China.

2. Economic globalization is unstoppable

In essence, economic globalization refers to the trend of interdependence and common development of the world economy. With the rapid development of transportation and communication technology, the economic activities of various countries have gone beyond the national boundaries and are increasingly participating in regional and worldwide economic activities. The optimal allocation of productivity elements in the world can be realized through transnational production, trade, finance and services. Since the middle and late 1980s, as the economic system between the two camps began to move from antagonism to convergence, economic globalization has become an irresistible development trend in the field of the world economy.

Lead the country to avoid risk and win the first opportunity in the fierce competition of comprehensive national strength. The third is the re-understanding of their own ruling side. With the development of economic globalization, the basic characteristics of scientization, informatization, democratization and the rule of law are becoming increasingly prominent, which inevitably contains the requirements of the Party's ruling thinking and the reform and innovation of the ruling mode. At the same time, it calls for the Communist Party of China to further speed up the reform of the political system and promote the reform and innovation of the ruling system and working mechanism of the Party.

3. The acceleration of the diversification of cultural trends of thought

Culture is a concept with rich connotation and denotation. It generally refers to all the material and spiritual wealth created by human beings in the process of social and historical development. The formation and development of culture is not only a certain social politics, the inevitable result of economic development will have a negative effect on the political and economic development of a certain society at the same time. The in-depth development of political multipolarization and economic globalization and the rapid popularization of network technology have laid a deep material foundation for the development of culture and provided convenient means. With the unprecedented development of culture and the increasing diversity of forms, culture has had a great impact on people's values, behavior and even way of life.

The pluralistic development of world culture makes it possible for different cultures to blend with each other. In particular, the development of modern media technology, communication technology, and network technology has contributed to the further intensification of communication and integration between different cultures, with more extensive levels, more diverse forms, and richer carriers. People in all corners of the earth are connected with each other through the medium of culture with unprecedented openness and integration.

The pluralistic development of world culture brings a lot of challenges to the field of ideology. Between different cultures, in addition to mutual absorption and mutual reference, there are also mutual collision and conflict, especially the values in the cultural system and other ideological parts, the impact on people is more far-reaching. With the accelerated pace of cultural and economic exchanges, people are facing the test of how to effectively resist the cultural erosion of negative corruption while enjoying more of the achievements of human civilization. For the Communist Party of China, in this multicultural exchange and blending, it is necessary to persist in absorbing all the outstanding cultural achievements of the world with cultural self-confidence and open mind, and at the same time consciously resist the erosion of decadent culture. Constructing the system of Cultural Diversity under the guidance of Socialist Culture with Chinese characteristics.

4. *Reflection on the experiences and lessons of being in power*

Since the reform and opening up, the evolution of the ruling concept of the Communist Party of China, in addition to being influenced by the political and economic culture of the world, has taken place on the international stage at the turn of the century, the experience and teaching of the success or failure of the old party. In particular, the profound lessons of the disintegration of the Soviet Union and the drastic changes in Eastern Europe have become important external factors affecting the evolution of the ruling concept of the Communist Party of China.

Since the publication of the Manifesto of the Communist Party, the international communist movement has undergone new developments, the victory of the October Revolution in Russia, the victory of the New Democratic Revolution in China, and the victory of the socialist revolution in some other countries. It has profoundly changed the balance of political forces in the world and fully demonstrated to the world the exuberant vitality of the socialist system. However, after entering the 1980s, a number of long-term ruling socialist countries have lost power, which is sighing, thoughtful and even more alarming. What is particularly shocking is that on 25 August 1991, with Gorbachev, general secretary of the Central Committee of the Communist Party of the Soviet Union, announcing his acceptance of the decision to automatically dissolve the Central Committee of the Communist Party of the Soviet Union, a party with a history of 93 years and 74 years in power, it created the big party in the world's first socialist country and lost its ruling position. Subsequently, the Union of Soviet Socialist Republics, run by more than a dozen Communist parties, fell apart. The international communist movement suffered a serious setback. The disintegration of the Soviet Union caused an uproar in international public opinion: some Western countries were overjoyed and threw out the so-called "conclusion of the end of history", openly declaring that capitalism would replace socialism; within a few socialistic countries where the Communist Party is in power, some people lack confidence in the socialist road and even doubt the Party's guiding ideology. In addition, a small number of people have put forward the wrong viewpoints of Marxist "out-of-date theory" and "useless theory". In less than a year and a half, the Communist Party of Poland, Hungary, the Democratic Republic of Germany, Czechoslovakia, Bulgaria, Albania, Romania and other Eastern European countries also lost power one after another. The social, political and economic system has changed, and the Communist Party with Marxism as the guiding ideology has been transformed into the Social Democratic Party with democratic communitarianism as the direction of development.

To sum up, the major setbacks that occurred at the turn of the century in the international communist movement, as well as the experiences and lessons learned from the success or failure of the big parties in power in other countries, it urges the Communist Party of China to speed up its deep thinking about "what kind of party to build", "how to build the party", "who is in power"

and "how to be in power". The breakthrough and transformation of the ruling concept of the Communist Party of China has become the necessity of the development of the times.

List of literature

1. Митчелл, Питер М. «Пределы реформизма: реакция Вэй Юаня на западное вторжение». Современные азиатские исследования 6: 2 (1972), с. 175–204.
2. Цзы Чжунюнь - Азиатский опрос, Университет Калифорнийской Прессы, Том 27, № 4 (апрель 1987 г.), с. 442-458 // <https://www.jstor.org/stable/2644682>
3. Интерпретации Лицзи, Книжная компания Чжунхуа, 2001, с.803.
4. Вэй Юань (1888), Паркер, Эдвард Харпер, ред. Китайский отчет об опиумной войне, Шанхай: Келли и Уолш.
5. Nihon Keizai Shimbun. - Китай отменяет регулирование зарубежных игр впервые за 14 лет, СТАТЬЯ ЖУРНАЛА - Взаимосвязь традиционной китайской культуры с модернизацией Китая: введение в текущую дискуссию // http://www.nikkei.com/article/DGXNASGV08002_Y4A100C1000000/

МРНТИ: 14.35.09

Myrzakhmetova Akbayan¹

¹Senior teacher, Abay Kazakh National Pedagogical University)

LANGUAGE AND CULTURE RELATIONS

Abstract

«Language— is a system of communication consisting of a set of small parts and a set of rules which decide the ways in which these parts can be combined to produce messages that have a meaning. Human language consists of words that are usually spoken or written».

Key words: the relationship of language, methodology, language learners, linguistics, multilingual knowledge, communication, theoretical approaches, world languages, generation.

¹Мырзахметова А.Т.

¹Абай атындағы ҚазҰПУ Филология және көптілді білім беру институты шетел тілі кафедрасының аға оқытушысы

ТІЛ ЖӘНЕ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАС

Түйіндеме

Бұл мақалада тіл құралы, мәдениет құралы болып табылады. Халықтың мәдениеті, әлемдік тілі, ділі, адамдарға көзқарасы, тіл тұлғаның жеке басын қалыптастырады, қарым-қатынас құралы ретінде берілген тілді пайдаланушылар «дүниетанымдық маңыздылығы, елдер мәдениетінде, тарихы мен салт-дәстүрінде қолданыс аясында ерекшеліктері, ұқсастығы мен айырмашылығы салыстырмалы түрде баяндалады.

Кілт сөздер: тілдік қарым-қатынас, әдістеме, лингвистика, байланыс, теориялық көзқарастар

Мырзахметова А.Т.¹

¹ ст. преподаватель кафедры иностранных языков института Филологии и полиязычного образования КазНПУ им.Абая

ЯЗЫК И КУЛЬТУРА

Аннотация

В этой статье говорится о том, что язык является инструментом-коммуникации, инструментом- культуры. Она формирует личность человека, носителя языка, введенного его языка и включены в видении мировой язык, менталитет, отношение к людям, что это культура людей, пользователи данного языка как средства общения «Язык- система связи, состоящей из множества мелких деталей и набор правил, которые решают, каким образом эти части могут быть объединены для создания сообщений, которые имеют смысл. Человеческий язык состоит из слов, которые обычно говорят или написанного»

Ключевые слова: взаимосвязь языка, методология, лингвистика, коммуникация, теоретические подходы, языки мира, поколения.

As we know, the problem of the relationship of language and culture is developed in different directions.

The first attempts to solve this problem are reflected in the writings of V.Gumboldt. The main provisions of his concept:

- 1) material and spiritual culture embodied in the language;
- 2) each culture is national, its national character is expressed in language by a special vision of the world; language inherent in the specific internal form of each nation;
- 3) the inner form of language is the expression "national spirit" of its culture;
- 4) language is the link between man and the world around him.

Even knowing the same language, people are not always able to correctly understand each other, and the reason for this is often exactly the difference of cultures.

Human speech consists of words. The words bring people together through communication. Without communication there is no society, there is no social and cultural person without society. All words are forming the language [1,2].

"Язык — совокупность всех слов народа и верное их сочетание, для передачи мыслей своих" [3].

"Язык — всякая система знаков, пригодная для того, чтобы служить средством общения между индивидами" [4].

"Язык — стихийно возникшая в человеческом обществе и развивающаяся система дискретных (членораздельных) звуковых знаков, служащая для целей коммуникации и способная выразить всю совокупность знаний и представлений человека о мире" [5].

"Язык — исторически сложившаяся система звуковых, словарных и грамматических средств, объективирующая работу мышления и являющаяся орудием общения, обмена мыслями и взаимного понимания людей в обществе" [6].

«Language— A system of communication consisting of a set of small parts and a set of rules which decide the ways in which these parts can be combined to produce messages that have a meaning. Human language consists of words that are usually spoken or written» [7].

Thus, all the definitions of representatives of different eras, countries and schools agree on the one thing: the language - is a means of communication, a means of expressing thoughts. The

language is reflected and shaped the values and ideals of the people, the way people think about the world and his life in this world.

Language - is a complex phenomenon. Language is a means of communication between people; language is a member of the family languages of the peoples inhabiting the globe (e.g., Altai family of languages; Indian family, and so on); language - a system of signs, serving as a means of communication between people; language - style (e.g. novel language, language of the author, and so on); there is a language for describing data and programs, and processing them on the computer (for example, programming languages - Algol, BASIC, etc.); "In the process of social division of labor in humans there is a need for close communication, symbols of the labor situation in which they are involved, which led to the emergence of language." At the end of the XX century one more feature was added: "Language as a cultural product, as it is an important part of the condition and existence, as a factor of cultural codes" [8].

The most important function of language is that it keeps the culture and passes it on from generation to generation. That is why language plays a crucial role in the formation of personality of the national character, ethnic community and of the people. As is known, in different languages, there are special terms for the objects of material culture (e.g., food, drinks) [9].

The term "culture" is used by different authors in different meanings.

"Culture is historically a certain level of development of society, the creative powers and abilities, expressed in the types and forms of organization of the life and work of people, their relationships, as well as they create material and spiritual values" [10].

«Culture— the way of life, especially general customs and beliefs of a particular group of people at a particular time» [9].

"Культура складывается в своем целом из знания, верований, искусства, нравственности, законов, обычаев и некоторых других способностей и привычек, усвоенных человеком как членом общества " [11].

"Культура – исторически передаваемая модель значений, воплощенных в символах, система наследуемых представлений, выраженных в форме символов, при помощи которых люди общаются между собою и на основе которых фиксируются и развиваются их знания о жизни и жизненные установки" [12]. From this definition it follows that language is those symbols by which people communicate. Culture - it is historically transmitted pattern of values, embodied in language. Language is the best proof of the reality of "culture".

We consider the relation of language and culture. Their close relationship is evident.

Language and culture have much in common:

- 1) language and culture - these are forms of consciousness, which display the human world;
- 2) culture and language exist in dialogue with each other (as the subject of culture and language is an individual, a means of interaction between individuals is a language, and the language can be a means of transmission of culture from generation to generation, it can be said that between culture and language exist " the dialogue ", or the transmission of information);
- 3) the subject of language and culture – an individual;
- 4) language and culture have in common - the normativity;
- 5) one of the most important properties of language and culture is historicism.

Based on the above, we can come to the following conclusion: the language and culture are interconnected in communication processes; in the formation of linguistic abilities of the person; in the formation of social man.

Along with common features, there are differences in language and culture:

- 1) "in language as a phenomenon, prevails focus on recipient mass, while in culture appreciated elitism". Language as a means of communication can be used by different sectors of society. But

in society there is a special layer - the top layer or the elitism, carrying out important social and cultural functions;

2) culture - it is such a symbolic system that is not able to organize themselves;

3) language and culture have a different sign systems [9].

The above differences suggest that the culture does not match the language perfectly, culture just structurally similar to language.

Language and culture is a complex ratio of the picture to cover the various sides. Several approaches have been put forward:

1) The first approach was developed by such Russian scientists - philosophers like S.A.Atanovsky, G.A.Brutyanyan, E.I.Kukushkin, E.S.Markarian. The essence of this approach lies in the fact that the relationship between language and culture is movement in one direction. Since language reflects reality, and culture is an integral part of this reality, and language - it's just a reflection of culture. The changes actually lead to changes in the language.

2) The second approach was proposed by Humboldt, A. Potebni. The essence of this approach: the language - is our environment, without which we cannot live. Consequently, "as our environment, the language does not exist outside of us as an objective reality, it is in ourselves, in our minds, our memories; it changes its shape with every movement of thought, with each new social and cultural role";

3) V.L.Maslova in her discussion of the relationship of language and culture highlights another approach. She believes that language is a fact of culture, as it:

- an integral part of the culture that we inherit from our ancestors;
- the basic instrument through which we learn the culture;
- the most important of all the phenomena of cultural order [13].

So, language - is an integral part of the culture and its instrument is the "reality of our spirit, the face of the culture; it expresses in "nude" the specific features of national mentality. Language is the mechanism that opens to man the area of consciousness"

Language is the "mirror" of the culture, it reflects not only the surrounding world of man, not only the conditions of his life, but also the social consciousness of people, their mentality, national character and the way of life, traditions, customs, morals, values, attitude, vision of the world . Comparison the language with the mirror is right because it really affects the world around us. Each word is the subject or the phenomenon of the real world. Language reflects: geography, climate, history, living conditions.

Reflection of the world in the language - is the collective creativity of people speaking the language, and each generation gets the native language as "full set of culture", which is already incorporated features of the national character, ideology, morality and so on.

However, between the world and language exists a thinking man, a native speaker [2].

The close connection and interdependence between the language and its speakers is evident. Language - a means of communication between people, and it is inextricably linked with the life and development of the speech community, which uses it as a means of communication. Between language and the real world is a man. That man perceives and understands the world through the senses, and on this basis he creates a system of beliefs about the world. Language imposes a certain vision of the world to a man.

Language as a way to express the idea and pass it from person to person is intimately connected with thinking. The word does not reflect the reality of the object itself and its vision that imposed language media available in the presentation of his mind on this subject. Since our consciousness due to both collectively (way of life, customs, traditions) and individually (specific perception of the world peculiar to the particular individual), that language reflects reality not directly but "two zigzag from the real world to thinking and from thinking the language" [14].

As a result of the foregoing, we can conclude the following: language, thought and culture is intertwined so closely that almost form a single whole, which consists of the three components, none of which cannot function and, therefore, exist without the other two.

"Language is a tool, an instrument of culture. It forms the identity of the person of a native speaker, imposed by his language and incorporated in the vision of a world language, mentality, attitude to people, that is the culture of people, users of a given language as a means of communication."

Language – is a living, continuously functioning and constantly changing body. It is no coincidence with the metaphor "the living and the dead languages" in the literature. All languages once born, and one of them died, some recent and some are dying right now. Languages die when people speaking these languages are disappearing. With people disappear its culture, and without culture, without its motion and development of language, too, is no longer living language and dead language becomes stored in the written records. This implies that culture is also important for the life of language, as well as the people themselves.

In summary, we can conclude that the language is a system of signs, which arose spontaneously in the human society, and serves as a means of communication between individuals. Culture - is a historically established pattern of values, transmitted from generation to generation; a way of life of society. The subject of language and culture is an individual. People communicate and transmit information through language. Thus, the language stores and transmits culture from generation to generation. Language is a tool of creation, development and storage of culture. Therefore, language and culture are closely interrelated and cannot exist without each other. Based on the idea of language as a tool of creation, development and storage of culture there is a science, as linguoculturology.

List of literature

1. Aimauytov, Zh., Akbilek. Novel. Almaty, 2003;
2. Марузо Ж. Словарь лингвистических терминов. М., 1960;
3. Арутюнова Н.Д. Язык и мир человека. М., 1993;
4. Ожегов С.И. Словарь русского языка. М., 1972;
5. Cambridge International Dictionary of English. London, 1995;
6. Лурия А.Р. Язык и сознание. Ростов, 1998;
7. Прохоров А.Н. Большой энциклопедический словарь СПб., 1993;
8. Тэйлор Э.Б. Первобытная культура. М., 1989;
9. Маслова В.А. Введение в когнитивную лингвистику: [Учебное пособие] / В.А. Маслова. – М.:Флинта: Наука, 2004;
10. W. von Humboldt, "Selected works on linguistics". М.: Progress, 1984;
11. Sh.K. Zharkynbekova, "Colour-consciousness-mentality. Reconstruction of colour view of the world in Kazakh and Russian linguistic cultures". Monograph. Astana: PO master, 2011;
12. Щедровицкий Г.П. Смысл и значение // Избранные труды. М., 1995;
13. Аскольдов С.А. Концепт и слово / С.А. Аскольдов // Русская словесность: [Антология]; ред. В.П.Нерознака. – М.: Academia, 1997;
14. Телия В.Н. Русская фразеология: Семантический, прагматический, культурологический аспекты, 1996;

МРНТИ: 14.35.09

Myrzakhmetova Akbayan¹

¹Senior teacher, Abay Kazakh National Pedagogical Universit)

CONCEPT «GENERATION» IN KAZAKH , ENGLISH AND RUSSIAN CULTURE

Abstract

Linguacultural concept is a central concept in the terminological apparatus of the linguacultural aspect. Learning any linguacultural concept as a fragment of a language picture of the world is valuable to reflect the specific cultural identity of the worldview of the particular linguacultural community.

Key words: Linguacultural concept, methodology, language learners, linguistics, multilingual knowledge, the concept of generation, theoretical approaches, world languages social and cultural life of the nation.

¹Мырзахметова А.Т.

¹Абай атындағы ҚазҰПУ Филология және көптілді білім беру институты шетел тілі кафедрасының аға оқытушысы

АҒЫЛШЫН, ҚАЗАҚ ЖӘНЕ ОРЫС МӘДЕНИЕТІНДЕГІ «ҰРПАҚ» ҰҒЫМЫНЫҢ МАЗМҰНЫ

Түйіндеме

Бұл мақалада ағылшын ұлты, орыс ұлты және қазақ ұлтының мәдени тілдік контекстінде «Ұрпақ» тұжырымдамасының дүниетанымдық маңыздылығы, елдер мәдениетінде, тарихы мен салт-дәстүрінде қолданыс аясында ерекшеліктері, ұқсастығы мен айырмашылығы салыстырмалы түрде баяндалады.

Кілт сөздер: тіл, лингвистика, дүниетанымдық маңыздылық, тілдік контекст, ұрпақ

Мырзахметова А.Т.¹

¹ ст. преподаватель кафедры иностранных языков института Филологии и полиязычного образования КазНПУ им.Абая

ПОНЯТИЕ «ПОКОЛЕНИЕ» В АНГЛИЙСКОЙ, КАЗАХСКОЙ И РУССКОЙ КУЛЬТУРЕ

Аннотация

В этой статье говорится о понятие «Поколение» мы приходим изучать менталитет, культуру и историческое развитие английского, русского и казахского народа. Указанные факторы подчеркивают актуальность данной статьи.

Ключевые слова: концепция, методология, лингвистика, знание, понятие поколения, теоретические подходы, мировые языки

Knowledge of culture is implemented by means of interpretation of its concepts, which are embodied primarily in language, because among the basic functions of the language many linguists distinguish the so-called national-cultural function. According to A. A. Leontiev,

"Language reflects and reinforces the reality, abstract concepts and etc., used by historical past of the nation, and bounded of its existence to the specific conditions of labor, social and cultural life of the nation" [1].

The studying the linguocultural concept "Generation" produces the special interest for our work as a social and cultural phenomenon, not only in English culture, but also in the national cultural space in general, and also the disclosure of linguistic and socio-cultural features of the concept "Generation", reflecting the system of values, beliefs, norms and patterns of behavior inherent of the particular linguistic and cultural community, which are collectively supported in a certain historical period and playing an important role in the conceptual picture of the world.

Ever since antiquity, the concept of *generation* has been held in a biological, and consequently in a genealogical, sense of regular descent of a group of organisms from a progenitor. But since the early nineteenth century there has been developed a social and historical concept of generations as comprising the structure not only of societies but also of history of itself. Nevertheless, attempts to formulate a sociological theory of generations in the biological sense of kinship descent have been unproductive because the temporal continuity of births makes impossible any determination of *social* generations so long as "generation" is understood in a purely biological sense. It is therefore necessary to arrive at a strictly social and historical interpretation of the generation concept in order for it to acquire relevance in the field of the social sciences. [2]

Early references to the significance of generations may be found in Western and non-Western classical texts and in both the Old and New Testaments of the Bible. Such references were mainly genealogical in nature yet also considered generations as a concept to chart change over time. Both Plato (c. 428–348 or 347 b.c.e.) and Aristotle (384–322 b.c.e.) recognized the significance of generational conflict as a motor of political change, with the former advocating that citizens older than ten years of age be expelled from the republic in order to facilitate the construction of the model society. Homer, in the *Iliad*, wrote that "as the leaves of the trees are born and perish, thus pass the ages of man." Herodotus (484–between 430 and 420 b.c.e.) used a scale of "a hundred years for each three generations" in recounting the succession of Egyptian kings and high priests, thus providing one of the earliest references to the common characterization of one generation spanning thirty years. The fourteenth-century Arab scholar Ibn Khaldun (1332–1406) also reflected extensively on the nature of familial, tribal, and dynastic ties and succession. [3]

At the first, we should begin our research with lexicographical analysis or the lexeme "generation" in the traditional English-English dictionaries, in order to identify common features that show the perception and understanding of the concept in English culture.

Lexical explication of the concept "Generation" we should start with the analysis of dictionary definitions, aimed at identifying the main characteristics of the content of the concept, which are embodied in the minds of native speakers. The practice of working with a variety of dictionaries, where fixed conceptual and linguocultural features of linguistic signs, is important and well recognized.

The term "generation" has been known since 1325, is borrowed from Old French generation (Eng. offspring, descendant), which is ultimately originated from the Latin word "*generāre*", meaning "to beget".^[2]

Interpretation of dictionary definitions reveals a generalized concept prototype of its minimum content-semantic structure, which creates the basis for further study of the concept. Each national language have often different "prototypical signs" - the features that characterize the objects of the relevant class or set of such features and their hierarchy, i. e., "The same objects are perceived and encoded by ethno-linguistic consciousness in accordance with the views about the subject, which is elaborated in the ethnocultural community" [4].

The notion of generation does not have a common definition in the English, which would be a conventional and fully takes into account the totality of its various aspects. Considering the multiple meanings of the word “generation”, which are historically conditioned and interrelated by the meanings, we can talk about its polysemy.

For the analysis of the concept “Generation” on the level of word, we used various English-English explanatory dictionaries and thesaurus (synonyms dictionaries), such as: Cambridge Advanced Learner's Dictionary; Longman Dictionary of English Language and Culture; Collins Cobuild English Language Dictionary, Oxford Advanced Learner's Dictionary, American Heritage Dictionary of the English Language, Random House Kernerman Webster's College Dictionary. These dictionaries give similar definition to this term:

“Generation - all the people, who were born at about the same time” [5].

Examples: *the younger/older generation*

My generation has grown up without the experience of a world war.

I often wonder what future generations will make of our efforts.

“Generation - the average time in which children grow up, become adults and have children of their own, (usually considered to be about 30 years)”.

Examples: *a generation ago* [6].

My family has lived in this house for generations.

“Generation - a single stage in the history of a family”.

Examples: *stories passed down from generation to generation*

A first-/second-generation American (= a person whose family has lived in America for one/two generations)

“Generation - a group of people of similar age involved in a particular activity”.

Example: *She has inspired a whole generation of fashion school graduates.*

“Generation - a stage in the development of a product, usually a technical one”.

Example: *fifth-generation computing a new generation of vehicle*

“Generation - the production of something, especially electricity, heat, etc”.

Example: *the generation of electricity methods of income generation*

“Generation - the entire body of individuals born and living at about the same time”. [53].

Example: *the postwar generation.*

“Generation - the term of years, about 30 among human beings, accepted as the average period between the birth of parents and the birth of their offspring “.

“Generation - a group of individuals, most of whom are the same approximate age, having similar problems, attitudes, etc”.

“Generation - a group of individuals belonging to a category at the same time Examples: the generation of silent-screen stars”.

“Generation - a stage of technological development distinct from but based upon another stage”.

Example: *a new generation of computers.*

“Generation -the off spring of a certain parent or couple, considered as a step in natural descent”. [54].

“Generation - all of the individuals born at about the same time, in 1340; a race; family, offspring, or descendants”.

“Generation - all the people of approximately the same age, especially when considered as sharing certain attitudes, etc”.

“Generation belonging to a generation specified as having been born in or as having parents, grandparents, etc, born in a given country:

Example: *a third-generation American.*

“Generation - the people born and living about the same time, considered as a group:

Example: *the baby-boom generation.*

"Generation - the average interval of time between the birth of parents and the birth of their offspring: a social change that took place over three generations.

"Generation - All of the offspring that are at the same stage of descent from a common ancestor:

Example: *Mother and daughters represent two generations.* [7].

Collins English Thesaurus and Oxford English Thesaurus give such synonyms to word "generation": *age group, peer group, period, era, time, days, years, a long time, lifetime, span, epoch, cohort, stage of life*[56], [8].

Based on the analysis of lexicographical sources we can identify basic meanings (required signs) associated with this concept, which involves the identification of its prototype: 1) all of the offspring that are at the same age of descent from a common ancestor; 2) all the people in a group or country who are of a similar age, especially when they are considered as having the same experiences or attitudes; 3) a period of about 23 to 30 years, in which most human babies become adults and have their own children.

The word *generation* as a *cohort* in *social science* signifies the entire body of individuals born and living at about the same time, most of whom are approximately the same age and have similar ideas, problems, and attitudes (e.g., *Beat Generation* and *Lost Generation*) [58].

Generation is the act of producing offspring. In kinship terminology, it is a structural term designating the parent-child relationship. It is also known as biogenesis, reproduction, or procreation in the biological sciences. The term is also often used synonymously with *cohort* in social science; under this formulation the term means "people within a delineated population who experience the same significant events within a given period of time"[9].

Generation in this sense of birth cohort, also known as a "social generation", is widely used in popular culture, and has been the basis for societal analysis. Serious analysis of generations began in the nineteenth century, emerging from an increasing awareness of the possibility of permanent social change and the idea of youthful rebellion against the established social order. Some analysts believe that a generation is one of the fundamental social categories in a society, while others view its importance as being overshadowed by other factors such as class, gender, race, education, and so on.

The concept of a generation has a long history and can be found in ancient literature [10]. However, there are also psychological and sociological dimensions in the sense of belonging and identity that can define a generation.

The concept of a generation is also used to locate particular birth cohorts in specific historical and cultural circumstances, such as the "Baby Boomers"[11].

While all generations have similarities, there are differences among them as well. A 2010 Pew Research Center report called "Millennials: Confident. Connected. Open to Change" (see Appendix1) noted the challenge of studying generations: "Generational analysis has a long and distinguished place in social science, and we cast our lot with those scholars who believe it is not only possible, but often highly illuminating, to search for the unique and distinctive characteristics of any given age group of Americans. But we also know this is not an exact science. We are mindful that there are as many differences in attitudes, values, behaviors, and lifestyles within a generation as there are between generations. But we believe this reality does not diminish the value of generational analysis; it merely adds to its richness and complexity." [12]

Another element of generational theory is recognizing how youth experience their generation, and how that changes based on where they reside in the world. "Analyzing young people's experiences in place contributes to a deeper understanding of the processes of individualization, inequality, and of generation."

Being able to take a closer looks at youth cultures and subcultures in different times and places adds an extra element to understanding the everyday lives of youth. This allows a better understanding of youth and the way generation and place play in their development. [13]

It is not where the birth cohort boundaries are drawn that is important, but how individuals and societies interpret the boundaries and how divisions may shape processes and outcomes. However, the practice of categorizing age cohorts is useful to researchers for the purpose of constructing boundaries in their work.[63]

It is obvious that, the concept “Generation” is reflected in the English culture by means of the English language. For a description of the semantic structure of the concept we should use set phrases and expressions with this concept. They allow researchers to get an idea about the image of the generation areas through the study associations and realization of this concept.

Examples: *The **older generation** prefers a darker and more traditional kind of clothing.*

*The forest will be preserved for **future generations**.*

*These children seem to have a stronger sense of purpose than the **previous generation**.*

*The wisdom of **past generations**.*

*The **second generation** of immigrants often adopted British forenames.*

*The First World War slaughtered a **whole generation**.*

***Succeeding generations** have added to the stock of stories and legends.*

Also, there is a popular expression in English language, as a *generation gap*.

Cambridge Advanced Learner's Dictionary; Longman Dictionary of Contemporary English Advanced Learner's Dictionary, Collins Cobuild English Language Dictionary and Oxford Advanced Learner's Dictionary give such definition to the term expression *generation gap*:

“Generation gap - the years separating one generation from the generation that precedes or follows it, especially when regarded as representing the difference in outlook and the lack of understanding between them”.

“Generation gap-the lack of understanding or the differences between older people and younger people” [14].

“Generation gap the difference in attitude or behaviour between young and older people that causes a lack of understanding”.

Example: A movie that is sure to bridge the generation gap

“Generation gap a lack of understanding between older and younger people that results from different experiences of life”.

In its most widely accepted modern sense, a *generation* is comprised of a group of people born around the same time and sharing certain formative experiences. The concept of generations has been used by social scientists, historians, and anthropologists to explain social change over time and to identify differences within social groups. The term has also been applied loosely to describe literary groups and genres, such as the metaphorical designation of : Lost generation, Generation X, Ceneration Y, Beat generation, Generation Z, Greatest Generation, Baby Boomers, Millennials, Silent Generation.

The "Lost Generation", also known as the *Generation of 1914 in Europe*, was the generation that came of age during World War I. The term was popularized by Ernest Hemingway, who used it as one of two contrasting epigraphs for his novel, “The Sun Also Rises”. In that volume Hemingway credits the phrase to Gertrude Stein, who was then his mentor and patron. This generation included artists, writers and composers who came of age during the war. The members of the lost generation were typically born between 1883 and 1900.

The “Greatest Generation”, also known as the” G.I. Generation”, is the generation that includes the veterans who fought in World War II. They were born from around 1900 through

1924, coming of age during the Great Depression. Journalist Tom Brokaw dubbed this the Greatest Generation in a book of the same name.

The “Silent Generation”, also known as the “Lucky Few”, were born from approximately 1925 until 1942. It includes some who fought in World War II, most of those who fought the Korean War and many during the Vietnam War.

The “Baby Boomers” are the generation that was born following World War II, generally from 1946 up to 1964, a time that was marked by an increase in birth rates. The term “baby boomer” is sometimes used in a cultural context. Therefore, it is impossible to achieve broad consensus on a defined start and end date. The baby boom has been described variously as a “shockwave” and as “the pig in the python”. In general, baby boomers are associated with a rejection or redefinition of traditional values; however, many commentators have disputed the extent of that rejection, noting the widespread continuity of values with older and younger generations. In Europe and North America boomers are widely associated with privilege, as many grew up in a time of affluence. One of the features of Boomers was that they tended to think of themselves as a special generation, very different from those that had come before them. In the 1960s, as the relatively large numbers of young people became teenagers and young adults, they, and those around them, created a very specific rhetoric around their cohort, and the change they were bringing about.

This generation is also referred to as the Me Generation.

“Generation X”, commonly abbreviated to “Gen X”, is the generation born after the Western Post–World War II baby boom. Demographers, historians and commentators use birth dates ranging from the early 1960s to the early 1980s. term has also been used in different times and places for a number of different subcultures or countercultures since the 1950s.

“Millennials”, also known as the “Millennial Generation”, or “Generation Y”, is the demographic cohort following “Generation X”. Commentators use birth dates ranging from the early 1980s to the early 2000s.

The cohort of people were born after the “Millennials” have no agreed name or range of birth dates. A common name is “Generation Z”. Some sources start this generation at the mid or late 1990s with various ending dates and others start it in the early 2000s with birth dates ending around 2025. The term Generation Alpha has been suggested as name for both this cohort and for the subsequent one.

So, in the second half of the twentieth century, it was also deployed by advertisers and other producers of mass media–based popular culture (for example, Generation X) and entered into common usage as a way to identify and distinguish oneself or a particular group.

For deeper analysis of the concept of “Generation” in English culture, we should pay a particular attention to the English proverbs and quotations of the famous personalities which include this concept.

Based on English proverb, which contain the concept generation, we can deduce that in English culture older generation perceived as a more wise, experienced and hard-working, compared with the younger generation. For example, we take the proverb:

“It takes three generation to make a gentleman”.

For a clearer understanding of this proverb, we should give the definition of the word “gentleman”.

“Gentleman - a man who is polite and well educated who has excellent manners and always behaves well”.

So we can describe the meaning of this proverb as follows: in order to become truly wise, well educated and intelligent person, you should absorb all the wisdom, knowledge and experience of three generations of your ancestors.

Or let's analyze English proverb:

"Clogs to clogs in three generations".

Literally we can explain it so: wealth does not pass three generations.

In Victorian times, clogs were wooden soled working mens' shoes, commonly worn in the factories of Northern England.

In business this proverb has following meaning: the first generation works extremely hard, so that the second generation reaps the benefits, by the time the third generation arrives, the wealth is squandered.

The whole meaning of this proverb, we can describe so: It's rare that the wealth of a family can last for three generations (the 2nd may see the value of hard work, but the 3rd forgets it).

"Clogs to clogs in three generations: the first generation makes money or wealth, the second generation saves it and the third generation spends it!"

There are a lot of quotations of the famous persons in English culture, which include the concept "generation". For examples:

"There was no respect for youth when I was young, and now that I am old, there is no respect for age — I missed it coming and going". ~J.B. Priestly

"Every old man complains of the growing depravity of the world, of the petulance and insolence of the rising generation". ~Samuel Johnson

"As is the generation of leaves, so is that of humanity.

The wind scatters the leaves on the ground, but the live timber

Burgeons with leaves again in the season of spring returning.

So one generation of men will grow while another dies". ~Homer, Iliad

"Men fight for liberty and win it with hard knocks. Their children, brought up easy, let it slip away again, poor fools. And their grandchildren are once more slaves". ~D.H. Lawrence

"Thus one generation is always the scorn and wonder of the other, and the notions of the old and young are like liquors of different gravity and texture which never can unite. The spirits of youth, sublimed by health and volatized by passion, soon leave behind them the phlegmatic sediment of weariness and deliberation, and burst out in temerity and enterprise. The tenderness, therefore, which nature infuses, and which long habits of beneficence confirm, is necessary to reconcile such opposition: and an old man must be a father to bear with patience those follies and absurdities which he will perpetually imagine himself to find in the schemes and expectations, the pleasures and sorrows of those who have not yet been hardened by time and chilled by frustration." ~Samuel Johnson

"Every generation imagines itself to be more intelligent than the one that went before it, and wiser than the one that comes after it." ~ George Orwell

"When our relatives are at home, we have to think of all their good points or it would be impossible to endure them." ~ George Bernard Shaw

Based on these statements, we can conclude that in English culture concept "Generation" is perceived as a conflict between the younger and the older generation (as a generation gap). This demonstrates the following prevalent English proverbs:

Accidents will happen in the best regulated families;

*Like father like son;
Don't teach your grandmother to suck eggs;
Youth is wasted on the young; or
Every family has its black sheep.*

List of literature

1. New Dictionary of the History of Ideas | 2005 | Remy, Steven. COPYRIGHT 2005 The Gale Group, Inc.
2. Comte, Auguste(1830–1842) 1896 *The Positive Philosophy of Auguste Comte*. Freely translated and condensed by Harriet Martineau, with an introduction by Frederic Harrison. 3 vols. London: Bell. → First published as *Cours de philosophie positive*.
3. Mill, John Stuart (1843) 1961 *A System of Logic, Ratiocinative and Inductive*. London: Longmans.
4. Dilthey, Wilhelm(1875)1924 *Über das Studium der Geschichte der Wissenschaften vom Menschen, der Gesellschaft und dem Staat*. Pages 31-73 in Wilhelm Dilthey, *Gesammelte Schriften*. Volume 5: Die geistige Welt. Leipzig and Berlin: Teubner.
5. Mannheim, Karl(1928) 1952 *The Problem of Generations*. Pages 276-320 in Karl Mannheim, *Essays on the Sociology of Knowledge*. New York: Oxford Univ. Press. → First published in German.
6. Ortega Y Gasset, Jose(1923) 1933 *The Modern Theme*. New York: Norton. → First published as *El tema de nuestro tiempo*. A paperback edition was published in 1961 by Harper.
7. Marias, Julián 1949 & Ortega and the Idea of Vital Reason. *Dublin Review* 222, no. 445:56-79; no. 446:36–54.
8. Яковлева Е.С. Фрагменты русской языковой картины мира (модели пространства, времени и восприятия). - М.: Гнозис, 1994. — 344 с.
9. Вежбицкая, А. Язык. Культура. Познание. - М., 1996. – 205 с
10. Тер-Минасова, С. Г. Язык и межкультурная коммуникация: [Электронный ресурс]: М.: ОИМ.RU, 2000. – Режим доступа: WWW.URL: <http://www.oim.ru/>.
11. Пассов Е.И. Программа-концепция коммуникативного иноязычного образования. «Развитие индивидуальности в диалоге культур» М.: Просвещение, 2000.
12. Гумбольдт, В. фон. Язык и философия культуры/сборник трудов, - Изд-во: Прогресс, - 1 –с. 448
13. Кубрякова, Е.С. Концепт. Краткий словарь когнитивных терминов. - М., 1996. – С. 90-93.
14. V.A. Maslova, *Linguoculturology*, Academy Press, Moscow, 2001, P.115
15. Арутюнова, Н.Д. Язык и мир человека. М., 1999. – 236с.
16. *The Encyclopedia of Language and Linguistics*. -Oxford, 1994.
17. *Cambridge English Dictionary "Meaning of "culture" "*. Retrieved July 26,2015.

МРНТИ: 14.35.09

М.Т. Шоинжанова ¹

¹3 курс PhD докторанты, ҚР БҒМ ҒК Р.Б. Сүлейменов атындағы Шығыстану институты,
Қазақстан, Алматы қ., e-mail: madina-mikka@mail.ru

ХАЛЫҚ АУЫЗ ӘДЕБИЕТІНДЕГІ ҰЛТТЫҚ ХАРАКТЕР (Қазақ Үнді шығармаларындағы)

Түйіндеме

«Халық ауыз әдебиетіндегі ұлттық характер» мақаласында қазақ елі мен үнді елінің көне шығармаларына тоқталып, екі халықтың айырмашылығы мен ұқсастығы, ұлттық характері мен өткені, тұрмыс тіршілігі қарастырылады. Жазу-сызу өнері болмаған кезде халық өзінің тұрмыс-тіршілігі, қоғамдық өмірі, шаруашылығы мен кәсібі, қуанышы мен күйініші, дүние тануын, арманы мен күнделікті болған жайттар туралы түрлі өлең-жыр, ертегі-әңгіме, мақал-мәтел, аңыздар шығарып, оларды ауызекі тілде айту арқылы ұрпақтан-ұрпаққа жеткізіп, осы кезге жеткен көркем шығармалары туралы сөз қозғалады. Сонымен қатар, халық ауыз әдебиеті арқылы адамзаттың табиғатпен тікелей байланысын байқап көруге болады. Екі елдің кейбір мәдени ерекшеліктерін баяндау арқылы ұлттық мүддеге мәдени құндылықтардың тигізген әсерін сөз етіп, оларды ашып көрсетуге бағытталды. Үнді халқының көне шығармалардың бірі «Махабхарата» дастанына шолу жасалады. Көне шығармаларды оқи отырып кәзіргі енді шешуін тауып жатқан мәселелер әлде қайда айтылып кеткені туралы сөз қозғалады. Әдеби характер адамның өмірдегі мінез-құлық, іс-әрекеті ерекшеліктерін топтап, типтік дәрежеге көтеріп, сомдау, бейнелеу арқылы жасалады. Әдеби кейіпкердің ұлттық характері шығармада оның іс-әрекетін суреттеу арқылы ашылады. Мақалада ұлттық характер белгілі қоғамдық жағдайда қалыптасатындығы туралы сөз қозғалады.

Кілт сөздер: ұлттық характер, ұлттық мінез, мәдениет, дүниетаным, халық ауыз әдебиеті, тұрмыс-тіршілік, қарым-қатынас, әдеби байланыс, мәдени байланыс, көне аңыз әңгімелер, ой-сана, ұлттық ерекшелік.

Шоинжанова М.Т. ¹

¹PhD докторант 3-го года обучения, Институт востоковедения им. Р.Б. Сулейменова КН МОН РК,
Казахстан, г. Алматы, e-mail: madina-mikka@mail.ru

НАЦИОНАЛЬНЫЙ ХАРАКТЕР В УСТНОЙ НАРОДНОЙ ЛИТЕРАТУРЕ (В казахских и индийских произведениях)

Аннотация

В статье «национальный характер в устном народном литературе» рассматриваются древние произведения казахского и индийского народа, различие и сходство, национальный характер, а также образ жизни народа. В далекие времена, когда ещё не было письменности, народ создавал пословицы и поговорки, сказки и загадки, скороговорки, мелодии песен и танцев, передавал их друг другу из уст в уста, дополняя, изменяя, совершенствуя. Также данная научная статья рассматривает древний эпос индийского народа Махабхарата. Также, в статье говорится о тесной связи человека с природой.

Излагая некоторые культурные особенности двух народов, можно сказать, что она базируется на идее о влиянии культурных ценностей на национальные интересы, также направлено на раскрытие культурных ценностей. Национальные черты литературного героя раскрывают в произведении путем описания его действий. В статье речь идет о том, что национальные черты формируются в определенных общественных условиях.

Ключевые слова: национальный характер, национальная культура, мировоззрение, народная устная литература, быт, общение, литературные связи, древние легенды, национальные особенности.

*M.T. Shoinzhanova*¹

*¹3-nd year PhD student, R.B. Suleimenov Institute of Oriental Studies, Kazakhstan, Almaty city,
e-mail: madina-mikka@mail.ru*

NATIONAL CHARACTER IN ORAL FOLK LITERATURE (In Kazakh Indian works)

Abstract

The article "National Character in Folklore" considers the ancient works of the Kazakh and the Indian nations, the difference and the similarity of the two nations, the national character and the past, the lifestyle. Then they orally transmitted them from one generation to the next. Moreover, it is seen through folklore that human being was in deep connection with nature. Outlining some of the cultural characteristics of the two nations, it can be said that cultural values When there was no written language, people created the sages, poems, fairy tales, proverbs, myths and legends about their lifestyle, social life, household and traditions, joy and sorrows, worldview, dream and everyday routines. impact on national interests, and in the article we tried to reveal those cultural values. The one of an ancient Indian epic "Mahabharata" was reviewed and by reviewing the ancient epic we can say that the problems which are now being solved were mentioned in ancient times.

The literary character is made by means of describing, summarizing and characterizing and typifying the person's behavior and action. The national character of the literary personage in the literary work is revealed by describing his actions. The national character is formed in a particular social conditions.

Keywords: national character, national culture, worldview, folk oral literature, life, communication, literary ties, ancient legends, national characteristics.

Ғасырлардың жемісі болған, сонау заманнан, халықтың жырауларын, жыршыларын, ертекшілерін, ертегілерін рухани асыл қазына ретінде сақтап, ұрпақтан-ұрпаққа мұра етіп, бүгінгі біздің дәуірімізге жеткізген халық ауыз әдебиеті екені даусыз. Адамзат пайда болғаннан бастап табиғаттың сан түрлі жұмбағына, тұңғыық сырына ойы жете алмаған кезінде сол табиғаттың сиқырлы алуан құбылыстарын шешсем, оны өз игілігіме жаратсам, бағындырсам деген арманын ауыз әдебиетімен жеткен. Халық ауыз әдебиетінде адамның табиғаттың түрлі, күшімен арпалысын көруге болады. Қоғамдық, әлеуметтік, экономикалық өмірдің ілгерілеуіне, адамның ой-санасының өсуіне, өзін қоршаған табиғаттың сыры терең болуына байланысты ауыз әдебиеті де жан-жақты мазмұны, формасы жағынан байып, дамып, түрленіп отырды. Халық ауыз әдебиеті қоғам өмірінің айнасы болып табылады.

15-17 ғасыр қазақ халқы ауыз әдебиетінің шарықтау кезеңі болды. Халық арасында тараған Ерқоса жырау, Доспамбет жырау, Қырым, Ноғайлы қазақ хандықтары арасындағы

ұрыстарда қол бастаған Шалкиіз Тілекшіұлы Едіге ұрпағынан тараған жырау. Ауыз әдебиеті суырып салма ақындармен, жыршы-жыраулармен толығып жатты. Сол тарихи кезеңде әдебиеттің көрнекті өкілдерінің бірі Шалкиіз жырау Тіленішұлының жырларының негізгі идеясы адам мен халық әрдайым абырой мен еркіндікке ұмтылуы керек деген көзқарас арасына сайып келді. Ол мәңгілікке рухани құндылықтарға шешендік өнер мен ақыл парасатты жатқызса, ең жаман қасиетке қызғанышты жатқызады. Ал Шалкиіз жырау: «хан халқына адал қызмет ету керек, әрі көргендікпен әділдік таныту керек» - деп, бидің әділ, адал, болуына үлкен мән берген. Осындай қасиеттер билеушінің бойында болған жағдайды елдің абыройына бөленетіндігін кесіп айтып кеткен.

Сол тарихи кезеңде туған: «Ер Тарғын», «Қамбар батыр», «Алпамыс батыр», «Қобыланды батыр» сияқты батырлық жырларда елге шапқыншылық жасаған жаулардан елі мен жерін, Отанын қорғаған ерліктері туралы баяндайды. Ал әлеуметтік-тұрмыс жырларға: «Қозы Көрпеш-Баян сұлу», «Қыз Жібек», «Айман Шолпан», «Күлше қыз», «Мақпал», «Сұлушаш» сияқты халық мұраларын жатқызамыз [1].

Ал үнді халқының қазақ тіліне тілге аударылған эпостары Махабхарата мен Рамааяна, б.з.б. II-I ғасырда пайда болған аңыз жырлар негізінде құралған, алғашында пракрит, кейінірек санскрит тілінде жырланған эпос. Бұл эпос үнді халқының мәдениетіне, тұрмыс тіршілігіне осы күнге дейін ықпал етіп келеді. Бұл шығармалар әлемнің әйгілі шығармаларымен тең орын алып отыр. Келер ұрпақтың, кәзіргі ұрпақтың әдеби жұмысына, жазушыларға өлең әңгіме, ғылыми еңбектер жазу барысында таусылмайтын қайнар көзі болып табылады.

Қазақтың көрнекті ақыны, аудармашы Әубәкір Дастанұлы Нілібаев (1928- 2014) үнді халқының көне эпостарын қазақ тіліне аударған. Алғаш рет «Махабхарата» мен «Рамааяна» түрік тілдерінің ішінде қазақ тіліне аударылып бір кітап болып шықты. Бұл кітап түрік тілінде сөйлейтін басқа елдерге де тиімді болары сөзсіз. Ал бұл дастандардың қазақ тілінде басылуы өте маңызды, өйткені қазақ оқырмандарына үнді философиясы мен үнді халқын түсінуге және дәстүрлі екі ел арасындағы ынтымақ пен достық қарым-қатынасты нығайта беруге мүмкіншілік тудырады.

Үнді халқы бұл шығармаларды жай ғана дастан деп атауға көп келісе бермейді. Олардың ойынша бұл «итихаса», яғни өткен күндердің жер бетінде шынымен болған оқиғаларын суреттейтін тарих болып табылады. Бұл шығармада Куру даласында болған ұлы шайқас туралы ғана баяндап қоймай, өз құрамына «Наль мен Дамаянти», «Савитри туралы баян», «Рамааяна» секілді көптеген эпостарды да енгізіп алғанын ескерсек, «Махабхарата» көне Үндістанның бүкіл рухани-мәдени болмысын көрсететін энциклопедиялық жинақ іспетті құндылыққа ие толған туынды болып табылады деуге болады [2].

Енді үнділердің өзі «Махабхаратаны» жырмен жазылған тарих деп санайтын болса, ол тарихтың сол бір ғасырлар қойнауында ғұмыр кешкен біздің бабаларымызға да қатысы бар ма деп ойын өрбітіп ақын Әмірхан Балқыбек (1969-2014) ұлы даладан Үндістанға дейін атты шығармасында «Махабхарата» дастанына төмендегідей анализ жасайды.

Көне үндінің «Махабхарата» эпикалық дастанының төңірегінде айтылатын әңгіме көп. 18 кітаптан құралған дастан 200 мың жол өлеңнен тұрады. Оның ауқымы әйгілі Гомер шалдың «Илиадасы» мен «Одиссеясынан» сегіз есе үлкен. Ғалымдар «Махабхаратаның» алғашқы нұсқалары біздің жыл санауымызға дейінгі бірінші мыңжылдықтың басында пайда болып, бүгінгі түр сипатына біздің дәуіріміздің IV-V ғасырларына ғана ие болғандығымен түсіндіреді. Яғни, «Махабхаратаны» мың жарым жыл бойы талмай өңделіп-қырнанып жазылған дастан деуімізге негіз бар. Ал мұндай ұзақ уақыт жазылған дастанның, әрине, ұлы болмасқа қақысы жоқ. «Махабхарата» өткен күндердің жер бетінде болған оқиғаларын суреттейтін тарих болып табылады. Куру даласында

болған ұлы шайқас туралы ғана баяндап қоймай, өз құрамына «Наль мен Дамаянти», «Савитри туралы баян», «Рамаяна» секілді көптеген эпостарды да енгізіп алғанын ескерсек, үнділіктердің сөзіне мән беруге болатын секілді. «Махабхарата» көне Үндістанның бүкіл рухани-мәдени болмысын көрсететін энциклопедиялық жинақ іспетті құндылыққа ие толағай туынды болып табылады. Ғалымдардың айтуынша, Куру даласында болған алапат шайқас бұған дейін Үндістанға біздің Каспий мен Орал тауы маңынан қоныс аударған арийлердің (б.д.д. II мыңжылдық ортасы) өздерінің соңын ала жеткен түркі-моңғол нәсілдес халықтармен болған азаттық жолындағы соғысын суреттейтін көрінеді [3].

Міне, алғашқы нұсқада соғыстың осы жағына көбірек назар аударылған сыңайлы. Яғни, жергілікті жыршы басқыншылардың іс-қимылын барынша мінеп-сынап баққан. Жаулап алушылардың қаһармандарын алаяқ, сұм адамдар ретінде бейнелеуге тырысқан. Бірақ уақыт өз дегенін істемей тұрмайды. Жаулап алушы Пандавтар да жергілікті халықпен уақыт өте келе қоян-қолтық араласып, ақыр соңы көптің ішін де ділімен тілімен қоса құмға сіңген жауын тамшыларындай жұтылып кетті. Арттарына жергілікті халық қойған «боз», «сары» деген лақап аттарын ғана қалдыра алды («панду» сөзі санскриттен «сары» деп аударылады).

«Махабхарата» тек Куру даласында болған шайқасты суреттеумен ғана шектелмейді. Ол – жергілікті халық тудырған көптеген басқа аңыз-әңгімелердің де жиынтығы. Солардың бірі – әлемді қаптаған топан суға қатысты аңыз. Үндінің топан суға қатысты аңызы көне шумер-аккад, жебірей нұсқаларына тым ұқсас. Бірақ айырмашылығы да жоқ емес. Үнді аңызының басты кейіпкері – Ману атты ғұлама. Үнділер оны топан судан аман қалған, бүгінгі адамзатты белінен өрбіткен алғашқы адам санайды. Тіпті «ману» сөзінің өзі де санскриттен тәржімалағанда «адам» дегенді білдіреді. Біздіңше, осы үнді аңызының біздің Ұлы дала тарихына тікелей қатысы бар. Халықтардың ұлы көші-қоны соңғы үш мың жылдықта шығыстан солтүстік-батыс һәм оңтүстік-батысқа бірнеше рет орын алғаны тарихтан жақсы белгілі. Солардың бірі Орта Азиядан, Орал тауының етегінен, Сарыарқадан, Әмудария мен Сырдарияның бойынан көшкен арийлер екені де мәлім. Олар алдымен кіші Азияға қоныстанса, кейінірек сол жерден екі тарапқа – Үндістанға һәм Еуропаға бағыт түзеді. Үндістанда жергілікті халық дравидтермен шайқас жүргізе отырып, өздерінің жаңа отандарын тапты. Әрине, олар бұл жерлерге тек жаңа қоныстанушылар санатында ғана емес, тың сипаттағы мәдениеттің өкілдері ретінде де келген болатын. Олардың өз аңыз-жырлары, өткенінен сыр шертетін шежірелері болды. Міне, осы шежіреде айтылатын топан су туралы аңызды олар өздерінің байырғы отанынан – бүгінгі кең-байтақ қазақ даласынан алып кеткен-ді. Енді біз Ұлы дала үшін көзі жабылып қалғандай сезілетін осы аңыз-бұлақтың қай өңірде, қай жерде алғаш атқылағанына аздап зер салайық. Ортағасырлық энциклопедист ғалым Бируниде (973-1050 ж.ж.) мынандай дерек бар: «Қимақтар елінде (қазіргі Қазақстан территориясы – ред.) Манқұр деп аталатын тау кездеседі. Алыстан қарағанда өзі төңкеріліп жатқан алып қалқанға ұқсайды. Осы жерде тұщы судың сарқылмас бұлақ көзі бар. Тұтас әскери қосын су ішсе де ернеуі бір елі төмендемейді. Бұлақ маңында Тәңірге сыйынып жүгінген адамның аяқ, қол, тізесінің бедерлері, сәби ізі мен есек тұяғының таңбалары сақталған. Осы арадан өткен түркі-оғыздар оларға сыйынып, тәуеп етеді» [4]. Осы Манқұрдың қай тау екені туралы ғалымдар арасында пікірталас көп. Марквортта Мыңкөлдің бұрмаланған атауы делінсе, Минорский бұл тауды Орталық Қазақстанның Ұлытау жотасынан іздеу керек дейді. Біздіңше, екі тұжырым да қате. Өз шамалауымызда, Бируни айтып отырған Манқұрыңыз:

*Қазығұрттың басында кеме қалған,
Ол керемет болмаса неге қалған.
Нұх пайғамбар кемеге тиіп алып,*

Ойсылқара жануар содан қалған,

– деп келетін жырдағы әйгілі Қазығұрттың дәл өзі деп жорамал жасалынады. Иә, ұлы Даланың да топан су туралы өз аңыз-естелігі болған. Қазығұрт туралы қазақы әфсанауи әңгіменің шумер-аккад эпосы немесе «Тәурат» пен «Құрандағы» баяндарға ешқандай қатысы жоқ. Қатысы болмайтын себебі, олардан көп бұрын, топан суға қатысты аңыздардың алғашқысы болып дүниеге келген болатын. Тіпті, керісінше, «Тәурат», «Құран», шумер-аккад эпостарындағы әңгімелерді осы ұлы Дала аңызының көшірмелері еді десек, көңілге көбірек қонатын секілді сезіледі. Бұл сөзімізді дәлелдеу үшін жаңағы «Манқұр» атауына лингвистикалық талдау жүргізсек те жеткілікті болады. Көптеген сұрақтарға жауапты «Махабхаратадан» таба алатын секілді. Тарихшы да, өнертапқыш та, физик те, математик те, астроном мен астролог та дастанды оқып шығып, жаңалықтар ашып жатады десек артық айтқан болмас. Біздің кәзір қол жеткізіп жатқан кейбір жетістіктерді сол заманда айтып кеткенін ескерсек көптеген сұрақтар туындап жатады. Мысалы от Құдайы орманға өрт қойғанда, Индра оны өшіру үшін орман үстіне бұлттарын қуғанмен, Арджуна өзінің үздіксіз атылатын ғажайып қаруының күшімен олардың бірде-бірін орман үстінен өткізбей қояды деген тұстары бар осындағы бұлт қуатын «ғажайып қару» дегенді Адамзат баласы ХХ ғасырда ғана бұлтты зымыранмен атып ыдыратуға қол жеткізген. Яғни сонау ғасырларда-ақ адам ақыл-ойының осындай қару-жарақ жасауға қабілеті болғаны болуы керек. Міне, дастандағы осындай ғажайып тұстар бүгінгі ғалымдарға «Махабхарата» жер бетінен жойылып кеткен бағзы өркениеттер туралы хабарлар жиынтығы деген пікірді де жиі-жиі айтқызып жүр. Солардың тағы бірі – жойқын жою күші жағынан қазіргі атом бомбасынан бірде кем түспейтін астровидья деп аталатын тылсым қарулар жайлы әңгіме. Олардың ішіндегі ең құдіреттісі «брахмаширас» деп аталады. Бұл қаруды Курадағы соғыс кезінде қолдарынан келгенше екі жақ та пайдаланбауға тырысады. Өйткені, «брахмаширасты» басқа бір зеңбірек қаруынан атып түсіруге мүмкіндік бар, бірақ ол жарылып түскен жерге он екі жыл бойы жаңбыр атаулы жаумақ емес. Ел қуаңшылықтың азабын тартады. Ал қарудың өзі жарыла қалса, жарылыс тудыратын толқынның жолында тұрған адам атаулының денесін жидітіп, жандырып жібереді. Қысқасы, «Махабхаратаның» «брахмаширасын» бүгінгі ядролық қару мен бомбасының құдіретіне ие сұмдық қару дей беруіңізге болады.

Қорытындылай келе, «Махабхарата» – өткенді жырлау арқылы болашақты болжаған кемел дастандардың қас бірегейі. Ол соғысты, қантөгісті айыптайды. Ол ХХІ ғасырда адамзат баласын ойландырып отырған проблемаларды алға тартады.

Осы бағытта И. В. Бестужев-Ладаның айтуынша «всё теоретическое богатство науки и даже то, что ей ещё предстоит открыть, давным-давно открыто и сформулировано в текстах Вед и Упанишад, ... в упомянутых текстах можно найти всё – от готовой теории эволюции до теории естественного отбора и от теории познания до теории прогресса», [5] деп өз тұжырымдамасын айтып кеткен.

Яғни, адамзат баласы барда «Махабхарата» да бірге жасай бермек. Ал осындай дастанның дүниеге келуіне өз бабаларымыздың мұрындық болды десек артық емес деген болжамын дәлелдермен келтіріп отырған Ә.Балқыбектің жорамалдары қазақ халқына, болашақ ғалымдарға үлкен ой тудырады. Осылайша көне шығармаларды оқи отырып қазақ үнді әдебитінің, мәдениетінің байланысын сонау біздің эрамызға дейінгі заманнан пайда болып жатқанын көріп отырамыз. Қазақтың көрнекті жазушысы, қазақ әдебиетін қалыптастырушы Жүсіпбек Аймауытовтың (1889-1931) әдебиет бұл ұлттың жаны, демекші әдебиетке үңіле отырып ұлттың өткенін көреміз. Ұлттың шығармаларын оқып түсіну, аудару барысында ұлттың характерін білу де өте маңызды.

Бұл орайда, академик М. Қозыбаев былайша ой түйіндейді: «Ұлт деген ұлағаты бойында, қандас, бауырмал, өзектес жандардың шаруашылық тауқыметі ойында,

болашағы отбасы мен Отанының жолында, өз тағдыры өз қолында, тілі бір, ділі бір жандардың қауымдастығы болса керек. Оларды ортақтастыратын тілі, тағдырластыратын тарихы, сырластыратын, сыйластыратын, мұндастыртын, жырластыратын әдебиеті, ата-мекенінің тұтастығын, бүгінгі мен ертеңін ойластыратын, Отанын қорғауды ұйымдастыратын мемлекеті. Ендеше, тіл, тарих, әдебиет – ұлттың жаны мен қаны, рухани болмысы. Тіл дамып, әдеби тілге айналған тұста, шығыстанушы академик Н. И. Конрад айтқандай, жаңа этнос қалыптасып, биік тұғырға қонады. Тек, тіл, тарих, әдебиет бірігіп-кірігіп, тұтас бір рухани материк болып, ұлттық болмысты тудырады» [6].

Үнді халқымен салыстырғанда қазақ халқы қоныстану территориясының кеңдігіне қарамастан көшпенді мәдениеттің есебінен әрдайым бір ұлт ретінде қала береді, халық арасында диалектілер де жоқ. Қазақтардың бірлігін далалық коммуникация қамтамасыз етіп отырды. Мысалға, Ұлытау – тартылыс орталығы мен үш жүздің әрдайым жиналып отыратын жері. Әрбір ру басқа қазақ руларымен одақ құруға тырысып бақты. Үнді халқында да бөліну бар бірақ салыстырмалы түрде айтқанда қазақ халқында ата-бабаларына қарай, қан тазалығын сақтау үшін бөлінсе, үнді халқы қасталық салты, яғни бірі –бірінен өте алшақ, бірі патша, бірі сол адамның жалшысы ретінде болады. Жалшы жалшы болып туылады, оның оқуға жоғары көтерілуіне болмайды, егер осы туылғандағы міндетін дұрыс атқарса келесі қайтара туылғанда жоғары кастаға көтерілуі мүмкін деген түсінік қалыптасқан. Бір Үндістанның өзінде бірнеше тілде сөйлейтін халықтар өте көп. Осылайша айырмашылығы жер мен көктей болды. Ұқсастықтарына келетін болсақ екі елдің халқының сабырлылығы, шүкіршілігі, қонақжайлылығы десек те болады.

Белгілі ұлттың халықтың өмір тануы, оны қабылдауы өзі тұратын ортаға, қоғамдық хал жағдайға, географиялық, климаттық тұрақтылыққа байланысты қалыптасып жататыны сияқты оның образды ойы да көркемдік түсініктері де тығыз байланысты болып, ұлттық мінезі де ортаға қарай қалыптасады. Әр ұлтқа тән жыр, толғау, қара өлең, қазаққа тән айтыстың сан алуан түрлері, үндіге тән эмоциялық қимыл әрекеттер, тақпақ, жаңылтпаш сияқты формалар өзінің бағыт мақсатына қарай елдің поэзиясында белгілі ұлттық ерекшеліктер қалдырған. Ал әдеби характер адамның өмірдегі мінез-құлық, қимыл-әрекет ерекшеліктерін топтап, типтік дәрежеге көтеріп, сомдау, бейнелеу арқылы жасалады. Әдеби кейіпкердің характері шығармада оның іс-әрекеттерін суреттеу арқылы ашады. Характер белгілі қоғамдық жағдайда қалыптасады, сол ортаға өз уақытына сәйкес болады.

Халық ата-бабаларынан мұраны есіне сақтап және ауызша айтып, ұрпақтан ұрпаққа жеткізген, сөйтіп, жеке авторлар шығарған әдеби туынды кейіннен өңделіп, сұрыпталып, ұжым болып творчестволық өзгерістер енгізіп отырған. Бертін келе ондай шығармалар көпшіліктің еңбегіне, яғни халықтың ауызша шығарған әдебиетіне айналып кеткен.

Әр халықтың шығармаларын оқу барысында халықтың өткен өміріне, кәзіргі тұрмыс тіршілігіне шолу жасалынады, себебі туындағын шығармалар нағыз сол сәттегі болып жатқан оқиғадан көріністер беріп отырады.

Яғни халықтық сипаттың негізгі өзегі сол ұлттың ғасырлар бойы жиып-терген рухани мұраларында жатыр. Олай болса, біз бәріміз бір негізден жаратылған адамзаттың ұрпағы екенімізді мойындай отырып, өзіміздің ұлттық дара бітім-болмысымыздан да алшақтай алмаймыз. Ұлттық ерекшелігі жойылған жерде адамның идеалды кейпі жоғалады, ұлттық белгілер, эталондар құнсызданады. Бірыңғайлықтан жалыққан адам баласы түптің түбінде тұлғалық даралыққа, ерекшелікке ұмтылары сөзсіз. Бұндай даралық әрбір ұлттың материалдық мәдениетінде ғана емес, материалдық емес, яғни рухани мұраларында, атап айтқанда, салт-дәстүрінде, тілінде, әдет-ғұрпында, өнерінде жатыр десек артық емес.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. <https://adebiportal.kz/kz/authors/view/1093>
2. Махабхарата перевод с санскрита и комментарии В.И. Кальянова, НИЦ «Ладомир», Москва 1993 г.
3. «Три великих сказаний древней Индии», Москва, 1978 жыл, 9-бет.
4. (С.М.Ақынжанов, «Кипчаки в истории средневекового Казахстана», Алматы, «Наука», 1989, 154-бет).
5. Бестужев-Лада И. В. Эсхатология индуизма (Футурологический аспект) // Индуизм: традиции и современность. М., "Наука" 1985 г. Ответственные редакторы Литман А. Д., Рыбаков Р. Б. С. 15-16.
6. Қозыбаев, М. Қ. Өркениет және ұлт. – Алматы, 2001. – 291 б.
7. Махабхарата. Рамайна. – Астана: Аударма, 2005. – 544 б.
8. Веда ілімі: Ежелгі үнді мифологиясынан (ведалар) мәтінінен қазақша аударма // Әлемдік философиялық мұра: 20 томдық. – Алматы: Жазушы, 2005. – Т. 1: Ежелгі Шығыс философиясы.

ТІЛДЕРДІ ОҚЫТУДАҒЫ ҚҰЗЫРЕТТІЛІКТЕРДІҢ РӨЛІ РОЛЬ КОМПЕТЕНЦИЙ В ОБУЧЕНИИ К ЯЗЫКАМ THE ROLE OF COMPETENCY IN LEARNING LANGUAGES

МРНТИ: 14.35.09

*А.А.Айдарханова¹С.Е.Есенаман²М.Б. Рахимова³
^{1 2 3} Абай атындағы КазУПУ
^{1 2 3} оқытушылар, педагогика ғылымдарының магистрлері
Алматы қ., Қазақстан*

МӘТІНДІК ҚҰЗЫРЕТ ҰҒЫМЫН АНЫҚТАУ МӘСЕЛЕСІ

Түйіндеме

Бұл мақала ұғымы, оны дамыту мен қалыптастыру жолдарын анықтауға арналған. Мақалада ұғымының жалпы сипаттамасы беріліп, мәтіндік құзірет, , мәтіндік дағдылар мен мәтіндік қабілеттер қарастырылады.

Кілт сөздер: мәтіндік құзірет, құзірет, мәтіндік құзірет аспектілері.

*Айдарханова А.А.¹Есенаман С.Е.²Рахимова М.Б.³
^{1 2 3}КазНПУ им. Абая
^{1 2 3}преподаватели, магистры педагогических наук.
Алматы, Казахстан*

ВОПРОС ОПРЕДЕЛЕНИЯ ПОНЯТИЯ ТЕКСТОВОЙ КОМПЕТЕНЦИИ

Аннотация

Данная статья посвящена определению текстовой компетенции, ее развитию и формированию. В статье дается общее описание понятия компетенции, рассматриваются текстовые компетенции, аспекты текстовой компетенции, текстовые навыки и текстовые способности.

Ключевые слова: аспекты текстовой компетенции, компетенции, текстовой компетенции.

*Aidarkhanova A.A.¹ Yessenaman S.Y.² Rakhimova M.B.³
^{1 2 3} KazNPU named after Abay
^{1 2 3} teachers, masters of pedagogical sciences.
Almaty, Kazakhstan*

QUESTION OF DEFINING THE CONCEPT OF TEXT COMPETENCE

Abstract

This article is devoted to the definition of textual competence, its development and formation. The article gives a general description of the concept of competence, examines textual competencies, aspects of textual competence, textual skills and textual abilities.

Key words: aspects of textual competence, competence, textual competence.

Қазіргі таңда орыс тіліндегі “компетенция” сөзі қазақ тіліне “құзырет” деп аударылса “компетентность” сөзі “құзыреттілік” деп аударылып жүр. Осыған сәйкес әдебиеттерде “құзырет” және “құзыреттілік” сөздеріне мынандай анықтамалар берілген: құзырет - ұғымы тұлғаның даму деңгейі немесе білім беру нәтижесі ретінде қарастырылады. Құзырет – адамның жеке қасиеттері, яғни білім, қабілеттер, дағдылар жиынтығы; құзыреттілік - бұл алынған білімдер мен біліктерді іс-жүзінде, күнделікті өмірде қандай да бір тәжірибелік және теориялық мәселелерді шешуге қолдана алу қабілеттілігін айтады.

Әлемдік жаһандану әлемі ақпараттық ағындардың көшкін тәрізді өсуімен сипатталады. Әрбір заманауи адам алдында аталған ақпараттарға бейімделу қабілетін дамыту өте қажет. Ақпаратты қолдану жаңа білімге қол жеткізу болып табылады. Алайда бұл жеткіліксіз. Себебі ақпаратпен жұмыс жасау іздеу, жүйелеу және жаңа ақпаратты қайта өңдеу сияқты операцияларды қажет етеді. Ақпараттық кеңістікте ұсынылған ақпарат жүйесіз емес, құрылымдық түрде ұйымдастырылған және микро- және макро-деңгейдегі мәтіндердің форматында ұсынылған. Оларды іріктеу және ұйымдастыру мәтіндік қызметтің қағидаларына сәйкес жүзеге асырылады. Сондай-ақ мәтінді сөйлеу өнімі ретінде қабылдау мен қалыптастырудың заңдары мен ерекшеліктеріне негізделеді.

Ғылыми деңгейде мәтіндік құзыретті қалыптастыру мен дамытудың әртүрлі мәселелері психология, лингвистика, психолінгвистика, танымдық лингвистика және арнайы педагогика сияқты ғылым салаларындағы мамандардың ерекше назарында. Мәтіндік құзырет құрылымы туралы мәселе анық немесе жанама түрде қойылғанына қарамастан ресейлік ғалымдар Н. Н. Болдырев, Н.Б. Болотнова, П.Я. Гальперин, О.Г. Грибова, Т.А. Ван Дик, В.Кинка, Л.П. Добраева, Т.М. Дредзе, М.Я.Дымарский, А.Залевская, Э.Кубрякова, Е.В. Левченко, А.А.Леонтьев, А.П. Сковородников, А.Б. Баранов, Т.М. Дридзе, А.К.Михальская, А.Ворожбитова, В. М. Ростовцева, А.П. Сологуб, Л. А. Голышкина сияқты ғалымдардың еңбектері ерекше орын алады.

Мәтіндік құзыреттің кейбір аспектілерін және оны қалыптастыру технологиясын ғылыми негіздеу С.С.Иванова, Т.В. Кошечкина, Ж.В. Короленко, А.М. Мамадаалиев, О.В. Овчинникова, Н.Ш.Сайфутдинова, О.И.Салосина сияқты ғалымдардың жұмыстарында көрсетілген.

Мәтіндік құзырет тұлғаның интеграциялық сапасы ретінде түсіндіріледі, бұл оның мәдениетін дамытудың маңызды көрсеткіші болып табылады. Мәтіндік құзырет өте маңызды коммуникативті рөл атқарады: қарым – қатынастың функционалдық және ақпараттық негізін қамтамасыз етеді, өзін-өзі тәрбиелеу қабілетін қалыптастырудың міндетті шарты ретінде әрекет етеді. Кез келген құзырет мазмұны құзырет мазмұнының әртүрлі болуына себеп болатын білімнің белгілі бір пәнімен тығыз байланысты [1].

Мәтіндік құзырет “мәтіндік” білім деп аталатын мәтін жайлы білімдер кешеніне негізделген және мәтінді әр түрлі жанрлық және стилистикалық негізде қолдану болып табылады. Білімдердің жеткіліктілігі қарастырылып отырған компонентті бағалау критерийі ретінде қызмет етеді.

Мәтіндік құзырет дағдылары - мәтіндік әрекеттердің автоматтандырылған компоненттері болып табылады, олар оның қабылдау, түсіну, түсіндіру, құру, айту сияқты барлық деңгейлеріне бағытталған. Мәтіндегі ақпаратты талдау және өңдеу дағдылардың алгоритмдік негізін құрайды.

Мәтіндік құзыреттің құрамына кіретін дағдылардың мазмұнын анықтайтын операциялар тізімі: а) тілдік бірліктермен жұмыс істеу дағдылары - тұжырымдамалық маңызды тілдік бірліктерді іздеу, таңдау және пайдалану, тілдік бірліктерді қалыптастыру дағдылары. Дағдыларды қалыптастыру критерийлері операциялардың тәуелсіздігі және оларды іріктеу сапасына байланысты. Яғни, әртүрлі деңгейдегі тұжырымдамаларды объективтеу үшін маңызы бар тілдік бірліктерді мәтіннен таңдау, мәтіннің ақпараттық бірліктерін логикалық тұрғыда орналастыру.

б) эксплицитті және имплицитті ақпаратты толық формаға келтіру үшін синтез жасау. Мағыналық бірліктердің иерархиясы - бұл аталған дағдыларды қалыптастырудың негізгі критерийі: мәтіннен ақпараттық бірліктерді дұрыс таңдау; мәтіннің мағыналық бөліктерінің логикалық бірізділігі; негізгі ойды анықтау; имплицитті ақпаратты тәуелсіз іздеу, сәйкестендіру және синтездеу; в. негізгі мәтіндегі автордың позициясын анықтау. Басты талап ақпараттың толықтығы мен нақтылығы.

Негізгі мәтіндік қабілеттірге мыналар жатады: мәтінді қабылдау, мәтінді түсіну, мәтінді түсіндіру, мәтін жасау, мәтін айту. Қабылдау деңгейінде мәтіндік дағдылардың маңызды көрсеткіштері көркем мәтіннің тұжырымдық құрылымдарын анықтау және таңдау, тілдік құралдарын пайдалану фактілерін анықтау, мәтіннің белгілі қандай да бір жанрға жататындығын анықтау болып табылады. Мәтіндік әрекеттің өнімді деңгейінде қабілеттер мынандай форманы алады: 1. Мәтіндік тұжырымдаманы сипаттайтын ақпаратты сөйлеуде объективтеу. Негізгі талаптарға тілдік бірліктерін дұрыс пайдалану, мәтіндік хабарламаның фрагменттері арасындағы құрылымдық мағыналық бірлікті сақтау; 2. Бағалау пайымы - оның негізгі талаптары мәтіннің тұжырымдамалық құрылымдарын таңдау негізінде бастапқы мәтіннің өзіндік бағалауының дәлелділігі болып табылады; мәтіндік құзыретті қалыптастыру мен дамыту үрдісінде мета-пәндік нәтижелерге жетудің шарты ретінде өз мәтінін жазу. Негізгі талап – ауызша немесе жазбаша формадағы мәтіннің жанрлық сәйкестігі мен стилистикалық дұрыстығы.

Мәтіндік құзыреттің келесі компоненті - қабылдау және / немесе өнімді деңгейлерде мәтіндік қызметті орындау үшін қажетті жеке қасиеттер. Ең маңызды сапа немесе тәжірибе - адамның эмоционалды-құндылықпен қарым-қатынасы және мәтіндік әрекеттің нәтижесі.

Мәтіндік құзыретті қалыптастыру бірқатар қабілеттерді дамытуды қарастырады: а) рефлексиялық қабілеттер - жеке тұлғаның құндылық-семантикалық бағалау үшін, сондай-ақ өзін-өзі бақылау үшін негіз болып табылатын субъективті мүмкіндіктері; мәтіндік құзырет те кездесетін қиындықтарға бейімделу – мәтіндік әрекет үрдісінде логикалық-семантикалық модельдеуді жүзеге асырады. б) мотивациялық және қызметтік қабілеттер адамның өзінің кең мағынадағы әлеуметтік және кәсіби контекстінде оның маңыздылығын түсінуіне байланысты оның мәтіндік құзыретін дамытуға бағытталуын қамтамасыз етеді.

Мәтіндік құзырет тілдік оқытудың әртүрлі салаларында көрініс табады. И. В. Салосина болашақ мұғалімдерді кәсіби даярлау үлгісі бойынша мәтіндік құзыретті қалыптастыру үлгісін көрсетті. Модельдің құрылымдық сызбасы диагностика, мақсаттарды белгілеу, білім беру үрдісінің қағидаларын анықтау, педагогикалық шарт және бақылау сияқты құрамдас бөліктерден тұрады [2].

Мәтіндік құзырет – ойды әр түрлі формада (лингвистикалық, әлеуметтік, семантикалық) сауатты түрде басқа адамдардың жақсы түсінулері үшін қол жетімді, құнды, толық жеткізу болып табылады. Мәтін – белгілі бір нақты мақсаты бар туынды. Сол себепті мәтіндік құзырет дегеніміз түрлі коммуникативті жағдайларда белгілі бір мақсатқа жету [3].

Мәтіндік құзырет лингвистикалық және лингвометодикалық талдаудың нысаны болып табылады. М.Я.Дымарский, В. М. Ростовцева, Л. А. Голышкинаның айтуынша

мәтіндік құзырет – әр түрлі мәтіндерді түсінуді, жасап шығаруды қамтамасыз ететін білімдер жиынтығы. Яғни ол, әр түрлі жанрдағы мәтіндерді қолдану қабілетін білдіреді. Аталған зерттеушілердің пікірлерінше, мәтіндегі ақпаратты талдау тілдік тұлғаның алгоритмдік дағдылар негізін құрайды [4].

Мәтін ұғымына И.Р.Гальперин, Г.И.Колшанский, Н.Д.Зарубина, Л.М.Лосева, О.Г.Москальская анықтама берген. Жалпы мәтіннің бірнеше өзіне тән белгілері бар: а. сөйлемдер жиынтығынан тұрады б. сөйлемдердің мағыналық және құрылымдық байланыстары в. негізгі ойдың болуы және оның дамуы г. сөйлемдердің белгілі бір тақырыпта болуы [5].

Көптеген Е.Е.Аксенова, Б.В.Беляев, Л.Г.Бабенко, В.З.Демьянков, Т.М.Дридзе, М.Я.Дымарский, Е.С.Кубрякова, В.А.Пищальникова, Н.Ш.Сайфутдинова сияқты ғалымдардың айтуынша мәтіндік құзырет табиғаты жағынан мәтіндік әрекет болып табылады.

Н.Ш.Сайфутдинов мынадай анықтама береді: Мәтіндік құзырет – күрделі, көп жақты құбылыс. Ол тілді, оның жүйесін білуді, әр түрлі мәтіндерді түсініп, жаңа мәтіндер құру үшін тілді пайдалануды білдіреді. Сонымен қатар мәтіндік құзырет мәтіндік білімнің, дағдылардың және тәжірибенің болғанын талап етеді. Ғалым мәтіндік құзыретті екі жақтан қарастыруды ұсынады. Біріншісі, кең мағынада – мәтінді түсініп, жаңа мәтін құру үшін қажетті білімдер, қабілеттер мен дағдылар жиынтығы. Екіншісі, тар мағынада – мәтіндік әрекеттің логикасы мен ерекшеліктеріне сәйкес келетін, мәтіндік әрекетті тудыратын білімдер, дағдылар мен қабілеттер жиынтығы. Осыларға байланысты мынадай қорытындылар жасауға болады: 1. Мәтіндік құзырет - күрделі, көп жақты лингвистикалық құбылыс. Бұл құбылыстың құрылымы жалпы мәтіндік қабілеттерден тұрады. 2. Құрылымының компоненттері мәтіндік құзыреттің ерекшелігін көрсетеді. 3. Мәтіндік құзыретті дамыту арнайы ұйымдастырылған оқу үрдісінде жүзеге асады [6].

М.Я. Дымарский мәтіндік құзыреттің үш негізгі құрылымдық бөліктерін ұсынды. Біріншісі, мәтінге анализ жасап, оны бөліктерге бөле алу – мәтіннің тақырыбын анықтау, мәтінді тақырыпшаларға бөлу, олардың арасында белгілі бір иерархияны анықтау. Екінші, мәтіннің логикалық байланысын қамтамасыз ету- мазмұн элементтері арасындағы өзара байланысты құруға көмектесетін тілдік құралдарды меңгеру. М.Я. Дымарский мәтіннің байланысын қамтамасыз ететін құралдарды екі топқа бөлді: 1. Әмбебап құралдар – белгілі бір тілде кез – келген сөйлеу-ойлау шығармаларын тудыратын кезде қолданылады. Оларға жалғаулықтар, есімдіктер, синтаксистік параллелизм, етістіктердің шақтық формалары жатады. 2. Сөйлеу әрекетінің жазбаша ыормасында кездесетін арнайы мәтіндік байланыс құралдары- мәтіндік арнайы жалғаулықтар. Үшіншісі, толық мәтінді құру мүмкіндігі – бұл компонент алғашқы екі компонентті байланыстыратын негізгі түрі. Бұл компонент мәтіннің жанрлық – стилистикалық және тілдік құралдарды жақсы меңгеруді талап етеді.

Н.Ш. Сайфутдинова үш құрылымдық компонентті ұсынды: мәтіндік әрекет тәжірибесі, мәтін теориясы жайлы білім, мәтіндік әрекеттің үрдісі мен нәтижесіне эмоционалды қатынасы.

А.В. Свиридованың айтуынша мәтіндік құзырет дегеніміз - сөйлеу түрлерін (сипаттау, баяндау, талқылау), мәтін грамматикасын, құрылымын, мәтіндегі байланыс құралдарын, тілдің стильдік құрылымын, мәтіннің жанрын, стилистикалық тілдік құралдарды білу. А.В. Свиридова мәтіндік құзыретті пәнаралық интеграцияның нәтижесі деп қарастырған. Мәтіндік құзырет білім алушылардың коммуникативті-креативті дағдыларын қалыптастырады. Мәтіндік құзыреттің мынадай құрылымдық параметрлері бар: 1. Негізгі мәтіндік ұғымдармен таныс болу 2. Мәтінді талдау схемасын білу 3. Өзінің жеке мәтінінді құру заңдарын білу

Ресейлік ғалым О.Е. Грибова мәтіндік құзыретті оқу әрекетін жүзеге асыратын негізгі, құралдар, әрекеттер, ережелер, жиынтығы ретінде қарастырады. Мәтіндік құзырет тілдік тұлғалардың әр түрлі мәтіндерді түсініп, жеке өз мәтіндерін құруды білдіреді дейді.

Мәтіндік қабілеттерге мыналар жатады: 1. Мәтінді қабылдау – мәтіннің тақырыбын, негізгі ойын, тақырыпшаларын, автордың ойын анықтау. 2. Мәтінді айту қабілеті – мәтіннің мазмұнын ауызша және жазбаша түрде жеткізу, мәтінді өзгерту, мәтіннің тезисін, жоспарын, қысқаша мазмұнын жазу. 3. Мәтінді өңдеу қабілеті – әр түрлі жанрдағы, стильдегі мәтін құру, мәтіннің негізгі тақырыбы мен ойын анықтау.

Мәтіндік қабілет үш негізгі қабілеттерден тұрады: мәтінді қабылдау, мәтінді айту және жаңа мәтін құрастыру [7].

Рецепция деңгейінде мәтіндік қабілеттерге мыналар кіреді: мәтіннің концептуалдық құрылымын анықтау және таңдау, тілдік құралдарды қолдану фактілерін анықтау. Продуктивті деңгейде мәтіндік қабілеттерге мыналар кіреді: ақпаратты объективтілеу, бағалау, жаңа мәтін құрастыру [8].

Ресейлік ғалым Н.С. Болотнованың айтуынша мәтіндік құзырет мыналарды қамтиды: 1. Тілдік ресурстарды білу, мәтіндік әрекет үрдісінде оларды таңдап, ұйымдастыра білу. 2. әлем туралы өз көзқарасын көрсете білу қабілеті,өзінің жеке авторлық стилінің болуы. 3. қарым-қатынас саласын, қарым-қатынас жағдайларын білу және мәтін құру және мәтінді қабылдау кезінде оны ескеру мүмкіндігі. 4. шындықты білу,оны сөйлеу үрдісінде қолдана алу. 5. Адресатты білу, мәтіндік әрекет кезінде адресат жайлы факторды ескеру [9].

Негізгі мәтіндік дағдыларға мыналар кіреді:

1. Мәтіндерінің мазмұны мен құрылымын аналитикалық талдау жасай алу: а. мәтіннің құрылымдық және мағыналық тұтастығын дәлелдеу; б. мәтіннің тақырыбын анықтау; в. мәтіннің негізгі идеясын анықтау; г. мәтіннің құрамымен байланысты құрылымдық және мағыналық фрагменттерді анықтау; д. лингвистикалық терминдердің мазмұнын ашып көрсету; е. мәтіннің ақпараттық жоспарын көрсететін бірқатар негізгі сөздерді табуға; ж.мәтіндегі сөйлемдердің байланыс құралдарына түсініктеме беру; з. үзінділерді мәтін түрлерімен байланыстыру; и. мәтіннің функционалдық стилін анықтау.

2. Оқу мәтіндерін түсінуге бағытталған аналитикалық және өнімді дағдылар: а. мәтіннің композициялық схемасын құру; б. мәтінді өздігінен құралған сұрақтар арқылы айту; в. оқушының жоспарына сәйкес мәтінді айту; г. тезистер негізінде мәтінді айту; д. кесте негізінде мәтінді айту.

3. Білім беру негізінде мәтіндерді құру үрдісінде қалыптасқан өнімділік дағдылар: а. тақырыпты анықтап, өз ойыңның негізгі идеясын білу; б. оқу материалын таңдап, жүйелеу; г. берілген стильге және сөйлеу түріне сәйкес келетін мәтіннің үзінділерін толықтыру; д. ұсынылған тип және сөйлеу стиліне сәйкес мәтінді құру; е. құрылған мәтінді өңдеу [10].

Мәтіндік құзыретті қалыптастырудың қағидалары: Біріншіден, детерминизм қағидасы - мәтіндік құзыретті қалыптастыру үшін алдымен мәтіндік қызметті қамтамасыз ететін механизмдерді қалыптастыру және дамыту қажет, содан кейін бұл механизмдерді мақсатты түрде, кейін автоматты түрде қолдану қажет. Аталған қағиданы қадағалау үшін адамның дамуына ықпал ететін әртүрлі факторлардың әсерін ескеру қажет. Екінші маңызды қағида – коммуникативтік қағида. Бұл қағида бойынша білім алушы мәтінмен диалогқа түспеуі қажет. Яғни студент мәтіннің авторымен диалог орнатады. Бұл студенттің мәтін мазмұнын түсінумен шектелмеуін талап етеді. Сонымен қатар студент автордың ойын анықтауы қажет. Мәтіндік құзыретті дамыту барысында аталған қағиданы қолданудың мақсаты оқу үрдісінде барлық студенттердің қарым-қатынас деңгейін және коммуникативтік дағдыларын арттыру, ақпарат жеткізу, тұлғааралық қарама-қайшылықтар мен қақтығыстардың сындарлы шешімі, әлемге деген интерпретативті

көзқарас. 3. Жүйелілік қағидасы - мәтіндермен жұмыс жасаудың бірнеше бағыттар бойынша ұйымдастырылуын көздейді [11].

Әдебиеттер тізімі:

1. Дымарский М.Я. Текстовая компетенция и языковая личность школьника/ Сб.научн.тр./ Санкт-Петербург, 1995. с. 33-35.
2. Шулекина Ю.А. Текст современного школьного учебника/ Сб.научн.тр./ Московский городской педагогический университет. Москва, 2014. – с. 33-
3. Андреещева Н.Н. Формирование текстовойкомпетентности – основополагающийфактор профессионального развития выпускника/ Сб.научн.тр./ Москва, 2015. – с. 11-18.
4. Лиманова В. С. Жанр приказа в практике формирования текстовой компетентности документоведа/ Сб.научн.тр./ Новосибирский государственный технический университет. Россия, г. Новосибирск, 2013. – с. 26-30.
5. Христолюбова Л.Б. Формирование текстовой компетенций у младших школьников коррекционной школы VII вида/ Сб.научн.тр./ Россия, г. Екатеринбург, 2010. – с. 63-67.
6. Карпова Н.П.Характеристика состояния текстовой компетенций школьников с тяжелыми нарушениями речи/ Сб.научн.тр. /Москва, 2009. – с. 159-162.
7. Лукина С.Л. К вопросу определения понятия текстовая компетенция/ Сб.научн.тр. /Орловский гос.университет. 2012. – с.15-17.
8. Булатова В.А., Содержание текстовой компетенции/ Сб.научн.тр. / Челябинск, 2012. – с.14-15.
9. Булатова В.А. К вопросу о формировании текстовой компетенции студентов/ Сб.научн.тр. / Челябинск, 2012. – с.10-12.
10. Васюкович Л.С. текстовая компетенция в контексте современного лингвистического образования // Преподаватель XXI век. - Москва:Прометей, 2015. - с.185-193.
11. Багдасарян А. Г. Формирование текстовой компетенции студентов языковых факультетов: Дисс.р. Южно-уральский государственный гуманитарно-педагогический университет. Челябинск, 2017. – с.25-

КӨПТІЛДІ БІЛІМ БЕРУ ЖӘНЕ ТІЛ ҮЙРЕТУДЕГІ ИННОВАЦИЯЛАР ПОЛИЯЗЫЧНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ И ИННОВАЦИЙ В ОБУЧЕНИИ К ЯЗЫКАМ MULTILINGUAL EDUCATION AND INNOVATIONS IN LEARNING LANGUAGES

МРНТИ: 14.35.09

*Жүнісбаева М.Т.¹ Баданбекқызы З.²
Абай атындағы ҚазҰПУ,*

¹6M011900- Шетел тілі: екі шетел тілі мамандығының 2 курс магистранты

² Ғылыми жетекші. , ф.ғ.к., аға оқытушы

ЦИФРЛЫҚ БІЛІМ РЕСУРСТАРЫ, ОЛАРДЫ ОҚУ ҮДЕРІСІНДЕ ТИІМДІ ПАЙДАЛАНУ

Түйіндеме

Берілген ғылыми мақалада ЦБР-ның теориялық негіздері, шетел тілін ЦБР-ның негізінде оқыту республикалық білім берудің жалпы жүйесінің құрамдас бөлігі ретінде қарастырылған, ЦБР-ын оқытудың мәселелері және алған білім нәтижесін цифрлық ресурстар арқылы қорытындылаудың тиімділігі қарастырылған. Талқылаудың нақты тақырыбы - Цифрлық білім ресурстары, оларды оқу үдерісінде тиімді пайдалану - бұл оқышылардың белсенді оқу мүмкіндіктерін кеңейтеді және оларды нәтижеге қол жеткізуге ынталандырады.

Кілт сөздер: Цифрлық білім ресурстары, ақпараттық коммуникациялық технологиялар, интерактивті білім беру.

Жунисбаева М.Т.¹ Баданбеккызы З.²

¹Магистрант 2 курса специальности 6M011900- Иностранный язык: два иностранных языка

² Научный руководитель, старший преподаватель, к.ф.н.

ЦИФРОВЫЕ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЕ РЕСУРСЫ, ЭФФЕКТИВНОЕ ИСПОЛЬЗОВАНИЕ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ

Аннотация

Данная научная статья рассматривает теоретические основы ЦОР, преподавания иностранного языка на основе ЦОР рассматриваются как неотъемлемая часть национальной системы образования, проблемы преподавания ЦОР и эффективность результатов, полученных с помощью цифровых ресурсов. Конкретная тема обсуждения - цифровые образовательные ресурсы и их эффективное использование в учебном процессе - это увеличивает способности активного обучения и стимулирует их к достижению результатов.

Ключевые слова: цифровые образовательные ресурсы, информационно-коммуникационные технологии, интерактивное обучение.

Zhunisbayeva M.T.¹ Badanbekkyzy Z.²

Abay KazNPU,

¹Master Degree 2 course of speciality 6M011900- Foreign language : two foreign languages

²Scientific advisor: Candidate of Philology, Senior Lecturer

DIGITAL EDUCATIONAL RESOURCES, AND THEIR EFFECTIVE USE IN THE LEARNING PROCESS

Abstract

The article deals with the theoretical bases of the DER, the teaching of a foreign language on the basis of DER are considered as an integral part of the national education system, the problems of teaching DER and the effectiveness of the results obtained by digital resources. The specific topic of discussion - Digital educational resources, and their effective use in the learning process - this increases the readers' active learning abilities and stimulates them to achieve results.

Keywords: Digital educational resources, information and communication technologies, interactive education.

Қазақстанның қазіргі даму кезеңінде, ауқымды әлеуметтік-экономикалық өзгерістерді анықтай отырып, ақпараттық қоғамды индустрияландырудағы ішкі және өзара байланысты тенденциялар білім беру жүйесінің әлеуметтік қажеттіліктерінен өтеді.

«Заманауи мектептің басты міндеті - жоғары технологиялы, әлемдегі бәсекеге қабілетті адамның, тұлғаның, өмірдің патриотизмі мен тәрбиесінің барлық аспектілерін ашу».

Білім беру саласындағы қуатты трансформациялық ресурстардың бірі - білім беруді ақпараттандыру болып табылады - білім беру саласында қолданылатын ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың (АКТ) мүмкіндіктерін жүзеге асыруға бағытталған ғылыми-педагогикалық, оқу-әдістемелік әзірлемелерді жасау мен қолдануды оңтайландыру әдістемесі, технологиясы және практикасы арқылы ұйымдастырылған мақсатты түрде ұйымдастырылған процесс. жайлы жағдайлар.

«2020 жылға дейінгі кезеңге арналған қазақстандық білім беруді модернизациялау тұжырымдамасында» заманауи білім беру сапасын қамтамасыз етудегі ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың рөлі заманауи мектептің дамуындағы негізгі элемент ретінде қарастырылған.

Білім беруді ақпараттандыру: қазіргі кездегі ақпараттық технологияларды қолдану үшін: оқытудың әдістемелік жүйесін жетілдіру; ақпараттық іс-әрекеттерді жүзеге асыру және білім беру мақсаттарының ақпараттық өзара әрекеті; компьютерлік тестілеу негізінде оқушылардың білім деңгейін психологиялық-педагогикалық диагностикалауды жүзеге асыру; білім беруді басқару, оның ішінде жергілікті және ғаламдық компьютерлік желілерде және т.б. Педагогикалық (білім беру) технологиялардың кең спектрін қолдана отырып, АКТ жалпы коммуникативті құзыреттілік - түлектердің сәтті әлеуметтенуіне жағдай жасау мәселелерін шешуге көмектеседі.

Ақпараттандырудан білімнің тиімділігі мен сапасының артуын жаңа білім беру өнімдерінің инновациялық сапалары болған жағдайда күтуге болатыны анық. Оларға мыналар жатады:

1. Күрделілік. Оқу процесінің барлық компоненттерін қамтамасыз ету мүмкіндігі:

- ақпарат алу;

Практикалық сабақтар, студенттердің өзіндік жұмысын ұйымдастыру;

- оқу жетістіктерін бақылау.

2. Белсенді-белсенді оқыту формаларын қолдану мүмкіндіктерінің күрт кеңеюін қамтамасыз ететін интерактивтілік.

3. Мектептің аудиториясынан тыс жерде, оның ішінде қашықтықтан неғұрлым толық оқыту мүмкіндігі.

Мектептегі білім беруде жаңа буын электрондық білім беру ресурстарын белсенді пайдаланудың маңызды салдары мыналар болады:

- оқытудың репродуктивті үдерісінен белсенділікке көшу;

оқытудың әртүрлі әдістері мен ұйымдастырушылық формаларын қолдау;

• студенттердің мүмкіндіктері мен оқу қажеттіліктеріне сәйкес оқу материалдарын оқуға арналған жеке білім беру жолдарын салу;

Студенттердің барлық санаттарын сәтті оқуды ынталандыру;

• пәндерді оқытуда құзыреттілікке негізделген тәсілді енгізу, оның қолданбалы компонентін белсенді пайдалану.

Оқу процесін орталықты қолдану негізінде құру мұғалім мен оқушының өзара әрекеттесу процесін өзгертуді көздейді, кәсіби ортада білім мен ақпараттың тікелей көзінен гөрі «үйлестіруші» немесе «тәлімгер» болатын мұғалімнің ұстанымы қайта қарастырылады. Сонымен бірге студент орталықтың ерекшеліктерін өз бетінше зерттеп,

оларды сабақтың оқу және практикалық міндеттерін шешуде қолдана отырып, оқу процесіне белсенді қатысушы позициясын алады.

Жақында Орталықтың типтік құрамы электронды оқу құралдары, компьютерлік модельдеу құралдары, Интернет-сайттар, тренажерлер, оқу бағдарламалары және басқа да білім беру ресурстары сияқты жаңа педагогикалық бағдарламалармен толықтырылды. Ең тиімдісі - орталықтың негізінде оқу процесін жобалау және ұйымдастыру әдісі:

- басты назар студенттердің танымдық іс-әрекетінің белсенді түрлерін ұйымдастыруға, белсенді танымдық позициясын қалыптастыруға;

- мұғалім оқытушы-менеджер және оқу директоры ретінде әрекет етеді, студенттерге оқу құралдарын беруге ғана емес, оқу құралдарын беруге де дайын;

- білім беру ақпараты танымдық іс-әрекетті ұйымдастырудың құралы ретінде қолданылады;

- студент оқытушымен бірге іс-әрекеттің субъектісі ретінде әрекет етеді, ал оның тұлғалық дамуы негізгі тәрбие мақсаттарының бірі болып табылады.

Жаңа жағдайда мұғалімнің іс-әрекетінің ерекшелігін анықтай отырып, оқушының оқу іс-әрекетін ұйымдастырудың келесі ерекшеліктерін ажыратуға болады:

1. Мұғалім ақпараттың жалғыз көзі емес.

2. Мұғалім оқушылардың ақпаратты іздеуді және оны таңдалған өлшемдерге сәйкес өңдеуді ұйымдастырады және, демек, оқушы мен ақпарат көздері арасында делдал болып табылады.

3. Мұғалім диагностикалық нәтижелерге сәйкес әр оқушыға арналған электронды оқу модульдерінің оңтайлы жиынтығын анықтайды.

4. Оқытушы анықталған жеке ерекшеліктеріне сәйкес оқушылардың білімін, дағдыларын меңгеруді бақылау нысанын анықтайды.

5. Мұғалім сабақта және сабақтан тыс уақытта студенттермен қарым-қатынастың жаңа формаларының бастамашысы болып табылады.

6. Мұғалім - сабақта және сабақтан кейінгі проблемалық және даулы мәселелерді талқылауды ұйымдастырушы (модератор) [1,3].

Әлбетте, мұғалімнің ақпараттық құзиреттілігіне қойылатын талаптар едәуір артады, мұғалім әр түрлі сандық ресурстарды шарлап қана қоймай, әртүрлі педагогикалық мәселелерді шешу үшін цифрлық білім беру ресурстарын құра білуі керек, сандық форматта түрлі оқу материалдарын жасай білуі керек.

Орталықтың білім берудегі белсенді рөлі - олар белгілі бір педагогикалық мәселелерді шешуде қолданылатын құрал-жабдықтардың функцияларын атқарып қана қоймай, дидактика мен әдіс-тәсілдердің дамуын ынталандырады, жаңа бағыттардың пайда болуына ықпал етеді. Студенттердің білім сапасын едәуір жақсартуға мүмкіндік беретін студенттер мен оқытушылардың өздерін оқыту мен тәрбиелеу нысандары.

Алайда, оқу процесінің тиімділігін шынымен арттыру үшін CRP қолдану үшін, дәстүрлі әдістемелік талаптардан басқа, білім беру процесінде цифрлық ресурстарды (CRP) 1 құру және пайдалану кезінде оларды жасаудың бірқатар нақты (электронды өнімге тән) ережелерін және оларды қолдану әдістерін сақтау қажет. сабақта қолдану. Мұғалімдерге арналған әртүрлі білім беру орталықтарының үлкен таңдауының аясында, оларды мектеп мұғаліміне бағытталған ғылыми және әдістемелік әзірлемелердің едәуір жетіспеуі байқалады.

Сонымен қатар, ең үлкен дидактикалық әсерге қазіргі заманғы ақпараттық және телекоммуникациялық технологиялардың жеке құралдарын білім беру іс-әрекетінің әр түрлі түрлерінде кешенді қолдану арқылы ғана қол жеткізуге болады.

Цифрлық білім ресурстары – бұл білімдік процесс субъектілерінің интерактивтік қашықтықтан өзара әрекеттестік ретінде электрондық оқытудың ақпараттық

білімдік ортасының жинағын құруды қамтамасыз ететін электрондық тасуыштардағы дидактикалық материалдар деп анықталған [4].

Сондықтан ESM / EOR-ді оқу процесінде практикалық қолдануды оқшау қарастыруға болмайды, тек АКТ-ның басқа құралдарымен, мысалы, интерактивті тақта, оқу-зертханалық жабдықтар кешені және басқалармен үйлесімде қарастыруға болады, олар әр адам сияқты тиісті әдістемелік әзірлемелерде көрініс табуы керек. сабақ және тұтастай алғанда оқу процесінің траекториясы.

Сонымен бірге, әзірленген оқу бағдарламалары мен оқу құралдарының сапасы мен тиімділігі Қазақстанда да, одан тыс жерлерде де мұғалімдердің көптеген зерттеулерінің тақырыбы болып қала береді. Өкінішке орай, Интернетте орналастырылған ресурстарды сараптау және сапасын бақылау қызметі жоқ, ғылым, психологиялық қауіпсіздік, баланың жеке басын дамыту әдістемесіне сәйкес келмейтін көптеген оқиғалар бар. Бұл, ең алдымен, жеке тұлғаға бағытталған, ең көп қолданылатын білім салаларына қатысты.

Мұғалімдердің сабақтарда, сыныптан тыс жұмыстарда, сынып сағаттарында және түрлі іс-шараларда уақыттық қысым жағдайында қайталанатын және таратылатын төмен сапалы әзірлемелердің көптігі балаға тәрбиелік ықпалдың әсерін жоққа шығарады. Сонымен қатар, тақырыптық сабақтар кезінде студенттерге бірдей материалдарды ұсыну, қайталану мүмкіндігі студенттердің «сқучно» түзетулер мен тыйымдарды қабылдамауына әкеледі [2,5].

Осыған байланысты жоғары сапалы электронды (цифрлық) оқу құралдарын құру ерекше маңызды талаптарға жауап береді:

- мектептегі және отбасындағы баланың дамуын жан-жақты қарастыратын білім берудегі жүйелі, құрылымдық, құндылық-мотивациялық иерархия;
- психологиялық, техникалық қауіпсіздік нормативтері;
- оқу материалының мазмұнын баяндаудың ғылыми дұрыстығы;
- пайдаланылатын терминологиялардың қазіргі заманғы түсіндірмелерге сәйкестігі;
- оқу материалын баяндау түсінікті, нақты, толық және қайшылықсыз болуы тиіс.
- оқу материалын оқушылардың нақты жас ерекшеліктеріне бейімді түрде ұсыну.
- оқушыларда парасаттық, адамгершілік, физикалық артық жүктемелердің болмауы.
- оқу материалын қабылдауға және қайта өңдеуге сезім мүшелерін мақсатқа лайықты қатыстыру;
- оқу материалын барынша көрінерлік ету
- пайдаланушылар үшін оқу міндеттерінің айқын қойылымы.
- оқушылар мүддесіне тірек және ілім түрткілерін қалыптастыру.
- оқушылардың белсенді ақыл-ой іс-әрекетін ұйымдастыру.
- шынайы уақыт режимінде өзара әрекеттестікті және кері байланыстарды ұйымдастыру
- оқытудың деңгейлік және даралық формаларының мүмкіндігін қамтамасыз етуі және оқушылардың жас және әлеуметтік ерекшеліктерін ескеруі қажет;
- оқушыны берілген пәннің аясында алған білімі мен білігі негізінде өмірлік проблемаларды шешу тәжірибесін алуға бағыттайтын оқу іс-әрекетінің түрлерін ұсынуы тиіс;
- өз бетінше және топпен жұмыс істеуді пайдалануды қамтамасыз етуі тиіс;
- оқу материалдарының интерактивтілігін арттыру үшін компьютерді пайдалануға мүмкіндік беретін балалардың өзіндік іс-әрекетін ұйымдастырудың технологиялық және әдістемелік.

Сонымен қатар, сараптама және сапаны бақылау қызметі әкімшілік процесс болып табылатын және оқу орнының жергілікті нормативтік базасын қалыптастырумен, оқытушылар құрамымен жұмысты ұйымдастырумен байланысты білім беру процесінің сапасын жақсарту жүйесінің бөлігі ретінде нақты мемлекеттік мекеме негізінде құрылуы керек.

«Білім беру мекемесінің ақпараттық-білім беру ортасы электронды (сандық) нысанда келесі іс-әрекеттерді жүзеге асыруға мүмкіндік беруі керек:

- оқу процесін жоспарлауға;
- ақпараттық ресурстарды оқу процесіне қатысушылар пайдаланатын студенттер мен оқытушылардың жұмыстарын қоса алғанда, оқу процесінің материалдарын орналастыру және сақтауға;
- оқу процесінің барысы мен бастауыш жалпы білімнің базалық білім беру бағдарламасын меңгерудің нәтижелерін белгілеуге.

Сонымен, цифрлық білім беру ресурстары (ЦБР) – электрондық оқыту жүйесінің негізгі бір құрамды бөлігі. Олар – оқу үдерісін ұйымдастыруға қажетті сандық формада көрсетілген фотосуреттер, көркем үзінділер, статикалық және динамикалық модельдер, виртуальды нақтылық пен интерактивті модельдеудің объектілері, картографиялық материалдар, дыбыс жазбалары, таңбалық объектілер мен іскерлік графика, мәтіндік құжаттар мен басқа да оқу материалдары. ЦБР, оқылатын пәндердің әр тақырыбындағы жаңа материалдарды мультимедиялық көріністермен түсіндіріп, интербелсенді тапсырмалар мен тестер арқылы бекітеді. Оны пайдалану оқушының әр тақырыпты есте сақтап, оны терең түсінуіне мүмкіндік береді. ЦБР мен білім беруге арналған электрондық басылымдар ұғымдары бір-бірімен мағыналас. Әдебиеттерге шолу жасағанда осыны ескерген жөн [5].

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Жалпы орта білім беру мекемелеріндегі электрондық оқыту жүйесі үшін цифрлық білімдік ресурстарды дайындау стандарты (www.nci.kz)
2. АҚ «Білім беруді ақпараттандырудың ұлттық орталығы» (www.nci.kz)
3. Білім беру жүйесінің басшы және ғылыми-педагогикалық кадрлары біліктілігін арттыратын республикалық институт (www.tipkso.kz)
4. Роберт И.В. Теория и методика информатизации образования (психолого-педагогический и технологический аспекты). 3-е изд., доп. -М.: ИИО РАО, 2010. -356с.
5. Савелова Е.В. Цифровые образовательные ресурсы в школе: методика использования. Обществознание. Сборник учебно-методических материалов для педагогических вузов. –М.: Университетская книга, 2008. -224с.

МАЗМҰНЫ \ СОДЕРЖАНИЕ\CONTENTS

ШЕТЕЛ ТІЛІНДЕ БІЛІМ БЕРУ ИНОЯЗЫЧНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ FOREIGN LANGUAGE EDUCATION

Аяпова Т.Т. Әлімбаева Айдана Шет тілін оқытуда лексика –грамматикалық әдісті қолдану.....	5
Б.Е. Букабаева Г. Н. Нурсаламова Ерекше білім беруді қажет ететін балаларды инклюзивті шеттілдік білім беру жағдайында психолого-педагогикалық қолдау траекториясы.....	8
Ж.Т. Раймқұлова Шетел тілін оқыту үрдісінде оқылымды белсенді әдістер негізінде үйрету.....	12
Ж.Т. Раймқұлова Айтылым дағдысындамытуд«корпоративтік оқыту технологиясы» әдісін қолдану.....	16
Аяпова Т.Т. Әбен Ә.М. Шеттілдік білім берудің когнитивті - лингвомәдени әдіснамасы.....	23
Абуов Ж. А. Абдрахманов Д. Д. Понятие CLIL, билингвиальное обучение и всестороннее определение концептуальной модели clil «триптих языка».....	28
А.А.Айдарханова С.Е.Есенаман М.Б. Рахимова Когнитив-тілдік аспектіде тілді интеграциялық оқыту (clil) («биология» мамандығының негізінде).....	36
Абуов Ж.А. Мушканов А.А. CLIL сабағын жоспарлау аспектісінде тілдік материалды интеграциялаудың концептуалды моделі.....	41
Алипбаева Э.К. Турдалиева Э.Д. Использование видеоматериалов в обучении иностранному языку.....	48

МӘДЕНИЕТАРАЛЫҚ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАС ЖӘНЕ АУДАРМА МЕЖКУЛЬТУРНАЯ КОММУНИКАЦИЯ И ПЕРЕВОД INTERCULTURAL COMMUNICATION AND TRANSLATION

Aigerim Smagulova, Lyudmila Kotiyeva Oteпова Ayymgul Translation strategy in the aspect of communication and diplomatic discourse.....	53
Aigerim Smagulova, Boribayeva Safura, Lyudmila Kotiyeva Terminological combinations of oil and gas industry terms in english and kazakh languages.....	60

ЛИНГВИСТИКА ЖӘНЕ МӘТІН ЛИНГВИСТИКАСЫ ЛИНГВИСТИКА И ЛИНГВИСТИКА ТЕКСТА LINGUISTICS AND TEXT LINGUISTICS

L.M.Makhazhanova, L.M.Aliyarova, A.R. Khalenova, K.Ch.Utegenova Lexical-morphological peculiarities of compound words in german and kazakh languages.....	73
--	-----------

**ЛИНГВОМӘДЕНИЕТТАНУ
ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИЯ
LINGUA-CULTURAL LINGUISTICS**

Badagulova G.M. Bekalaeva A.O. Actualization of the concept “miracle” in epic works.....	80
Aldabek N.A. , Sartova A. E. The reasons of the evolution of the ruling concept of the communist party of china since the reform and opening-up.....	85
Myrzakhmetova Akbayan Language and culture relations.....	89
Myrzakhmetova Akbayan Concept «generation» in kazakh , english and russian culture..	95
М.Т. Шоинжанова Халық ауыз әдебиетіндегі ұлттық характер	103

**ТІЛДЕРДІ ОҚЫТУДАҒЫ ҚҰЗЫРЕТТІЛІКТЕРДІҢ РӨЛІ
РОЛЬ КОМПЕТЕНЦИЙ В ОБУЧЕНИИ К ЯЗЫКАМ
THE ROLE OF COMPETENCY IN LEARNING LANGUAGES**

А.А.Айдарханова С.Е.Есенаман М.Б. Рахимова Мәтіндік құзырет ұғымын анықтау мәселесі.....	110
---	------------

**КӨПТІЛДІ БІЛІМ БЕРУ ЖӘНЕ ТІЛ ҮЙРЕТУДЕГІ ИННОВАЦИЯЛАР
ПОЛИЯЗЫЧНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ И ИННОВАЦИЙ В ОБУЧЕНИИ К ЯЗЫКАМ
MULTILINGUAL EDUCATION AND INNOVATIONS IN LEARNING LANGUAGES**

Баданбекқызы З . Жүнісбаева М.Т. Цифровые образовательные ресурсы, эффективное использование в образовательном процессе.....	116
---	------------

**«ХАБАРШЫ» ЖУРНАЛЫНЫҢ
«КӨПТІЛДІ БІЛІМ БЕРУ ЖӘНЕ ШЕТЕЛ ТІЛДЕРІ ФИЛОЛОГИЯСЫ» СЕРИЯСЫНДА
БАСЫЛАТЫН МАҚАЛАЛАРДЫ БЕЗЕНДІРІЛУГЕ**

ҚОЙЫЛАТЫН ТАЛАПТАР:

I. Қажетгі материалдар

1.1. Парақтардың төменгі орта жағы қарындашпен нөмірленген мақала көшірмесі мен оның электрондық нұсқасы.

1.2. Аңдатпа 200 сөзден және тірек сөздер 10-12 сөзден тұрады және олар қазақ, орыс және ағылшын тілдерінде болуы тиіс.

1.3. Мақаланың мазмұны: а) кіріспе бөлім; ә) талдау; б) тәжірибе (егер болса); в) қорытынды; г) әдебиеттер тізімі және түйін сөз (екі тілде: егер де мақала қазақ тілінен болса, түйін сөз (15 сөз) - орысша және ағылшынша, ал егер де орыс тілінде болса, түйін сөз (15 сөз) қазақша және ағылшынша болуы тиіс және т.б.) керек.

1.4. Автор (авторлар) жайында берілетін мәліметтер: аты-жөні толық, жұмыс орны (ұжым аты, жоғары оқу орнының толық аты және қысқартылған аты), атқаратын қызметі, ғылыми дәрежесі мен атағы, жұмыс және үй телефоны, электронды поштасы.

II. Мақаланы безендіру ережесі

2.1. Мақала мәтіні терілуі: Word стандартты формат А4, Times New Roman, кегль №14, бір интервал арқылы, парақтың жоғарғы және төменгі бос өрістері-2,5см; оң жақтағы-1,5 см; сол жақтағы-3 см. болуы керек;

2.2. ӘОК - сол жақ жоғарғы бұрышта бас әріптермен (кегль №13);

2.3. Автордың (авторлардың) аты-жөні - жартылай қарайтылған кіші әріптермен ортада және келесі жолға жұмыс істейтін ұжым мен қала, мемлекет аты (кегль №13);

2.4. Мақала аты - бір бос жолдан кейін жартылай қарайтылған бас әріптермен (кегль №13);

2.5. Аңдатпа және тірек сөздер – мақала жазылған тілде (кегль №12);

2.6. Мақала мәтіні - бір бос жолдан кейін (кегль №14);

2.7. Әдебиеттер тізімі (кегль №13);

2.8. Әдебиеттерге сілтемелер квадраттық жақшада беріледі, *мысалы*, [1], [2, 315б.], [4-7].

III. Мақалаларды жариялау тілдері – қазақ, орыс, ағылшын, қытай тілдері және т.б.

Редакцияға түскен мақалаларға сала бойынша мамандардың пікірлері беріледі. Пікір негізінде редакция алқасы авторға мақаланы толықтыруға (түзетуге) ұсыныс жасауы, не мүлдем қайтарып беруі мүмкін. Әр автор өз мақаласының мазмұнына, грамматикалық, стилистикалық және орфографиялық жіберілген қателеріне жауапты.

Мекен-жайы: Алматы қаласы, Жамбыл көшесі, 25, Абай атындағы ҚазҰПУ, жұмыс телефоны - 8(727) -2 91-40-87, эл.пошта: zaure.badanbekkyzy.51@mail.ru

Редакция алқасы

ТРЕБОВАНИЯ
К ОФОРМЛЕНИЮ СТАТЕЙ В ЖУРНАЛЕ «ХАБАРШЫ/ВЕСТНИК»,
серия: ПОЛИЯЗЫЧНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ И ИНОСТРАННАЯ ФИЛОЛОГИЯ

I. Необходимые материалы

- 1.1. Статья в распечатанном и электронном варианте: нумерация страниц внизу по центру.
- 1.2. Аннотация (200 слов) и ключевые слова (10-12 слов) на трех языках (на казахском, русском и английском).
- 1.3. Содержание статьи: а) введение, б) анализ, в) практическая часть (если есть), г) заключение, д) список литературы, е) резюме из 15 слов: если статья на казахском языке – резюме на русском и английском языках, если на русском языке – на казахском и английском.
- 1.4. Сведения об авторе (соавторе): Ф.И.О. полностью, место работы (название организации, вуза полное и сокращенное название), должность, учёная степень, звание, контактный телефон, e-mail.

II. Оформление статьи.

- 2.1. Набор текста статьи: Word стандартного формата А4, Times New Roman, кегль №14, через 1 интервал, поля: верхнее, нижнее – 2,5 см, правое – 1,5см, левое – 3см;
- 2.3. УДК - в левом верхнем углу прописными буквами (кегель №13);
- 2.4. Фамилия, инициалы автора (соавтора) - по центру полужирным строчным шрифтом, (кегель №13), следующая строка - место работы, город, страна;
- 2.5. Название статьи - через интервал полужирным прописным шрифтом (кегель №13);
- 2.6. Аннотация и ключевые слова - на языке оригинала (кегель №12);
- 2.7. Текст статьи - через интервал (кегель №14);
- 2.8.Список литературы (кегель №13);
- 2.9. Ссылки в тексте на литературу даются в квадратных скобках, *например*, [1], [2, с. 315],[4-7].

III. Язык издания статьи – казахский, русский, английский, китайский и др.

Поступившие в редакцию статьи рецензируются ведущими специалистами и учеными по отраслям знаний. Статья, на основании редактирования, может быть возвращена для ее корректирования и доработки. Статьи, не соответствующие требованиям, возвращаются. Каждый автор несет ответственность за содержание, грамматические, стилистические и орфографические ошибки.

Адрес: г. Алматы, ул. Жамбыла, 25, КазНПУ им. Абая контактный телефон- **8(727) -2 91-40-87**, электронный адрес: **zaure.badanbekkyzy.51@mail.ru**

Редакционный совет

REQUIREMENTS
TO THE ARTICLES IN THE JOURNAL "KHABARSHY/VESTNIK"
SERIES: MULTILINGUAL EDUCATION AND FOREIGN LANGUAGES

I. Required materials.

- 1.1. An article in the printed and electronic version: page numbers at the bottom center.
- 1.2. Abstract (200 words) and key words (10-12 words) in the original language.
- 1.3. Article content: a) introduction b) analysis c) the practical part (if there is one), d) conclusion, e) references, e) summary/resume consists of 15 words (article in the Kazakh language: a summary in Russian and English languages, in Russian: in Kazakh and English).
- 1.4. About the author (co-author): full name, work place (name of organization, full and abbreviated name of the university), position, academic degree and title, telephone number, e-mail.

II. Designing articles.

- 2.1. Typesetting articles: Word standard A4, Times New Roman, type size 14, 1 interval, margins: top, bottom - 2.5 cm, right - 1,5 cm, left - 3 cm;
- 2.2. UDC - at the top left corner in capital letters (type size 13);
- 2.3. Author's name and initials (co-author) - centered in bold lower case letters (type size 13), the following line - work place, city, country;
- 2.4. Title of the article - in the interval in bold uppercase letters (type size 13);
- 2.5. Abstract and keywords – in the original language (type size 12);
- 2.6. Text of the article – a line after, (type size 14);
- 2.7. References (type size 13);
- 2.8. References cited in the text are given in square brackets, for example [1], [2, p .315], [4-7].

III. Publishing language of articles - Kazakh, Russian, English, Chinese, etc.

Submitted articles are reviewed by leading experts and scholars on the definite spheres. The article based on the editing can be returned to its correction and refinement. Articles that do not meet the requirement will be returned. The author of an article is responsible for the content, grammatical, stylistic and orthographic errors.

Address: 25 Jambyl Str. Abai KazNPU, Almaty Tel: **8 (727) -2 91-40-87**, e-mail: **zaure.badanbekkyzy.51@mail.ru**

Editorial Board

**Келесі басылымның негізгі бөлімдері/Рубрики следующего выпуска/
Rubrics of the next issue:**

**ШЕТЕЛ ТІЛІНДЕ БІЛІМ БЕРУ
ИНОЯЗЫЧНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ
FOREIGN LANGUAGE EDUCATION**

**МӘДЕНИЕТАРАЛЫҚ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАС ЖӘНЕ АУДАРМА
МЕЖКУЛЬТУРНАЯ КОММУНИКАЦИЯ И ПЕРЕВОД
INTERCULTURAL COMMUNICATION AND TRANSLATION**

**ЛИНГВИСТИКА ЖӘНЕ МӘТІН ЛИНГВИСТИКАСЫ
ЛИНГВИСТИКА И ЛИНГВИСТИКА ТЕКСТА
LINGUISTICS AND TEXT LINGUISTICS**

**ЛИНГВОМӘДЕНИЕТТАНУ
ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИЯ
LINGUA-CULTURAL LINGUISTICS**

**ТІЛДЕРДІ ОҚЫТУДАҒЫ ҚҰЗЫРЕТТІЛІКТЕРДІҢ РӨЛІ
РОЛЬ КОМПЕТЕНЦИЙ ВОБУЧЕНИИ К ЯЗЫКАМ
THE ROLE OF COMPETENCY IN LEARNING LANGUAGES**

**КӨПТІЛДІ БІЛІМ БЕРУ ЖӘНЕ ТІЛ ҮЙРЕТУДЕГІ ИННОВАЦИЯЛАР
ПОЛИЯЗЫЧНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ И ИННОВАЦИЙ В ОБУЧЕНИИ К ЯЗЫКАМ
MULTILINGUAL EDUCATION AND INNOVATIONS IN LEARNING LANGUAGES**

ХАБАРШЫ

ВЕСТНИК

BULLETIN

«Көптілді білім беру және шетел тілдері филологиясы» сериясы
Серия «Полиязычное образование и иностранная филология»
Series «Multilingual Education and Philology of Foreign Languages»

№2(26) 2019

Басуға 14.12.2017. Пішімі 60X84 1/8.
Қаріп түрі «Тип Таймс» Сықтывқар қағазы.
Көлемі 14,25. Таралымы 300 дана. Тапсырыс №84

050010, Алматы қаласы, Достық даңғылы, 13.
Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің
«Ұлағат» баспасының баспаханасында басылды